

STUDIA HISTORICA TYRNAVIENSIA XXI

KATEDRA HISTÓRIE

Studia Historica

Tyrnaviensia

XXI

Dejiny v pohybe – pohyb v dejinách
History in Motion – Motion in History

2/2021

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2021

© Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2021

ISSN 2729-8760

REDAKČNÁ RADA / EDITORIAL BOARD

prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.,

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.,

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.,

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

Mgr. Michal Franko, PhD.,

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

doc. Mgr. Ingrid Halászová, PhD, Katedra dejín a teórie umenia,

Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

doc. Mgr. Lucia Nováková, PhD., Katedra klasickej archeológie,

Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD., Slavistický ústav SAV Bratislava,

Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave,

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Trnava, Slovensko

Prof. Dr. Vincenzo Ruggieri, Pontificio Istituto Orientale, Roma, Italia

Conf. dr. Adinel C. Dincă, Romanian Academy of sciences,

Cluj-Napoca, Institute of History – Babeş-Bolyai University,

Faculty of History and Philosophy, Department of Medieval, Romania

PhDr. Blanka Kubíková, Ph.D., Národní galerie Praha, Česká republika

Prof. Dr. Andreas Külzer, Das Institut für Mittelalterforschung (IMAFÖ)

der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Abteilung Byzanzforschung,

Wien, Österreich.

doc. PhDr. Eduard Droberjar, Ph.D., Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied,

Nitra, Slovensko

Prof. Péter Kovács, DSc., Péter Pázmány Catholic University,

Department of Classical philology, Budapest, Hungary

Prof. Dr. Ergün Laflı, Dokuz Eylül University, Department of Archaeology, Izmir, Turkey

© AUTORI / AUTHORS:

Richard Drška, Mária Kohútová, Katarína Ihringová,

Michal Franko, Ergün Laflı, Maurizio Buora

Každá štúdia prešla anonymným recenzným konaním.

Publikácia bola vydaná s finančným príspevím Filozofickej fakulty

Trnavskej univerzity v Trnave

OBSAH / CONTENTS

ŠTÚDIE / STUDIES

Richard Drška

Skalickí vyslanci na uhorských snemoch v 17. storočí11

Mária Kohútová

Popis hradu Branč v urbároch 17. storočia.....41

Katarína Ihringová

Teozofia: duchovný základ vzdelania abstraktných umelcov.....53

MATERIÁLY / MATERIALS

Michal Franko

Inštrukcie modranskému vinohradníckemu úradu z roku 1806.....69

Ergün Laflı – Maurizio Buora

A Hellenistic weight with the name of an agoranomos in the Museum of Kahramanmaraş (southeastern Turkey).....85

RECENZIE / REVIEWS

HOMOLA, Július: *Listy mocným na obranu slabých. O pravdu a slobodu v rokoch 1968 – 2015.* (Pavol Jakubčín).....97

MARINČÁK, Šimon – NEMEC, Rastislav (eds.): *Od čistoty k hygiene – od hygieny ku zdraviu : metamorfózy starostlivosti o dušu a telo. Monotematický súbor štúdií.* (Andrea Rysová).....100

DEMMEĽ, József: *„Ludožrút“ v Hornom Uhorsku. Príbeh Bélu Grünwalda.* (Alena Macková)111

ANOTÁCIE / ANNOTATIONS

<i>Slovenská archivistika</i> , 2020, roč. 50, č. 1, 356 s. ISSN 0231-6722 (Ivana Červenková)	119
<i>Slovenská archivistika</i> , 2020, roč. 50, č. 2, 330 s. ISSN 0231-6722 (Ivana Červenková)	123

SPRÁVY, REFERÁTY / BRIEF NOTICES

Medzinárodná vedecká konferencia <i>Udalosti a osobnosti regiónu okolia Kapušian</i> (15. máj 2021) (Zuzana Lopatková)	129
Pálffyovci v Smoleniciach (Alena Macková)	131
Odborná konferencia „700. výročie Matúša Čáka Trenčianskeho (1321 – 2021)“ (správa z konferencie, Michal Franko)	133

ŠTÚDIE / STUDIES

Skalickí vyslanci na uhorských snemoch v 17. storočí

RICHARD DRŠKA

Ambassadors of Skalica in Hungarian congresses in 17. century

Abstract: Free royal cities in Hungary already had the strong legal position and economic weight in 14. and especially in 15. century, but the full-fledged city status with the political influence did not emerge. The ambassadors of Košice, Prešporok and Trnava attended the congress meeting for the first time in 1432. Skalica acquired its first privileges in 1372. It is mentioned as a property of the royal crown in 1514 and in 1577 it was accepted as a tavern town. The city first attended the congress meeting in 1541. In 17. century, the Hungarian congress was divided into upper panel (magnates) and a lower panel (regnicolar), where the ministers of stools, lower ministry, speakers of absent magnates and ambassadors of free royal cities were sitting. The documents of Skalica allow to reconstruct the mechanism of exclamation and negotiation of the congress in this period. In the city archive, monarchic mandates, the instructions for ambassadors and many references in the city protocols were preserved. More detailed look at the activity of the ambassadors of Skalica is offered in the correspondence from 1619, 1622, 1681 and in the diary of city ambassador from 1662.

Key words: hungarian congress, ambassadors, Skalica, Prešporok, Šoproň, border disputes, sessions, correspondence

Hoci slobodné kráľovské mestá mali v rámci Uhorska už v 14. a najmä v 15. storočí pevne právne podložené svoje postavenie a nepochybnú ekonomickú váhu, ku konštituovaniu plnohodnotného mestského stavu, ktorý by mal aj politický vplyv v kráľovstve, neprišlo.¹ V roku 1405 sa snažil problematiku miest riešiť Žigmund Luxemburský vydaním tzv. menšieho dekrétu. Ten potvrdzoval mestám rôzne hospodárske výsady a riešil tiež problematiku mestských súdov a odvolaní od nich, a to na osobitnej porade, na ktorú boli prizvaní zástupcovia miest, mestečiek a dedín patriacich kráľovi.² Otázky

¹ MARSINA, Richard (ed.). *Dejiny Slovenska I.* Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986, s. 442.

² BARTL, Július a kol. (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Prvý cisár na uhorskom tróne.* Bratislava : Literárne informačné centrum, 2001, č. 63, s 127 – 135. ISBN 80-88878-57-8.

účasti miest na snemoch sa však nedotkol. Vyslanci Košíc, Prešporka a Trnavy sa prvýkrát zúčastnili snemových zasadaní v roku 1432.³

Pozícia Skalice ako slobodného kráľovského mesta nebola taká pevná, ako pri najdôležitejších mestských centrách Uhorska. Jej slubný rozvoj v 14. storočí, podporený povýšením na mesto v roku 1372, začal z politicko-správneho hľadiska stagnovať už za vlády Žigmunda Luxemburského (1387 – 1437). Ten totiž mesto vo finančnej tiesni spolu s ďalšími majetkami založil v roku 1385 svojim príbuzným, moravským markgrófom Prokopovi a Joštovi.⁴ Od roku 1392 bola zase v držbe Stiborovcov, v rokoch 1432 – 1434 ju ovládali husiti a následne tu bola umiestnená kráľovská posádka na čele s kráľovským kapitánom.⁵ Pokojnejšie pomery z hľadiska majetkového nepriniesol ani prelom 15. a 16. storočia, kedy bolo mesto najprv v zálohu Zápoľských a v rokoch 1527 – 1568 Žerotínskych.⁶ Svedectvo o dôležitom postavení Skalice ako kráľovského majetku tak podáva v tomto období primárne zákonný článok 3 z roku 1514, ktorý do skupiny slobodných miest zaraďuje Budín, Pešť, Prešporok, Trnavu, Bardejov, Prešov, Šoproň a okrem nich i Starý Budín, Ostrihom, Stoličný Belehrad, Levoču, Skalicu, Sibiň a Segedín.⁷ Postavenie plnohodnotného slobodného kráľovského mesta pre Skalicu potvrdilo až jej prijatie do skupiny taverníckych miest v roku 1577.⁸

Otázka účasti skalických vyslancov na uhorských snemoch v 15. storočí zostáva otvorená, a to pre absenciu relevantného písomného materiálu predovšetkým v mestskom archíve Skalice.⁹ Prvými po mene známymi skalickými snemovými vyslancami boli richtár Matej Semberg a senátori Hieroným Glinckzy, Stanislav Laniator a Andrej Doleator, ktorí sa spomínajú v roku 1516. Paradoxne však nesmerovali na uhorský snem, ale ako súčasť posolstva Václava Maršovského, familiára Hedvigy Tešínskej, vdovy po palatínovi Štefanovi Zápoľskom, vystúpili na moravskom zemskom sneme v Olomouci, kde podali žalobu na majiteľov Strážnického panstva vo veci porušovania

³ MARSINA, *Dejiny Slovenska I.*, s. 440.

⁴ LUKAČKA, Ján. Skalica v stredoveku. In *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 121. ISBN 978-80-971797-4-8.

⁵ DRŠKA, Richard. *Mestská správa Skalice do roku 1711*. Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2016, s. 29 – 31. ISBN 978-80-85446-87-6.

⁶ DRŠKA, *Mestská správa Skalice do roku 1711*, s. 32 – 33.

⁷ *Corpus juris Hungarici*. Tyrnaviae : Typis Academicis Societatis Jesu, 1751, zák. čl. 3/1514, s. 326.

⁸ MERTANOVÁ, Štefánia. *Ius tavernicale*. Bratislava : Veda, 1985, s. 82.

⁹ DRŠKA, *Mestská správa Skalice do roku 1711*, s. 23.

chotárnych hraníc, zájímania dobytká, lovu rýb a rúbánie dreva v skalickom lese pri rieke Morave i opakovaného väznenia skalických mešťanov.¹⁰

Uhorský snem v 16. storočí priamo o záležitostiach Skalice jednal viackrát. V roku 1548 prijal zákon vo veci rolí a lúk v skalickom chotári, ktoré tunajší mešťania predávali Moravanom a Židom, panovník mal stanoviť spôsob, akým by skalickí obyvatelia a šľachtici mohli získať majetky späť a mesto malo byť potrestané za porušovanie hraníc kráľovstva.¹¹ V roku 1550 snem aj menoval komisiu, ktorá mala preskúmať priebeh uhorsko-moravských hraníc o. i. i v chotári Skalice.¹² O hraničných sporoch rokoval uhorský snem v druhej polovici 16. storočia prakticky neustále, bližšie problém Skalice v tejto súvislosti spomínajú zákonné články z rokov 1559, 1563 a 1578.¹³ Z pohľadu mesta bol dôležitý tiež súhlas stavov na sneme v Prešporoku v roku 1572, aby bola Skalica prijatá do skupiny taverníckych miest.¹⁴ Vôbec prvý raz sa spomína účasť Skalice na sneme v 16. storočí v roku 1541.¹⁵

Situácia v 17. storočí

Zásadne lepší pohľad na problematiku účasti Skalice na uhorských snemoch ponúka 17. storočie. Z tohto obdobia sa totiž dochoval takmer kompletný mestský archív, a tak okrem mandátov, inštrukcií pre ablegátov a početných zmienok v mestských protokoloch sa výskum môže oprieť aj o korešpondenciu z rokov 1619, 1622 a 1681 či denník z roku 1662. Z publikovaných

¹⁰ Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív Trnava, pracovisko Archív Skalica, fond: Magistrát mesta Skalica (ďalej len MV SR ŠA TT, PA Skalica f. MG Skalica), šk. Acta metalia, fasc. I. a II. 1490 – 1675, fasc. I. Podrobnejšie k celému problému ŠÁTEK, Jozef. Vzťahy medzi strážnickými pánmi Žerotínskymi a Skalicom. In *Zborník Záhorského múzea v Skalici*, 2009, č. 5, s. 7-17. ISBN 978-80-85446-61-6.

¹¹ *Corpus juris Hungarici*, zák. čl. 68/1548, s. 427.

¹² ŠÁTEK, Jozef. Skalica v rokoch 1526 – 1711. In *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 141. ISBN 978-80-971797-4-8.

¹³ KOHÚTOVÁ, Mária. Problematika uhorsko-moravskej hranice v 16. storočí na zasadaniach uhorského snemu. In *Zborník Záhorského múzea*, 2017, č. 8, s. 18 – 28. ISBN 978-80-85446-94-4.

¹⁴ FRAKNÓI, Vilmos (ed.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 5. 1564—1572*. Budapest : M. T. akadémia könyvkiadó – hivatalában, 1877, s. 353.

¹⁵ FRAKNÓI, Vilmos (ed.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 2. 1537—1545*. Budapest: Ráth Mór, 1875, s. 306. Ďalšia zmienka o skalických vyslancoch je z roku 1578. FRAKNÓI, Vilmos (ed.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 6. 1573—1581*. Budapest: M. Tud. akadémia könyvkiadó – hivatala, 1879, s. 191.

snemových materiálov sa Skalica medzi mestami pozvanými na snem objavuje pravidelne v rokoch 1601, 1602, 1603, 1604, 1605, 1606.¹⁶

Prvým krokom, ktorý signalizoval pre magnátov, prelátov, zástupcov stolíc či slobodných kráľovských miest zvolanie snemu, bol kráľovský mandát, ktorým ich panovník pozýval na rokovanie. V ňom zvyčajne prikazoval vyslať na snem schopných vyslancov usilujúcich sa o mier a svornosť, ktorí by mohli s ostatnými stavmi prerokovávať a starať sa o veci podporujúce všeobecný mier, pokoj a svornosť.¹⁷ K obligátnym informáciám patrilo určenie dátumu a miesta rokovania. Tradičným miestom bývalo, samozrejme, hlavné mesto kráľovského Uhorska Prešporok, viackrát však snem zasadal i v Šoproni. Aby mal každý, kto dostal pozvanie na rokovania, dostatok času pripraviť sa na cestu, resp. ak išlo o kolektívnu inštitúciu, zvoliť vhodných vyslancov, nechávali mandáty dostatočnú časovú rezervu medzi oznámením o konaní snemu a samotným začiatkom. V roku 1609 adresoval panovník Matej II. Skalici takýto mandát dňa 4. septembra, pričom začiatok snemových rokovaní bol určený na Sviatok Všetkých svätých, teda 1. novembra 1609 do Prešporka.¹⁸ V roku 1654 dával Ferdinand III. mandát zaslaný do Skalice o zvolaní snemu vo Viedni 11. novembra, pričom jeho začiatok určil na 24. januára nasledujúceho roku. Skalický senát bol s jeho obsahom oboznámený na zasadaní, ktoré sa konalo až 20. decembra, teda vyše mesiac po jeho napísaní.¹⁹

Mandáty ohlasujúce snemy vo väčšej či menšej miere obsahovali aj dôvody, ktoré viedli panovníka k zvolaniu snemu. K tým najčastejším patrila smrť predchodcu na tróne. V tomto zmysle písal Skalici 29. marca 1619 nový uhorský kráľ Ferdinand II., 16. júla 1637 Ferdinand III. či 7. júna 1659 Leopold I.²⁰ Iné dôvody bývali charakterizované najčastejšie len vo všeobecnej rovine. V intimáte datovanom 27. januára 1618 oznamuje Matej II. Skalici

¹⁶ FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád (eds.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 9. 1598—1601*. Budapest, 1885, s. 487; FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád (eds.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 10. 1602—1604*. Budapest, 1890, s. 84, 201, 431; FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád (ed.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 11. 1605—1606*. Budapest, 1899, s. 84; FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád (ed.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 12. 1606*. Budapest, 1917, s. 724.

¹⁷ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Mandata 1641 – 1670, mandát z 11. novembra 1654.

¹⁸ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Mandata 1526 – 1640, mandát zo 4. septembra 1609.

¹⁹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Mandata 1641 – 1670, mandát z 11. novembra 1654.

²⁰ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Mandata 1526 – 1640, mandát z 21. marca 1619, mandát zo 16. júla 1637; šk. Mandata 1641 – 1670, mandát zo 7. júna 1659.

zmenu termínu začiatku snemu, pôvodne stanoveného na sviatok Zjavenia Pána, teda 6. januára, a to na nedeľu Invocavit, ktorá pripadala na 4. marca. Panovníka totiž zamestnávali ťažké a mnohoraké starosti, a to nielen v Svätej ríši rímskej, ale v rámci celého kresťanstva, v záujme čoho absolvoval množstvo dlhých ciest. A tak vysilený a zdržiavaný nepriazňou zimy, vydal sa Matej na cestu, chcúc byť prítomný snemovým rokovaniam až 1. decembra 1617, a otvorenie snemu tak nemohol nijako stihnúť, hoci mu nesmierne záleží na osude Uhorska a mal ho v obzvlášťnej otcovskej láske.²¹ Keď v roku 1634 Ferdinand II. zvolával snem na sviatok sv. Ondreja, apoštola 30. novembra do Šoprone, oznamoval, že konečne nadišiel vhodný čas na zasadnutie stavov, keďže dosiaľ bol zaneprázdnený problémami v Rímskej ríši, ako i záležitosťami v súvislosti s Osmanskou ríšou.²²

Azda najobsažnejšie odôvodňoval zvolanie snemu do Šoprone Leopold I. v roku 1681, čo súvisí s nepriaznivo sa vyvíjajúcimi vzťahmi s Vysokou Portou, ako i opakujúcimi sa vpádmi kurucov do kráľovského Uhorska. Panovník v obsírnej charakteristike situácie hovoril, že nič mu od počiatku jeho vlády nebolo tak drahé ako Uhorské kráľovstvo, ktoré je však neustále vystavené tureckým útokom a v posledných desiatich rokoch i vnútorným nepokojom a zmätkom, ktoré až dosiaľ podnecujú niektorí domáci neverní, čo postihuje a ničí i susedné provincie pod habsburskou vládou. Aj preto sa panovník rozhodol na tieto veci zareagovať nie tvrdými a prísnyimi zákonmi, ale vlúdne sa chce pokúsiť utíšiť situáciu spravodlivými prostriedkami.²³ Mlčaním však pritom obišiel skutočnosti, ktoré k takémuto stavu v Uhorsku viedli, či už podpísaním nevýhodného Vašvárskeho mieru v roku 1664, alebo perzekúciami po odhalení Vešelényiho (Wesselényi) sprisahania po roku 1671 v podobe politických (suspendovanie uhorskej ústavy, pozastavenie činnosti snemu, zrušenie funkcie palatína a ustanovenia osemčlenného gubernia, ktoré prevzalo správu krajiny), náboženských (známe súdy s protestantskými duchovnými v Prešporke v rokoch 1673 – 1674), vojenských (prepúšťanie domácich – uhorských vojakov zo služby v pohraničných posádkach) a hospodárskych represii (zavedenie tzv. akcíz – t. j. spotrebnej dane z predaja mäsa, nápojov a niekde aj obilia a porciového systému pri vydržiavaní vojska).

²¹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Mandata 1526 – 1640, intimát z 27. januára 1618.

²² MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Mandata 1526 – 1640, mandát z 15. septembra 1634.

²³ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Mandata 1672 – 1700, mandát z 28. februára 1681.

V nepokojnom 17. storočí však panovník nebol jedinou osobou, ktorá výlučne zvolávala snemy. Iniciatívu počas stavovských povstaní preberali na území mimo kontroly cisára stavy, zvyčajne na čele so sedmohradským kniežaťom. Na nátlak kniežaťa Gabriela Betlena (Bethlen) zvolal na 11. novembra, na sviatok sv. Martina v roku 1619 snem do Prešporka palatín Žigmund Forgáč (Forgách). Skalicu o tom informuje mandátom zo dňa 20. októbra a prikazuje jej vyslať na rokovania svojich zástupcov. Svoje počínanie odôvodňuje ťažkými skúškami a prevratmi, ktorým je vystavená najdrahšia vlasť, a tak sa nikto nemôže diviť, aby sama nešla naproti spoločným poradam. Zjavným a ťažkým nebezpečenstvám, vpádom škôd má byť teda predídene príhodnými prostriedkami, o ktoré sa majú usilovať všetci občania. Preto sa Žigmund Forgáč rozhodol, využívajúc svoju palatínsku a miestodržiteľskú hodnosť ako zástupcu panovníka počas jeho neprítomnosti v Uhorsku, že musí nielen nad týmito problémami uvažovať, ale ich aj riešiť zvolaním snemu.²⁴

Povinnosťou vedenia mesta po obdržaní kráľovského mandátu, oznamujúceho zvolanie snemu bolo, samozrejme, zvoliť potrebných zástupcov. V prípade Skalice bola takáto úloha zverovaná skúseným osobám, najčastejšie spomedzi senátorov, ktorých často sprevádzal mestský notár, menej často sa stávalo, že na snem mieril samotný richtár. Podľa registra účtu zastupujúceho richtára Jána Duba z roku 1613 vysvitá, že na snemových rokovaníach v Prešporku počas februára až apríla Skalicu zastupovali richtár Gabriel Šomod (Somody) spolu s notárom Bazilom Helciadesom.²⁵

Búrlivý priebeh mala voľba mestských vyslancov na snem v roku 1687. Bolo to v čase, keď Skalickou zmietali veľké politické spory namierené proti vedeniu mesta a richtárovi Jánovi Pogranymu, ktoré poznačili už priebeh volieb mestských funkcionárov v apríli uvedeného roka. Opozícia časti mešťanov na čele s Martinom Herkalom sa dožadovala zrušenia doživotného senátorstva, ktoré v meste v roku 1681 vyhlásil na základe panovníckeho mandátu radca Uhorskej komory vo funkcii kráľovského komisára Juraj Horvát – Kiševič (Horvath Kissevith), a ďalej tiež žiadali prehľadné a zodpovedné nakladanie s mestskými financiami a vínom.²⁶ Voľba vyslancov prebiehala na zhromaždení mešťanov a zemanov 14. októbra, blízko sviatku sv. Havla, kedy sa tradične stanovoval začiatok vinobrania a mzdy nádeníkov vo vinohradoch. Za ablegátov boli navrhnutí notár Gabriel Tolvay,

²⁴ Moravský zemský archív (ďalej len MZA) Brno, f. G 2 – Nová sbírka, inv. č. 514/18.

²⁵ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Rationes iudicis, Rationes censorum et fundeliorum 1617 – 1854, fasc. Rationes iudicis surrogati 1617.

²⁶ DRŠKA, *Mestská správa Skalice do roku 1711*, s. 51.

mestský kapitán Matej Bošnjak (Bosnay), Pavol Ernest Salix, Juraj Senéši (Senyessy) a Ján Šomod' (Somody), ktorí boli zrejme senátormi. Keďže však notár Tolvay stál na strane bývalého vedenia mesta na čele s richtárom Jánom Pogranyom, mešťan Juraj Kordik sa na jeho adresu vyjadril: „*ze non nema git na rakoss, nebo ge protj slawneg obczj, a pyse protj slawneg obczj, a neny wedle obczj*“, čo sa notára dotklo, ostentatívne odišiel zo zhromaždenia vyhlásiac, že už mestu nechce viac slúžiť. Mesto sa rozhodlo Tolvaya odprosiť a zvolilo ho spolu s Matejom Bošnjakom (Bosnay) za vyslanca, ak by však funkciu nechcel prijať, mal ho nahradiť Pavol Ernest Salix.²⁷ Vzájomné spory a zmätky v správe mesta a machinácie s mestskými financiami podčiarkuje i skutočnosť, že keď Leopold I. ohlásil zasadnutie snemu, na ktorom mala prebehnúť aj korunovácia arcikniežaťa Jozefa za uhorského kráľa, vyzvala Uhorská komora Skalicu na zaplatenie taxy vo výške 1429 fl., a to za oba predošlé snemy v rokoch 1662 a 1681.

Okrem uvalenia porubov na domy, hoferov (želiarov), Predmešťanov, obyvateľov Mokrého Hája a Prietržky a vyhlásenia obecného výčapu, začalo sa vyšetrovanie, kam sa podela kvitancia na 600 rýnskych, ktoré boli v minulosti zaplatené a Uhorská komora ich znovu vymáhala a tiež vo veci straty iných 1000 rýnskych, ktoré sa vybrali na snem v roku 1681. Poslovia Juraj Senéši (Senyessy) a Martin Herkal, vypravení k Uhorskej komore nesúci 500 fl. na terajšiu taxu, sa mali usilovať o odpustenie predošlých 600 rýnskych.²⁸ Počínanie skalických mešťanov muselo spôsobiť v Prešporku značný rozruch, ako to naznačujú zápisy v magistrátnom protokole. Vo veci zrušenia doživotného senátorstva sa totiž dvaja mestskí vyslanci, zástupcovia opozície Juraj Bariňaj (Barinaj)²⁹ a Martin Herkal najprv obrátili na Uhorskú komoru a až neskôr predložili žiadosť uhorskému snemu, ktorý pred Sviatkom všetkých svätých pripravil vo veci návrh zákonného článku. Správa o zrušení doživotného senátorstva do Skalice dorazila však až 27. novembra 1687. Zdá sa teda, že v Prešporku tak súčasne účinkovali riadne zvolení snemoví vyslanci Skalice i dvaja zástupcovia meštianskej opozície. Celú situáciu sa pravdepodobne rozhodol riešiť richtár Ján Tajnaj

²⁷ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1674 – 1692, č. 5 (staré č. 31), fol. 292v – 293r.

²⁸ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1674 – 1692, č. 5 (staré č. 31), fol. 291r – 292v. Porovnaj tiež ŠÁTEK, Skalica v rokoch 1526 – 1711, s. 164 – 165.

²⁹ Juraja Bariňaja (Barinaj) sa do mestských štruktúr snažila pretlačiť ako svojho človeka opozícia, na čo poukazuje skutočnosť, že sa dovtedy v správe mesta neangažoval. Až pri voľbách v roku 1686 sa stal centumvirom, teda členom volenej obce a o dva roky neskôr bol už senátorom. DRŠKA, *Mestská správa Skalice do roku 1711*, s. 262, 264

(TaynaĽ) a odcestoval do Prešporka, odkiaľ písomne žiadal mesto, aby poslalo ospravedľujúci list Uhorskej komore, keď bola požiadaná o zrušenie doživotného senátorstva, že išlo o omyl a mesto chcelo vec predložiť snemu. Zároveň si žiadal poslať poverovací list, ktorým by sa mohol preukázať pred personálom Štefanom Orbánom, že je oprávnený nahradiť v Prešporku jedného z mestských snemových vyslancov.³⁰

Zvyčajne bol však výber kandidátov pokojný, v septembri roku 1646 bolo vyslancom uložené, aby s vplyvnými osobami viedli rozhovory a rokovania v záujmoch mesta, na čo dostali aj splnomocňujúci list pod mestskou pečaťou.³¹

Finančné výdavky spojené s vyslaním mestských ablegátov tvorili taktiež dôležitý bod rokovania senátu alebo volenej obce. Podľa zmieneneho registra z roku 1613 poslal Ján Dub do Prešporka richtárovi a notárovi 13. marca 15 fl. a 30. marca 5 fl. Drobné výdavky boli spojené s udržiavaním vzájomného písomného styku, ktorý zabezpečovali poslovia, a tak dostal takýto posol za svoje služby dňa 29. februára 20 den., 11. marca 10 den., 20. marca 30 den. a 30. marca dostal Juraj Studikaša (Studykassowych) až 50 den., zrejme, aby v poriadku odovzdal uvedených 5 fl. Vyslanci okrem toho darovali prefektovi Uhorskej komory Ladislavovi Petemu (Pethe) päťtitku vína.³² Dary pre rôznych krajiných funkcionárov sa spomínajú aj v súvislosti s konaním snemu v roku 1649.³³

Krytie snemových výdavkov zabezpečovalo vedenie mesta vypísaním mestského porubu, ako sa to stalo v októbri 1646, ktorý však nestačil, a tak na sviatok sv. Doroty 6. februára nasledujúceho roku bol vyhlásený obecný výčap vína.³⁴ V máji 1620 nariadili mešťania urýchlene skontrolovať aktuálne mestské účty a na mestských ablegátov vybrať prípadné nedoplatky.³⁵ Obecný výčap vína a výber merice ovsa od každého hospodára bol stanovený

³⁰ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1674 – 1692, č. 5 (staré č. 31), fol. 295r.

³¹ M SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 548r.

³² Išlo o polovičný sud o objeme 5 urien, teda asi 270 litrov. Ladislav Pete zastával úrad prefekta Uhorskej komory v rokoch 1612 – 1617. FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország föméltóságai*. Budapest : Maecenas Könyvkiadó, 1988, s. 110. ISBN 963 02 5536 7.

³³ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 629v.

³⁴ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 548v, 551r.

³⁵ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1611 – 1624, č. 3, (staré č. 22), fol. 377v.

aj začiatkom roku 1649 po publikovaní mandátu o konaní snemu a výzve Uhorskej komory, aby mesto doplatilo reštancie na cenze vo výške 5880 fl. a 650 fl. vínného cenzu.³⁶ Ovos, ktorým sa malo kryť platenie taxy, nariadilo mesto vyberať aj v decembri 1654, a to v objeme 1000 skalických meríc³⁷ a na snemové výdavky sa mali urýchlene vybrať zatiaľ nezaplatené dávky. Celá vec sa však značne natahovala, takže dávky ovsu neboli riadne vybrané ešte ani 9. apríla 1655.³⁸ Pre vysoké náklady, ktoré mesto malo na vyslancov i iné záležitosti v súvislosti so snemom, sa rozhodlo vo februári 1655 nariadiť porub vo výške 1 fl. od celého domu, 0,5 fl. od polovičného a rovnakú sumu mali platiť aj želiari (hoferi), súkenníci a kupci. Poplatok sa vzťahoval aj na tunajších zemanov.³⁹ Ani tieto financie však nestačili a 9. apríla 1655 bol preto vyhlásený týždenný obecný výčap a nedoplatky na vínnom tridsiatku v ročnom objeme 50 fl. sa mali splatiť novým poplatkom z domov.⁴⁰ Obdobné peňažné poplatky a ovos sa vyberali aj pred snemom, ktorý sa mal zísť v Prešporku 21. júla 1659.⁴¹

Keď bol v roku 1681 zvolaný snem do Šoprone, odhlasovala obec spolu so zemanmi na zhromaždení dňa 20. apríla vyslancom Pavlovi Salixovi a Matejovi Bošnaimu (Bosnay) 100 fl. na cestovné výdavky a diéty, ktorých denná výška však nemala prekročiť 3 fl.⁴² Rovnakú dennú sumu na diéty mali určenú aj vyslanci v roku 1687.⁴³ Spokojnosť so službami svojich zástupcov vedela Skalica aj náležite oceniť, ako to dokumentuje poznámka v mestskom protokole z 23. decembra 1625: „*kdy se nawratyly pany legaty z rakossu domu z Ssopronu pos factam relationem, darowaly gich mylosty pany gednomu*

³⁶ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 629v – 630r.

³⁷ Skalická merica = 93, 59 l.

³⁸ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 883v, 885v.

³⁹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 885r.

⁴⁰ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 885v, 886v – 887r.

⁴¹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1658 – 1674, č. 6 (staré č. 24), fol. 34v.

⁴² MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1674 – 1692, č. 5 (staré č. 31), fol. 142v.

⁴³ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1674 – 1692, č. 5 (staré č. 31), fol. 293r.

Vyslanci Skalice na uhorských snemoch v 17. storočí ⁴⁴		
dátum	miesto	vyslanci
24. februára – 4. apríla 1613	Prešporok	richtár Gabriel Somody, notár Bazil Helciades ⁴⁵
5. novembra 1613	Levoča	Ján Jassensky, Peter Belay ⁴⁶
24. novembra 1617 ⁴⁷	Prešporok	
19. júna 1619	Prešporok	senátor Gašpar Rakolupsky, notár Juraj Radymoczy ⁴⁸
10. júla 1620	Banská Bystrica	richtár Ján Bogathy ⁴⁹
3. a 8. júna 1622	Šoproň	Juraj Melegh, notár Baltazár Kozma ⁵⁰
23. decembra 1625	Šoproň	Ján Hervoy, notár Baltazár Kozma ⁵¹
26. novembra 1634	Šoproň	mešťanosta Eliáš Perger, senátor Juraj Brozovith ⁵²

⁴⁴ Priezviská vyslancov uvádzame v tabuľke v podobe ako boli uvedné v príslušnom prameni.

⁴⁵ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Rationes Iudicis, Rationes censorum et fundeliorum 1617 – 1854, fasc. Rationes iudicis surrogati 1617.

⁴⁶ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1611 – 1624, č. 3 (staré č. 22), fol. 87v.

⁴⁷ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1611 – 1624, č. 3 (staré č. 22), fol. 296v.

⁴⁸ MZA Brno, f. G 2 – Nová sbírka, inv. č. 514/16b.

⁴⁹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1611 – 1624, č. 3 (staré č. 22), fol. 383v.

⁵⁰ MZA Brno, f. G 2 – Nová sbírka, inv. č. 514/34 a 514/35.

⁵¹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 53r.

⁵² MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Acta diaetae 1634 – 1698, nedatované (17. – 18. st.), fasc. 1634. Podľa štúdie GUSZAROVA, Tatjana, Pavlovna. 17. századi magyar országyűlések résztvevői. In Levéltári közlemények, 2005, roč. 76, č. 2, s. 115. ISSN 0024-1512, boli skalickými vyslancami Georgius Horváth a Joannes Ladislaides. Juraj Horvát bol v Skalici známy aj pod priezviskom Brozovič (Brozovith). Sporným ostáva druhý vyslanec, nakoľko Joannes Ladislaides sa v mestských štruktúrach tohto obdobia nevyskytuje. Autorka pri zostavovaní zoznamov snemových vyslancov pritom vychádzala z materiálov archívu Uhorskej kancelárie MNL A 95. Magyar Kancelláriai Levéltár. Acta Diaetae 1553-1751. 1. cs. Acta Diaetae 1553-1618; MNL A 37 Magyar Kancelláriai Levéltár. Acta diaetae 1618-1687. 1. cs. 1618-1630, 2. cs. Acta Diaetae. 1635-1638, 1642 – 1647, 3. cs. Acta Diaetae. 1649 – 1655, 1659 – 1687. Pri sneme v roku 1662 zo zbierky Martina Kovačiča MNL N 114. Kovachich Márton György gyűjteménye. Diaria Diaetae. Vol. 3. Diarium continens Acta Diaetalia Anni 1662 Posoniensis maximé res Status Evangelici de scribens opera Stephani Kecskés, Michaelis Petenada et Samuelis Armpruster Ablegatorum Civitatis Sancti Georgii congestum. Fol. 507-512. Za upozornenie na štúdiu ďakujem doc. PhDr. Frederikovi Federmayerovi, PhD.

Vyslanci Skalice na uhorských snemoch v 17. storočí		
dátum	miesto	vyslanci
3. novembra 1637	Prešporok	senátori Juraj Chorwat, Andrej Ribnianski a notár Ján Rakolupskj ⁵³
28. septembra 1646	Prešporok	richtár Štefan Baychi, notár Ján Rakolupsky, senátori Andrej Rybenskj, Michal Bogathi ⁵⁴
26. januára 1649	Prešporok	notár Ján Rakolupszki ⁵⁵
6. augusta 1654; 3. decembra 1654; 24. februára 1655; 9. apríla 1655 ⁵⁶	Prešporok	senátor Ján Meleg, notár Ján Rakolupszky ⁵⁷
29. júna 1659 ⁵⁸	Prešporok	
20. októbra 1662 ⁵⁹	Prešporok	mestský kapitán Juraj Beliczay, Michal Buthlovich ⁶⁰
20. apríla 1681	Šopron	mestský kapitán Pavol Ernest Salix, senátor Matej Bosnay ⁶¹
14. októbra 1687	Prešporok	notár Gabriel Tolvay, mestský kapitán Matej Bosnay ⁶²

⁵³ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 325r.

⁵⁴ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 548r. GUSZAROVA, A 17. századi magyar országyűlések résztvevői, s. 121 uvádza ako skalických vyslancov Michael Bogatti, Petrus Vásárhelly, Joannes Rakolubszky a Andreas Ribenszky. Pri osobe senátora Petra Vásárhellyho (Wasarhelj) došlo azda k zmene tesne pred odchodom na snem, keď sa richtár Štefan Baychi z bližšie neznámej príčiny nemohol na snem vypraviť.

⁵⁵ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. Pozostalost' Jozefa Šátka, šk. 1640 – 1680, č. 53, fasc. 1649.

⁵⁶ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 877v, 883v, 885r, 885v.

⁵⁷ GUSZAROVA, A 17. századi magyar országyűlések résztvevői, s. 125.

⁵⁸ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1658 – 1674, č. 6 (staré č. 24), fol. 34v.

⁵⁹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1658 – 1674, č. 6 (staré č. 24), fol. 88v.

⁶⁰ GUSZAROVA, A 17. századi magyar országyűlések résztvevői, s. 137. Pri mene druhého vyslanca Michala Buthlovicha ide s najväčšou pravdepodobnosťou o skomoleninu priezviska mestského podnotára Michala Duchkoviča (Duchkowich). Porovnaj: DRŠKA, Mestská správa Skalice do roku 1711, s. 242.

⁶¹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1674 – 1692, č. 5 (staré č. 31), fol. 142v. GUSZAROVA, A 17. századi magyar országyűlések résztvevői, s. 141 uvádza ako skalických vyslancov notára Gabriela Tolnaya (správne Tolvay) a senátora Georgiusa Szennessyho. Ide však o očividný omyl, jednak listy so správami o rokovaní snemu zasielali do Skalice uvedení Matej Bošnjak (Bosnay) a Pavol Salix, ktorého neskôr nahradil Matej Kotúč (Kotucz), jednak Gabriel Tolvay sa stal notárom v Skalici až v roku 1685. DRŠKA, Mestská správa Skalice do roku 1711, s. 121.

⁶² MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1674 – 1692, č. 5 (staré č. 31), fol. 293r.

*kazdemu yakto panu Heruoy Janossowy ur. 5 a notariusowy take ur. 5 vini. Gych mylostem panum nalezite podiekwany gest zato uczynieno*⁶³.

Už samotný výber a následná voľba snemových vyslancov dávala vedeniu mesta záruku, že na sneme budú mesto nielen dôstojne reprezentovať, ale sa aj podieľať na dôležitých rozhodnutiach, ktoré sa týkajú ako celého kráľovstva, tak i regionálnych záležitostí, či už Nitrianskej stolice, alebo priamo mesta Skalica. Aby teda vyslanci stolíc a slobodných kráľovských miest konali v záujme organizácie, ktorá ich na snem vyslala a nemuseli každú zložitejšiu vec riešiť vzájomnou korešpondenciou, vyžadujúcou spoľahlivých poslov i finančné náklady, dostávali pred odchodom na snem aبلغاتی inštrukcie, ako v určitých situáciách hlasovať, na čo klásť dôraz a aké veci presadzovať.

Najstaršia inštrukcia pre skalických vyslancov sa dochovala z 26. novembra 1634, a jej zostavenie teda trvalo od zverejnenia panovníckeho mandátu na zasadnutí senátu dňa 16. októbra vyše mesiaca. Skalický senát na čele s richtárom v nej udeľuje mestským vyslancom, mešťanostovi Eliášovi Pergerovi a senátorovi Jurajovi Brozovičovi (Brozovith) plnú moc prerokovávať a odhlasovávať všetky veci smerujúce k obrane kráľovstva, zachovaniu stavovských slobôd a sú prospesné verejnému blahu. Samotná inštrukcia je rozčlenená do šiestich okruhov. Prvý, všeobecnejší im kládol na pamäť, aby podporovali spolu s ostatnými stavmi a radmi verejný mier, pokoj a všeobecnú slobodu. Spolu s ostatnými mestskými vyslancami mali tiež hájiť mestské práva a vážnosť tavernického súdu a osoby taverníka. V druhom bode sa mali vyslanci snažiť o zmenu v otázke meštianskych majetkov, ktoré v prípade vymretia rodu boli mestá nútené postupovať eráru a panovník s nimi nakladal ďalej ako s donačnými, čo Skalica chápala ako porušovanie mestských práv. Obrana mestských práv bola obsahom aj tretieho bodu, a to v otázke násilností voči súkromným osobám, ktoré sa stali na území miest, keď právomoc riešiť takéto prípady si nárokujú podžupani stolíc, čo malo byť potvrdené i zákonom. Najobsažnejší bol štvrtý bod inštrukcie, týkajúci sa už priamo mesta Skalice a hraničných sporov so susedným Strážnickým panstvom, ktoré snemy permanentne riešili i v 16. storočí, ako už bolo spomenuté. Mestskí vyslanci sa mali na sneme usilovať, aby sa u panovníka nástojilo na vymenovaní komisie, ktorá by prišla vec riešiť. Skalickí obyvatelia totiž nie sú od Moravanov len napádaní, ale ich aj väznia, v skalickom chotári im vypriahajú kone a zdráhajú sa splácať dlhy, ktoré majú u Skaličanov. Mestskí vyslanci dostali aj kópie písomností týkajúcich sa hraníc. Mesto sa tiež sťažovalo na nové, nezvyčajné mýta a clá, ktoré sú od nich najnovšie vymáhané,

⁶³ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15), fol. 53r.

hoci pred tým ich na Morave neplatili. Podobne je vymáhaný aj poplatok z prevozu, a to na mieste brodu cez rieku Moravu smerom k dedine Rohatec a clo je vymáhané i od tovarov, ktoré pre vlastnú potrebu tadiaľto dovážajú uhorskí šľachtici. Všetky tieto veci napokon spôsobujú, že upadá vzájomný obchod. Piaty bod sa týka opustených a schátraných domov v meste, aby ich senát v prípade, že ich majitelia nezačnú opravovať a platiť i od nich cenzus a mestské poplatky, alebo nepredajú, mohol jednoducho vyvlastniť, aby ďalej nehanobili výzor mesta. Posledný bod sa týkal žiadosti skalických evanjelikov, ktorí sa zrejme domáhali slobodného výkonu náboženstva, mesto sa však hodlalo držať predošlých dohôd. Eliáš Perger a Juraj Brozovič sa mali napokon usilovať i o odpustenie fixného ročného poplatku 50 fl. za vývoz vína na Moravu, ktorý sa platil z titulu tridsiatku Uhorskej komore. Skaličania sa pritom odvolávali na skutočnosť, že zvýšenie mýt a ciel na Morave znemožní jeho zaplatenie.⁶⁴

Približne podobný rozsah má aj latinská inštrukcia pre mestských vyslancov z roku 1647, pritom sa však týka len otázky vierovyznania v meste. Išlo o reakciu prevažnej väčšiny mešťanov na snahy skalických evanjelikov, tvorených zväčša príslušníkmi prisťahovanej drobnej šľachty, aby mohli opäť spoločne s katolíkmi užívať farský Kostol sv. Michala Archanjela, ako to určil uhorský snem už v roku 1619 počas Betlenovho povstania.⁶⁵ V roku 1647 sa evanjelici suplikou obrátili aj na Nitriansku stolicu, a žiadali, aby stoliční vyslanci na sneme presadzovali slobodu vierovyznania a podporovali obnovu zničeného evanjelického chrámu v Skalici.⁶⁶ Inštrukcia určená oficiálnym skalickým vyslancom na snem bola iného charakteru a ukladala im presadzovať, aby farský kostol zostal výlučne v užívaní katolíkmi, a v meste bolo zachované slobodné vyznávanie viery podľa ustanovení Viedenského mieru, pričom mala platiť zásada, že to má byť taká viera, akú má väčšina obyvateľov mesta. Vedenie mesta takýto postup odôvodňovalo aj historickým vývojom, keďže doteraz katolíci nažívali s evanjelikmi vo svornosti a dokonca mali vo vnútri mesta aj svoj kostol. Až v posledných rokoch vzniesli nároky na farský chrám a aj na terajšom sneme sa domáhajú užívania polovice kostola,

⁶⁴ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Acta diaetae 1634 – 1698, nedatované (17. - 18. storočie).

⁶⁵ ŠÁTEK, Skalica v rokoch 1526 – 1711, 2014, s. 152.

⁶⁶ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Acta diaetae 1634 – 1698, nedatované (17. - 18. storočie). K hlavným predstaviteľom skalických evanjelikov v tomto období patrili: Blažej Báršoň (Barsony), František Sombatý (Sombathy) či remeselníci Juraj Vojnar (Wognar), Ján Kadiberka, Václav Žiopa, Eliáš Žďárský (Zdarski), Daniel Orel, Peter Šach (Ssach), Martin Meščánek (Messczanek), Juraj Navara (Nawara) a Pelikan. ŠÁTEK, Jozef. *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1946, s. 62 – 63.

hoci sú v meste cudzincami a je ich málo. Mestskí vyslanci na sneme tomu majú zabrániť a žiadať prešetrenie celej veci, čo by potvrdilo skutočnosť, že v Skalici netvorí evanjelici väčšinu.⁶⁷

Na snem do Prešporka v roku 1687 odchádzali mestskí ablegáti, notár Gabriel Tolvay a mestský kapitán Matej Bošnjak (Bosnay) s deväťbodovou inštrukciou. Na sneme mali pracovať vo veci ulahčenia mesta, ktoré sa dostalo do ťažkého položenía, keď bolo najprv vyčerpané pobytom kurucov a následne po obsadení cisárskym vojskom pod velením plukovníka Jána Baptistu Dippenthala na jeseň 1683 bolo okrem finančných dávok zaťažené dodávaním vojenských porcií a zimným ubytovaním vojska. Keď sa k tomu pripojili navyše neúrodné roky, takže napríklad vinohrady už 12 rokov dobre nezarodili, klesol vraj počet obyvateľov a v meste je najmenej stovka pustých domov. Chudobu mesta mali vyslanci podložiť aj skutočnosťou, že sa nerozvíja ani obchod, nakoľko mestečká a dediny na okolí majú všetkého hojnosť a v meste je päť exemptných domov, ku ktorým patrí toľko roľ a vinogradov, ako nevlastní ani 50 tunajších mešťanov. Okrem toho časť skalického chotára zabralo Strážnické panstvo a vec sa dlhodobo nerieši. Veľké zaťaženie mesta mali vyslanci podčiarknuť skutočnosťou, že celé Korlátske panstvo neodovzdáva toľko porcií a poplatkov ako Skalica a pokiaľ by mala v budúcnosti odvádzať 25 porcií⁶⁸, ako sa povráva, bude to viac ako dáva celé Holíčko-Šaštínske panstvo. Tolvay a Bošnjak (Bosnay) sa preto mali snažiť u taverníka, predsedu Uhorskej komory i personála dosiahnuť, aby Skalica nemusela platiť iné poplatky okrem komorskej taxy, ktorej celková suma nech je proporčne rozvrhnutá medzi všetky slobodné kráľovské mestá.⁶⁹

Uhorský snem v 17. storočí ako najvyšší zákonodarný orgán stavov fungoval v intenciách zákonov prijatých v roku 1608, keď sa rozdelil na tabuľu magnátov a tzv. tabuľu regnikolárnu.⁷⁰ Kým v prvej, hornej zasadali najvýznamnejší krajinskí hodnostári, magnáti, dediční župani, arcibiskupi a biskupi, v druhej, dolnej to boli vyslanci stolíc, zástupcovia kapitúl, prepošti, opáti, vyslanci slobodných kráľovských a banských miest a zástupcovia neprítomných magnátov. Navonok obe tabule snemu vystupovali jednotne, čo sa prejavovalo tým, že hoci rokovania prebiehali osobitne, konečné uznesenia

⁶⁷ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Acta diaetae 1634 – 1698, nedatované (17. - 18. storočie).

⁶⁸ Išlo o predpísanú dennú dávku stravy pre vojaka alebo krmiva pre kone.

⁶⁹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Acta diaetae 1634 – 1698, nedatované (17. - 18. storočie).

⁷⁰ MATULA, Vladimír – VOZÁR, Jozef (eds.). *Dejiny Slovenska II*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987, s. 152.

snemu boli výsledkom vzájomného konsenzu.⁷¹ Samotné rokovania zahájilo vždy predloženie kráľovských propozícií, teda problémov, ktorými sa majú obe tabule na žiadosť panovníka zaoberať. Úlohou snemu bolo problémy prerokovať a navrhnúť ich možné riešenie, zároveň však snem mohol cisárovi predložiť aj iné záležitosti, ktoré sa mali riešiť z pohľadu uhorských stavov, označované ako supliky – žiadosti a graváminá, teda ponosy. Tie mohli mať verejný charakter týkajúci sa celého kráľovstva alebo súkromný, také predkladali jednotliví vyslanci, šľachtici, zástupcovia stolíc či miest. Vzájomný pomer snemu a panovníka charakterizovala skutočnosť, že ako prvé mali byť prejednané propozície, často sa však stávalo, že snem začal najprv rokovať o suplikách a ponosách, čím dával najavo svoju nespokojnosť s dlhodobým neriešením problémov v nich obsiahnutých. Intenzívna korešpondencia medzi snemom a panovníkom v podobe replík a rezolúcií slúžila na vyjasňovanie si vzájomných stanovísk k prerokovávaným problémom a jej výsledkom býval konečný návrh zákonných článkov odhlasovaných snemom a potvrdených podpisom panovníka.⁷²

Z nepokojného obdobia povstania Gabriela Betlena (Bethlen) v roku 1619 sa dochovali zlomky korešpondencie – tri listy, ktoré do Skalice zaslali mestskí vyslanci. Boli nimi pravdepodobne Gašpar Rakolupsky a Juraj Radimóci (Radymoczy), druhý z nich podľa písárskych rúk napísal všetky tri listy. Hoci začiatok snemu bol určený na 11. novembra, teda sviatok sv. Martina, prvú správu poslali vyslanci z Prešporka už 19. júna 1619. V nej informujú o pohnutej situácii, ktorú ani nemožno dobre opísať. Do mesta dorazili poslovovia dolnorakúskych a hornorakúskych stavov a na audiencii u palatína Forgáča za prítomnosti snemových vyslancov (*omnibus statibus et ordinibus Regni Hungariae*) sa sťažovali na škody spôsobované Uhrami a žiadali zachovávať staré priateľstvo a konfederáciu. Na okolí Prešporka zase veľké škody spôsobovali husári viacerých magnátov. Z vojenský záležitosť píše hlavne o grófovi Henrichovi Matejovi z Thurnu, ktorý sa mal vzdať velenia českého stavovského vojska, iné správy však hovorili, že mal odísť od Viedne späť do Čiech, kam dorazili španielske vojská na strane Habsburgovcov na pomoc Karolovi Bonaventúrovi Buquoyovi.⁷³

Vojenské záležitosti dominujú aj v liste z 8. decembra 1619. Slobodné kráľovské mestá Modra, Trnava, Prešporok a ďalšie mali dodávať povstaleckému vojsku chlieb za finančnú náhradu. Vyslanci sa sťažovali do Skalice

⁷¹ KARPAT, Jozef. *Zákonodarná moc v Uhorsku v rokoch 1526 – 1604*. Bratislava : Nákladom Právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave, 1944, s. 32.

⁷² KARPAT, *Zákonodarná moc v Uhorsku v rokoch 1526 – 1604*, najmä s. 83 – 246.

⁷³ MZA Brno, f. G2 – Nová sbírka, inv. č. 514/16b.

na mestských drábov, ktorí mali nastúpiť do povstaleckého vojska, ale niektorí z nich ušli, z čoho môže mať ešte Skalica problémy. Vojenské pohyby prebiehajú najmä za Dunajom, kam smerovali aj skalickí drábi. 5. decembra uhorskí povstalci bombardovali rakúsky Hainburg, osemtisícové vojsko pod velením Juraja Sécioho (Szeczi) tiahne ku Košiciam na pomoc Jurajovi Rákocimu (Rákoczy), lebo tam vpadol Juraj Druget ako spojenec cisára. Uhorské vojsko preto odťahlo od Viedne, časť povstalcov je v Šoproni a plieni blízke esterházyovské majetky. V samotnom Prešporke bol 7. decembra 1619 odovzdaný Kostol sv. Martina evanjelikom.⁷⁴ V inom liste vyslanci Skalicu informujú, že mesto by mali obsadiť povstaleckí vojaci, ktorí boli dosiaľ vo Svätom Jure a Pezinku. Snemu bola tiež predložená suplika Františka Sombatého (Zombathy) vo veci evanjelikov v Skalici, na čo sa strhol krik a mestu by mal byť odňatý farský Kostol sv. Michala Archanjela.⁷⁵

Záležitosť s farským kostolom napokon dopadla tak, že uhorský snem 30. decembra 1619 nariadil jeho spoločné užívanie. Evanjelicom mal byť k dispozícii medzi 6. a 8. hodinou ráno, potom ho mali užívať katolíci. Zvony a cintorín mali ostať spoločné, farské dôchodky sa mali rozdeliť. Katolíci v zastúpení mešťanov Juraja Budaja, Mateja Hupku a notára Juraja Radimóciho (Radimoczy) protestovali proti snemovému nariadeniu o spoločnom užívaní kostola už 19. decembra na audiencii u palatína Žigmunda Forgáča priamo v Prešporke.⁷⁶ So žiadosťou o zmenu rozhodnutia snemu sa obrátili aj na Gabriela Betlena, jednako však 14. januára 1620 snem vymenoval komisaárov, ktorí mali nariadenie v Skalici vykonať.⁷⁷ Skalický senát rozhodnutie akceptoval na zasadnutí 24. januára, z delby majetkov boli však vyňaté niektoré role a špitálsky mlyn,⁷⁸ samotná delba prebehla potom 30. januára 1620.

Uzavretie prímeria medzi Betlenom a Ferdinandom II. 16. januára 1620 znamenalo i prerušenie snemových rokovaní v Prešporke. Dojednané podmienky však dovoľovali sedmohradskému kniežatstvu zvolať uhorský snem do Banskej Bystrice.⁷⁹ Rokovania mali pôvodne začať už v máji, nakoniec

⁷⁴ MZA Brno, f. G2 – Nová sbírka, inv. č. 514/16a. Oba listy publikoval už MACŮREK, Jozef. České povstanie v rokoch 1618 – 1620 a severozápadné Slovensko. In *Historické štúdie*, 1956, roč. 2, s. 127 – 128, 130. Druhý list nesprávne datuje na 5. decembra 1619.

⁷⁵ MZA Brno, f. G2 – Nová sbírka, inv. č. 514/16c.

⁷⁶ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Listiny, č. 38.

⁷⁷ ŠÁTEK, Skalica v rokoch 1526 – 1711, s. 152.

⁷⁸ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1611 – 1624, č. 3 (staré č. 22), fol. 363r.

⁷⁹ MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 172. ISBN 978-80-8046-586-5.

bol však snem otvorený 3. júla.⁸⁰ Zástupcovia Skalice – richtár Ján Bogáty (Bogathý) – sa tu dostali do ťažkej situácie a prívrženci Gabriela Betlena im nadávali do zradcov. Príčinou bol incident z 27. júna 1620 pod hradbami Skalice, kde na povstaleckých hajdúchov zaútočili poľskí kozáci a niektorí skalickí mešťania sa pokúsili o vzburu, keď sa snažili zabrániť rozkazu richtára, aby hajdúchom otvorili Hornú bránu a strieľalo sa z hradieb na kozákov.⁸¹ Celú vec napokon riešil mestský súd, pred ktorým sa ocitlo dovedna 10 obvinených a pri dokazovaní vypovedalo 21 svedkov. Traja pôvodcovia vzbury, senátor Juraj Bednár (Bednarz) alias Kozivavra (Koziwawra), štvrtník Macek Hrobař a služobník na bráne Mikuláš Chřenka (Chrzenka) boli odsúdení na smrť a konfiškáciu majetku, tá mala postihnúť aj ďalších päť osôb, ktoré boli vypovedané z mesta.⁸² Knieža a od 25. augusta zvolený uhorský kráľ Gabriel Betlen (Bethlen) však napokon odsúdeným udelil milosť a tresty boli zamenené za peňažné pokuty.⁸³

Kým prvá polovica 17. storočia bola poznačená náboženskými zápasmi, ktoré zamestnávali snemové rokovania a pod ich rúskom prebiehali v Uhorsku i stavovské povstania, v neskoršom období nebola táto otázka pre Skalicu zvlášť dôležitá a zamestnávala viac miestnych evanjelikov, ktorí však nemali v správe mesta rozhodujúce slovo. Náboženské problémy neboli prioritné ani pre mestského vyslanca Juraja Belicaja (Beliczay)⁸⁴, ako to vyplýva z jeho snemového denníka, ktorý si viedol v roku 1662. Latinský denník začal písať po odchode druhého mestského vyslanca, podnotára Michala Duchkoviča zrejme preto, aby mohol po návrate do Skalice podať podrobnú a presnú správu o výsledkoch snemu a jeho vlastnej činnosti na ňom. Denník zachytáva časové obdobie od 2. augusta do 16. septembra 1662.

Snem sa odohrával v dobe stupňovania habsbursko-osmanského napätia, ktoré možno badať od roku 1656 a nástupu nového veľkovezira Mehmeda Köprülüho. Osmanská ríša opäť upriamila pozornosť na zahraničnú politiku, čím sa snažila zároveň riešiť vnútorné problémy súvisiace s rozvratom

⁸⁰ LENGYELOVÁ, Tünde. „Ešte to som chcel napísať...“ Menej známa stránka snemu v Banskej Bystrici roku 1620. In *Historik na cestách: Jubileum Viliama Čičaja*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2018, s. 116. ISBN 9788022417082.

⁸¹ ŠÁTEK, Skalica v rokoch 1526 – 1711, s. 152.

⁸² MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1611 – 1624, č. 3 (staré č. 22), fol. 384v – 391v.

⁸³ ŠÁTEK, Skalica v rokoch 1526 – 1711, s. 152.

⁸⁴ Juraj Belicaj (Beliczay) spravil v mestských štruktúrach Skalice rýchly postup. Hoci len v roku 1659 sa stal členom volenej obce, v roku 1662 bol mestským kapitánom a neskôr zastával i posty mešťanostu (1664 – 67, 1673 – 75). DRŠKA, Richard. *Mestská správa Skalice do roku 1711*, s. 240, 242 – 244, 250 – 251.

štátnych financií a rozpadom tradičného usporiadania osmanskej spoločnosti. Práve v čase snemových rokovaní sa Leopold I. pokúšal prostredníctvom vyslanca v Istanbule Šimona Renigera o predĺženie mierovej zmluvy.⁸⁵ Porta si ako podmienku zahájenia rokovaní kládla najmä stiahnutie cisárskych vojsk zo Sedmohradska, ktoré sem vtrhli v roku 1660 a zbúranie Nového Hradu pri Kaniži, ktorý postavil chorvátsky bán Mikuláš Zrínsky na ochranu svojich majetkov.⁸⁶ Keď sa cisárska strana zdráhala vzdať Sedmohradska, Köprülü, ktorý sa už dlhšie pripravoval na vojenský konflikt, sa rozhodol na jar 1663 konať.

Belicajov denník dobre dokumentuje všeobecný mechanizmus činnosti uhorského snemu. Svoje zápisky začína 2. augusta konštatovaním, že snemové rokovania opustil jeho kolega. Celý priebeh rokovaní sa niesol v znamení vzájomných nezhôd medzi regnikolárnou tabuľou a panovníkom, medzi hornou a dolnou tabuľou i medzi katolíckymi a protestantskými vyslancami. Dolná tabuľa, kde mali väčšinu protestanti, sa od počiatku stavala proti povoleniu ďalšieho pobytu nemeckých žoldnierskych vojsk v Uhorsku. Dňa 3. augusta cisár snemu oznámil, že nemôže nemecké vojsko z krajiny odsunúť, nakoľko mier s Turkami je nereálny vzhľadom na stanovené podmienky. Horná tabuľa s pobytom súhlasila za istých podmienok, a to, ak by sa podarilo do troch mesiacov predsa len uzavrieť mier, vojsko malo byť odvedené. Magnátov tiež zaujímal počet vojakov a pod koho velenie budú patriť. Dolná tabuľa však zvolila vyčkávaciu taktiku. Celý spor komplikoval postoj evanjelikov, ktorí 5. augusta oznámili palatínovi Františkovi Vešelénimu (Wesselényi), že nesúhlasia s pobytom nemeckého vojska v krajine. Ak sa totiž jeho počet zvýši oproti domácim vojakom, hrozí jeho dislokovanie v slobodných kráľovských mestách, ktoré mu budú musieť poskytovať zásoby. Relevantné rokovania pokračovali 11. augusta po trojdňovej lehote, kedy mali vyslanci dolnej tabule celú vec uvážiť. Katolícka časť dolnej tabule napokon súhlasila s ponechaním časti nemeckých vojsk v Uhorsku dočasne na dobu dvoch mesiacov a pokračovala v riadnej činnosti spisovaním ponôš. Proti takémuto postupu však protestovali evanjelici, takže rokovania pokračovali bez ich účasti. V nasledujúci deň sa s magnátmi dohodli na spresnení počtu nemeckých vojakov majúcich zostať v Uhorsku, ktorých malo byť asi 9-tisíc.

Dňa 16. augusta magnáti vyzvali dolnú tabuľu vyčiarknuť spomedzi ponôš požiadavku, aby sa panovník zaviazal po dvoch mesiacoch oddeliť

⁸⁵ KOPČAN, Vojtech. *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986, s. 131.

⁸⁶ MATUNÁK, Michal. Nové Zámky pod tureckým panstvom. In *Slovenské pohľady*, 1898, roč. 18, s. 130.

nemecké vojsko z Uhorska. Za takéhoto stavu vecí odmietla 18. augusta dolná tabuľa pokračovať v rokovaní, dokiaľ neobdržia jasnú rezolúciu Leopolda I. vo veci vojska, čo oznámili aj magnátom zasadajúcim tradične v Zelenom dome.⁸⁷ Požadovali tiež menovanie nemeckých a uhorských komisárov, ktorí by mali na starosť odvedenie vojska. Veci sa pohli až 28. augusta, kedy magnáti oznámili dolnej tabuľi, že je rozhodnuté o rozdelení vojska, ktoré má zostať v krajine. Výsledkom takejto správy bol čistopis ponôš, čítaný 31. augusta na zasadnutí dolnej tabule. Jeho posunutie na prerokovanie magnátom však 2. septembra podmienili dodržaním sľubu panovníka o vyvedení nemeckého vojska, ktoré prevyšuje uvedený počet, čo má potvrdiť i listinou, ktorej návrh aj pripravili. Viacerí krajinskí funkcionári, palatín, kráľovský kancelár sa snažili zlomiť neústupnosť dolnej tabule. Rozhodujúci krok sa napokon podaril zástupcovi palatína, nitrianskemu podžupanovi Ladislavovi Keresztúrimu (Keresztúry)⁸⁸ dňa 4. septembra a pýtal sa vyslancov, prečo sa dolná tabuľa dožaduje svojich požiadaviek ešte pred zostavením relevantnej žiadosti. Ak teda panovník uvidí v ponosách, čo stavy žiadajú, pohne ho to k ich vykonaniu. Medzi ablegátov, ktorí mali súpis ponôš predložiť Leopoldovi I., bol za mestský stav zvolený skalický vyslanec Juraj Belicaj (Beliczay). Panovník adresoval odpoveď stavom 11. septembra, kedy bola prezentovaná v dome palatína a v nasledujúcich dňoch prejednávaná oboma tabuľami. Dolná bola však znepokojená, keď sa panovník dostatočne nezaručil vo veci odvedenia vojska. Vzájomné ňaťahovačky vo veci vojska skončili 16. septembra čítaním návrhu zákonných článkov, keď predtým Leopold I. v replike na opätovnú žiadosť o potvrdenie vyvedenia vojska snemu odpovedal, že Jeho veličenstvo je znepokojené touto žiadosťou a žiada stavy a rady, aby dôverovali jeho láskavosti a nezneuctvovali panovníka pred inými národmi, že vec nepotvrďuje zákonom. Kráľovským slovom však uisťuje stavy, že na záležitosti pracoval najlepšími spôsobmi.⁸⁹

Značnú búrku nevôle vyvolal aj list veliteľa cisárskych vojsk v Uhorsku Rajmunda Montecuccolihu, v ktorom označil Uhrov za neznalých vojenského umenia. Dolná tabuľa na to reagovala 14. augusta žiadosťou, aby bol zbavený generalátu i všetkých ostatných funkcií v Uhorsku. Magnáti však navrhovali, aby Montecuccoli najprv celú záležitosť vysvetlil. Dňa 17. augusta, keď snem nezasadal, bol pozvaný na stretnutie do záhrad ostrihomského arcibiskupa Juraja Lipaja (Lippay), kde bol prítomný aj krajinský sudca František Nádašdi

⁸⁷ Ide o dom stojaci na dnešnom Hlavnom námestí v Bratislave s popisným číslom 2.

⁸⁸ Za informáciu ďakujem doc. PhDr. Frederikovi Federmayerovi, PhD.

⁸⁹ O rokovaní snemu v skratke i MATULA, Vladimír – VOZÁR, Jozef (eds.). *Dejiny Slovenska II.*, s. 167.

(Nádasdy), bán Mikuláš Zrínsky, viacerí magnáti a vyslanci dolnej tabule. Montecuccoli označil list za čin jeho nepriateľov, ktorí ho chceli vykresliť pred uhorskými stavmi ako hrozného. Na to mu skalický vyslanec odvetil, že ospravedľňuje tento najchvályhodnejší a bojujúci národ, ba domáha sa s oným žiť i zomrieť!

Z viacerých súkromných záležitostí riešil snem majetkové spory šľachty, dňa 29. augusta boli menovaní komisári pre riešenie hraničných sporov, na zasadnutiach 30. augusta a 2. septembra vyslanci miest ostro protestovali proti znovupotvrdeniu zákonných článkov 59 a 60 z roku 1618 a ďalších, ktoré oslobodzovali služobníkov šľachty od platenia poplatkov za prevoz a mýto, ak konali cesty v záležitostiach svojich pánov a rozširovali súdne právomoci podžupanov stolíc aj na teritóriá slobodných kráľovských miest.⁹⁰ Dolná tabuľa trvala tiež na tom, aby strážcovia uhorskej koruny boli v budúcnosti volení obvyklým spôsobom.

Belicajho denník dovoľuje čiastočne nahliadnúť i do každodennej snemovej rutiny. Zasadania dolnej tabule sa začínali zvyčajne o 7. alebo 8. hodine ráno a končili medzi 2. a 3. hodinou poobede. Disciplína jednotlivých vyslancov však bola rôzna a viacerí robili schôdzky v Podhradí. Dňa 28. augusta dokonca kráľovský erár žiadal snem, aby mohol postupovať proti tým, ktorí na snem vôbec neprišli, ktorí odišli zo snemu pred skončením rokovania, takým, ktorí počas zasadania dolnej tabule robia všelijaké schôdzky a tiež takým, ktorí znevažujú kráľovské dekréty.⁹¹

Najpodrobnejšie informácie o sneme a činnosti skalických vyslancov poskytuje súbor 15 listov spolu s odpismi relevantných písomností prejednávanych snemom, ktoré do Skalice zasielali mestský kapitán Pavol Salix a senátori Matej Bošnjaj (Bosnay) a Matej Kotúc (Kotucz) z dôležitého snemu v Šoproni v roku 1681. Charakter listov, datovaných medzi 26. májom a 14. decembrom, z ktorých sú 4 napísané po slovensky a ostatné v latinčine, resp. ich obsah umožňuje sledovať niekoľko úrovní, nielen samotné rokovania, ale i mimosnemový život. Snem bol dôležitým z viacerých hľadísk, jednako dal bodku za obdobím gubernia, došlo k obnoveniu krajinských inštitúcií a obsadeniu funkcií, a riešil tiež náboženskú otázku. Cisár od snemu očakával riešenie problému vpádov povstalcov zo Sedmohradska, v čele ktorých stál od roku 1680 magnát Imrich Tököli (Thökölyi) a obranu kráľovstva vzhľadom na rastúce nebezpečenstvo zo strany Osmanov. Pre Skaličanov bola

⁹⁰ *Corpus juris Hungarici*, zák. čl. 59 a 60/1618, s. 702.

⁹¹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Acta dietae 1634 – 1698, nedatované (17. - 18. storočie).

na sneme najdôležitejšia otázka vymenovania komisie, ktorá by riešila hraničné spory so Strážnickým panstvom a sťažnosti a požiadavky protestantov. Tí už 26. apríla oznámili richtárovi Jánovi Pogranymu, že ich zástupcovia Daniel Lukáci (Lukaczi), Ján Dubravius, Adam Přeborský (Przedborsky) a Samuel Dineš (Dines) odchádzajú do Šoprone v záležitosti navrátenia kostolov, ktoré im boli odňaté v meste v roku 1671.⁹²

Začiatok snemu bol stanovený na 28. apríla, a prvé informácie z neho poslali vyslanci do Skalice dňa 12. mája. Z listu z 26. mája vysvitá, že cisár Leopold I. dorazil do Šoprone spolu s manželkou 22. mája o 10. hodine večer a o dva dni neskôr predložil snemu aj propozície (posielajú ich v odpise), v ktorých vyzval stavy, aby odložili súkromné záležitosti a prioritne jednali o veciach smerujúcich k záchrane vlasti, proti vpádom povstalcov a vo veci pohraničných pevností. Vyslanci vedenie mesta uisťovali, že otázku hraníc sa pokúsia presadiť ako verejnú záležitosť celého kráľovstva.⁹³ Na 26. mája zároveň pripadal svätodušný pondelok, a tak sa panovnícky pár za prítomnosti množstva vojska a šľachty zúčastnil na sv. omši v Kostole sv. Michala, kde akýsi jezuita predniesol kázeň o Duchu Svätom a mieri medzi Uhorskom a cisárom. Dňa 29. mája skalickí vyslanci dosť obsérne opisovali spory, ktoré poznačili začiatok rokovania, keď sa vyslanci medzi sebou povadili pre zasadací poriadok. Nakoľko od roku 1662 snem nezasadal, bolo nutné znovu určiť, kto má právo zasadať v hornej, magnátskej tabuli snemu, v dolnej, regnikolárnej boli povolení len dvaja zástupcovia za každú stolicu a mesto, všetci ostatní, ako komorskí úradníci, tridsiatnici či správcovia erárnych majetkov boli vykázaní. Obe tabule očakávali aj panovnícky návrh kandidátov na funkciu palatína.⁹⁴ K jeho voľbe však do 9. júna neprišlo.⁹⁵ Z poznámok, ktoré si 14. a 16. júna poznačil Matej Bošnjak vidno, že nový palatín Pavol Esterházi bol zvolený až 14. júna a až potom pristúpila dolná tabuľa k prejednávaniu cisárskych propozícií, voleniu snemových kompilátorov na spisovanie ponôb a riešila tiež spor, na akých miestach majú sedieť vyslanci Chorvátska, Slavónie a Dalmácie. Na rokovaní vystúpil aj familiár Imricha Tököliho a odovzdal snemu list, ktorý bol neotvorený odoslaný panovníkovi.

⁹² MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Libellus notationum officij iudicatus circumspecti domini Joannis Janczyk Anni 1679, č. 165, fol. 28r.

⁹³ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 60 – 61.

⁹⁴ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 62 – 63.

⁹⁵ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 80 – 81.

Mená kompilátorov, medzi ktorých sa dostal aj Matej Bošnjaj (Bosnay), boli známe 16. júna. V tento deň adresoval aj palatín Esterházi list Tökölimu s výzvou, aby vyslal na snem svojich zástupcov,⁹⁶ čo panovník odobril 20. júna.⁹⁷ Vystúpenia pred ablegátmi sa dožadovala aj manželka grófa Ilešháziho (Illésházy), aby bol jej mužovi zabezpečený riadny súdny proces.

Nedatovaný list napísaný 17. alebo 18. júna ponúka možnosť nazrieť aj mimo rokovania vyslancov. Cisár s manželkou Eleonórou Magdalénou v týchto dňoch opustili Šoproň zanechajúc tu dvoch tajných radcov, s ktorými má snem spolupracovať a odišli do Viedenského Nového Mesta. Pri odchode vraj dokonca spoznali autora listu Mateja Bošnjaja (Bosnay) a pokynuli mu hlavami na pozdrav. V meste neostal ani palatín, ktorý panovnícky pár čakal po ceste s pohostením. Panovník sa nechal počuť, že sa čoskoro hodlá vrátiť i s malým arcivojvodom Jozefom (*1678). Novozvolený palatín medzitým hostil magnátov a chystal sa prijať aj zástupcov slobodných kráľovských miest. Viacero snemových vyslancov chorľavelo a po 4 dňoch zomrel dokonca aj tunajší richtár Ján Bartók.⁹⁸ Bošnjaj napokon nalieha na vyslanie druhého mestského ablegáta, nakoľko Pavol Salix sa zrejme na istý čas vrátil domov do Skalice. V liste z 20 júna zasa žiada senát o poslanie 6 rýnskych a 1 fl. ako príspevok na dar pre nového palatína, ktorým má byť kalich zakúpený vo Viedni najmenej v hodnote 200 rýnskych a iných 5 fl. na dar pre personála Štefana Orbána.⁹⁹

V zasielaní správ zo snemu nasleduje potom mesačná pauza a ďalší list je datovaný až 21. júla 1681. Snem pracoval na spisovaní ponôš – gravámin –, za najväčší problém považoval excesy nemeckých vojakov v Uhorsku, a zasadzoval sa aj za riešenie Ilešháziho súdu. Protestanti žiadali panovníka riešiť náboženskú otázku, ten im však odkázal, že nejde o verejný záujem kráľovstva, ale o ich súkromnú záležitosť. Dôležitejší bol pre snem skôr maďarský

⁹⁶ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 174 – 175.

⁹⁷ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 87 – 88.

⁹⁸ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 173. Jeho pohreb sa konal 19. júna. Bližšie o ňom NÉMETH, H. István. Ochrana záujmov miest v konfesionálnom plášti – Šoproňskí vyslanci na sneme v roku 1681. In KÓNYA, Peter – NÉMETH, István (eds.). *Mestá na sneme: ochrana mestských záujmov v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu = Városok a diétán: Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 37 – 38. ISBN 9788055517469.

⁹⁹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk. Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 87 – 88.

list uhorských exulantov, ktorý odoslali neotvorený panovníkovi zdržiavajúcemu sa mimo Šoprone a očakáva sa, že by mohol byť 21. júla vrátený na predjednanie. O Turkoch sa šíri zvesť, že jedna časť ich vojska táborí za Kanižou¹⁰⁰ a iná hodlá obľahnúť mesto Koprivnica v Chorvátsku.¹⁰¹

Vojenské záležitosti spomína aj list z 26. júla. Skalickí vyslanci v ňom odpovedajú, že im nie je známe nič o prípadnom dislokovaní niekoľkých cisárskych regimentov v okolí Kopčian, ako im písalo mesto, a je im divné, prečo sa Skalica bojí kurucov, ktorí sú ďaleko v priestore banských miest a aj tam sa nechovajú nejako zle, akurát rekvirujú dobytok, vo väčšom nebezpečenstve sú totiž chorvátske kraje. Na sneme sa od 23. júla zatiaľ číta súpis ponôš - graváminá, čo bude trvať aspoň týždeň, dobrým znamením je, že tam skalickí vyslanci presadili aj otázku hraníc chotára mesta. Panovnícke propozície, ani záležitosť protestantov sa zatiaľ neprejednáva, ale cisár vydal rezolúciu, aby vec vierovyznania usporiadala komisia zložená z katolíkov a protestantov, čo sa však nepáčilo pánovi Danielovi Lukácimu.¹⁰² Vyslanci prijali tiež 100 fl., zrejme ako ďalšie diéty, Pavol Salix, ktorý sa pravdepodobne zo Skalice opäť do Šoprone vrátil, žiadal mesto, aby ho na sneme nahradil senátor Matej Kotúč (Kotucz) alebo notár Ján Lonský.

Koniec snemu odhadovali skalickí ablegáti ešte 19. júla 1681 za nejaké 3 – 4 týždne, opak bol však pravdou. Z dôvodu šírenia moru Leopold I. opustil opäť 9. septembra Šoproň a vrátiť sa mal, ak Boh dá, 17. septembra. Medzitým boli graváminá prerokované so zástupcami dvora, takže keď 13. septembra písal Matej Bošnjaj (Bosnay) do Skalice, že už dorazil k nemu aj Matej Kotúč (Kotucz), odhadoval rozpustenie snemu v najbližších dňoch, ani to sa však nestalo.¹⁰³

Špeciálne skalické záležitosti sa mimo snemových zasadnutí riešili v júli, októbri a decembri. Išlo o spor s dekanom Michalom Sustovičom, ktorý v tej veci písal vikárovi ostrihomskeho arcibiskupa. Vikár Ján Kéry sa na vec pýtal skalických vyslancov na audiencii 25. júla a dozvedal sa aj na prípad zločincina, ktorý sa skrýval vo františkánskom kláštore.¹⁰⁴ V polovici

¹⁰⁰ Dnes Nagykanizsa v Maďarsku.

¹⁰¹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 91 – 92.

¹⁰² MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 95, 96.

¹⁰³ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 111, 110.

¹⁰⁴ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 95, 96. Išlo o Jána Hauzera, potulného vojaka, odsúdeného 16. októbra na smrť štatím a jeho telo na výstrahu malo byť vpletené do kolesa za to, že sa dopustil viacerých lúpeží a vrážd nielen v Uhorsku, ale i na Morave. Mesto Skalica ho chytilo a vsadilo do žalára, odkiaľ sa mu však

decembra arcibiskupský vikár oznámil, že po Vianociach príde spory s dekanom osobne prešetriť do Skalice.¹⁰⁵ Palatín Pavol Esterházy zasa riešil sťažnosť Jána Rakolupského ml. vo veci dedičstva po jeho otcovi, ktorý zomrel na mor okolo 10. septembra 1680. Skalici v tejto záležitosti adresoval palatín list 27. septembra 1681. Rakolupský mu vraj všetko písomne oznámil, že si zo strachu pred morom uložil dedičstvo po otcovi v klenotnici farského Kostola sv. Michala Archanjela, z ktorého však richtár so senátom bez jeho vedomia vyplatili 100 fl. akejsi sliezskej „pobehlici“ Žofii Paczinskej, prosí, nech palatín ráči nariadiť, aby mu mesto peniaze vydalo.¹⁰⁶ Celú záležitosť musel 6. októbra pred palatínom vysvetľovať skalický vyslanec, ktorý uviedol vec na pravú mieru. Bývalý mestský notár Ján Rakolupský st. totiž svojho syna vydedil a vykonaním testamentu poveril skalický senát. Ten truhlicu s dedičstvom uložil vo farskom kostole a oných 100 fl. vyplatil na príkaz gubernia. Rakolupský ml. preto mesto zažaloval na cirkevnom súde v Trnave a žiadal aj o prijatie u palatína, aby si vymohol proti mestu mandát.¹⁰⁷

Cisár Leopold I. vydal dňa 30. septembra rezolúciu na predložené snemové ponosy, ktorá bola prezentovaná postupne v oboch tabuliach. Najviac nespokojní boli protestanti a dožadovali sa vyslania ablegátov k magnátom i panovníkovi, s čím však nesúhlasili predstavitelia duchovného stavu dolnej tabule, takže vzájomné hádky trvali 4 dni. Až po oznámení personála Štefana Orbána 8. októbra, že Leopold I. vydal rezolúciu vo veciach náboženských, začali protestanti spolupracovať na replikách pre panovníka. Časť z nich bola vraj spokojná s povolením slobodného vierovyznania v Uhorsku, časť však nie pre nevrátenie kostolov, ako to v liste adresovanom do Skalice konštatujú mestský vyslanci.¹⁰⁸

podarilo ujsť a skryl sa na čas vo františkánskom kláštore. Keďže tento podliehal kanonickému právu a františkáni ho kvôli právu azylu odmietli vydať, obrátilo sa mesto priamo na ostrihomského arcibiskupa Juraja Selepečného so žiadosťou o radu. DRŠKA, Richard Mesto Skalica v čase Tököliho povstania. Vojensko-spoločenské aspekty rokov 1680 – 1684. In *Vojenská história*, 2009, roč. 13, č. 4, s. 10 – 11. ISSN 1335 – 3314.

¹⁰⁵ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 167, 169. Dekan žaloval mesto, že ho zdržiavalo, keď išiel oberať farský vinohrad a zabránilo mu vybrať desiatky, ktoré mu zvyčajne náležali. MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. Pozostalost Jozefa Šátka, šk. 1681 – 1715, č. 54, fasc. 1681.

¹⁰⁶ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 114 – 115, 116, a pag. 117, 118.

¹⁰⁷ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 133 – 134.

¹⁰⁸ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 128 – 129, 133 – 134.

Snemová replika na panovnícku rezolúciu vo veci ponôš bola hotová až 27. októbra, viacerí vyslanci na sneme boli chorí a aj personála trápila zimnica. Navyše už začiatkom októbra sa aj v Šoproni vyskytol mor.¹⁰⁹ Od jej predloženia cisárovi si skalickí ablegáti sľubovali ukončenie rokovaní a žiadali poslať zo Skalice voz, ktorý by do Šoprone dorazil 4. - 5. novembra a peňažné prostriedky na cestu dlhú asi 170 kilometrov.¹¹⁰ K vojenským udalostiam najviac informácií poskytuje list z 19. októbra. Tököliho kuruci vraj oberajú hromadne vinohrady pri Tokaji a Tarcali, cisársky generál Eneas Kaprara (Caprara) postupoval medzitým k Filakovu. V západnej Európe obsadili Francúzi Štrasburg a celé Alsasko.¹¹¹

Zasadnutie snemu sa však napokon natiahlo až do decembra 1681. Očakávanú rezolúciu cisára dostala dolná tabuľa až 28. novembra a reagovala na ňu požiadavkou 3. decembra, aby bol odvolaný gróf Kolonich (Kollonich), prebehla reštitúcia majetkov zhabaných po odhalení Vešelénihó sprisahania a boli z uhorských úradov odstránení nemeckí úradníci. Účastníci snemu mali zotrvať v Šoproni aj z iného dôvodu, na 9. decembra sa totiž chystala korunovácia cisárovnej za uhorskú kráľovnú v Kostole sv. Michala. Dňa 1. decembra odcestovali preto strážcovia uhorskej koruny Štefan Žiči st. (Zichy) a Krištof Erdédi (Erdödy)¹¹² do Prešporka pre korunovačné klenoty a v nasledujúci deň tak učinil podľa tradície aj čestný uhorský a nemecký vojenský zbor, ktorý korunovačné insígnie sprevádzal.¹¹³

Ani korunovačný akt nedal za snemovaním bodku. Ešte 14. decembra písali vyslanci do Skalice, že protestanti požadujú spravodlivejšie vyriešenie náboženských otázok, najmä zrušenie proskripčných listín voči protestantským kazateľom a učiteľom, reštitúciu kostolov, fár, škôl a špitálov skonfiškovaných po roku 1670 a menovanie komisárov, ktorí by ju vykonali. Vec žiadali zabezpečiť prostredníctvom rezolúcie panovníka a odmietli ďalej pracovať na konečnom zostavení zákonných článkov. Leopold I. takýto nátlak však

¹⁰⁹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 133 – 134.

¹¹⁰ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 152.

¹¹¹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 141 – 142.

¹¹² FALLENBÜCHL, *Magyarország föméltóságai*, s. 94 – 95.

¹¹³ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 165 – 166. Najnovšie ku korunováci PÁLFFY, Géza. Korunovácie kráľovien v Prešporku, Šoproni a Budíne v novoveku. In WOCH. Ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy, 2018 – 2019, 2020, roč. 6 – 7, s. 6 – 23. ISBN 978-80-971577-5-3.

odmietol, vianočné sviatky hodlal stráviť zrejme vo Viedni, ale potom sa opäť vráti späť a neopustí snem, dokiaľ sa protestanti s katolíkmi nedohodnú.¹¹⁴

Prítomnosť snemových vyslancov Skalice v Šoproni sa tak natiahla na takmer 8 mesiacov. Celý pobyt tu absolvoval senátor Matej Bošnaj (Bosnay), mestský kapitán Pavol Salix sa v Šoproni zdržiaval s prestávkami od apríla do júla, od septembra podobne s prestávkami ho vystriedal Matej Kotúc (Kotucz) a mesto vyšiel snem najmenej na 320 fl. Prvých 100 fl. obdržali pri odchode zo Skalice, ďalšie peniaze žiadali poslať 21. júla, na čo mesto promptne zareagovalo a sumu 100 fl. dostali už 26. júla. Neskôr sa však ich situácia zhoršila. Dňa 6. októbra píše Matej Bošnaj (Bosnay) do Skalice, či pochybujú, že sú v Šoproni, keď neposlali za nimi ani drába, ani peniaze. V liste z 8. októbra, ktorý písal Bošnaih kolega, otvorene hovorí: „*Mi tuto praczugeme podle nassj možnosti, ale nasse gospodarstwi, ženi y deti zanechagicze in onerem casum et fortunam eventum, a wiziweni nasseho aneb aspon toho czo ge za praczu narzizenego dostat nemožeme, wieru tesska pracza gest ta, a newdieczna, za kteru odplati człowek aneb neoczekawa, aneb dluhu na nu czekat ma. Gestliże wčil tak tiessko nam penize se posylagu pokud sme w praczi, kterak by zatym dali, kdiż po praczy bude? To raczte gystotne wierzit, ze pokud staczi penez s tech padesati zlatih, kterich summu p. Bossnaj w swem liste klade (neb on to ma w sweg opatrnosti), potud budeme w Ssoprone, gak se pak strawi ohlasysece se p. palatinusowi a p. Koloniczowi, ze propter defectum sumptus dale zusat nemožeme, pugdeme domu...*“¹¹⁵ Podobne sarkastický bol aj Matej Bošnaj (Bosnay) 19. októbra,¹¹⁶ a začiatkom decembra konštatuje, že síce žijú obaja fyzicky dobre, ale biedne na mešci a z chudoby ich vytrhla len láskavosť personála Štefana Orbána.¹¹⁷ Richtár Ján Pograny im napokon poslal 20 fl., ďalších 60 fl. si museli vypožičať od Uhorskej komory.¹¹⁸

¹¹⁴ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 167 a 169.

¹¹⁵ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 133 – 134.

¹¹⁶ „*Quo in statu simus positi, nullus Dominationum Vestrarum dubitare potest sanus enim homo necessarijs destitus, pessime valere potest et solet, ac proinde paucis concludendo revoco Vestris Generosis Dominationibus in memoriam meas binas literas mei autem collegae totidem ratione necessariorum, cum dignus sit operarius mercedam suam, si quod incommodum Civitati acciderit, ne imputetur nobis ...*“ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 141 – 142.

¹¹⁷ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 165 – 166.

¹¹⁸ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, šk Litterae missiles, č. 43, rok 1681, pag. 167 a 169.

Vzhľadom na tieto výdavky, ako i očakávané vyrúbenie taxy a príspevku na cisársku kuchyňu počas pobytu v Šoproni, nariadili mešťania a zemaniam zhrmaždení 26. februára 1682 vyberať poplatok 3 fl. od celého domu (aj exemptného), 1 fl. 50 den. od polovičného domu, 75 den. od ľudí prijatých za mešťanov a nevlastniacich ešte domy a rovnakú sumu aj od želiarov – hoferov disponujúcich dobytkom. Želiari remeselníci mali platiť po 50 den. Aj spoločensky najnižšie postavení obyvatelia mali dať 25 den. Osobitná daň bola vypísaná i na Predmestí.¹¹⁹

Záver

Uvedené náhľady dokumentujú značnú torzovitú relevantnosť materiálov k problematike uhorských snemov z pohľadu slobodného kráľovského mesta Skalice, ktoré by plasticky dokumentovali úlohu a činnosť mestských vyslancov na snemoch v 17. storočí. Výnimku predstavujú len listy zo šoproňského snemu z roku 1681 a časť snemového denníka z roku 1662, ktorý bol však skôr súkromnou prácou vyslanca Juraja Belicaja (Beliczay). Relevantnú inštrukciu v otázke udržiavania korešpondencie alebo vedenia denníka, znamenajúcu viac dochovaných písomností mesto nevydalo, čo je istotne škoda.

Mechanizmus zvolávania a rokovania snemu mal v tomto období pevný systém. Písomnosti adresované Skalici v podobe panovníckych mandátov, propozícií či náboženských suplík, ktorých sa zachovalo značné množstvo aj v skalickom mestskom archíve, vykazujú veľký formalizmus a byrokráciu, príznačné pre túto dobu a nie sú takým bohatým zdrojom informácií ako osobné postrehy, poznámky a konštatovania vyslancov. Tie viac podhaľujú nielen každodennú rutinu zasadaní, ale i stanoviská vyslancov, ktoré zastávajú, a ponúkajú pohľad aj na mimosnemový život.

Náboženská otázka, ktorú vo veľkej miere snemy v tomto období riešili, nebola v Skalici v takej pozícii ako v iných slobodných kráľovských mestách. Väčšina tunajšieho mešťianstva bola v 17. storočí katolíckeho vierovyznania, a tak aj vedenie mesta bolo prevažne v rukách katolíkov, hoci jednotliví evanjelici zastávali bežne dôležité mestské funkcie. Vo volebnom roku 1588 – 89 bol richtárom Ján Jasenský, vyslancom na snem bol v roku 1619 aj evanjelik, senátor Gašpar Rakolupský.¹²⁰ Jednako však otázka vierovyznania mestských

¹¹⁹ MV SR, ŠA TT, PA Skalica, f. MG Skalica, Diarium sess. magistrat. annorum 1674 – 1692, kniha č. 5 (staré číslo 31), fol. 150v.

¹²⁰ DRŠKA, *Mestská správa Skalice do roku 1711*, s. 199.

ablegátov nebola takou spornou ako napr. v Šoproni či Levoči.¹²¹ Skalický magistrát bol skôr konfrontovaný so snahou miestnych evanjelikov o slobodné vyznávanie náboženstva, a to od doby mestského farára Mikuláša Sartoria, ktorý v zmysle synody v Trnave odmietol na jeseň roku 1611 dávať prijímanie pod obojím.¹²² Tieto pokusy boli charakteristické neustálymi deputáciami a žiadosťami adresovanými uhorským snemom, ako už bolo uvedené s čiastkovými úspechmi v rokoch 1619 – 1628 v podobe spoločného užívania farského kostola a vlastných, hoci súkromných bohoslužieb v rokoch 1613 – 1619, od 30. rokov 17. storočia do roku 1643 či úplnou slobodou vierovyznania počas povstania Juraja I. Rákociho (Rákoczy) a na základe rozhodnutia snemu v roku 1647.¹²³ K úplnosti náboženského obrazu Skalice treba ešte poznamenať, že po bitke na Bielej hore v roku 1620 a vydaní Obnoveného zemského zriadenia v Čechách a na Morave v rokoch 1627 a 1628 sa do Skalice uchýlilo viacero českých exulantov, či už utrakvistov, alebo príslušníkov Jednoty bratskej, ktorí tu mali od roku 1647 aj svoju modlitebňu a školu, a zároveň sa prihlásili k štátom uznaným kalvínom.¹²⁴

Z inštrukcií pre vyslancov i korešpondencie vidno, že z pohľadu mesta bol dôraz kladený v podobnej miere ako na zakázanie slobodného vyznávania viery v Skalici, tak i na riešenie hraničných problémov s panstvom Strážnice, na všeobecné hájenie mestských práv v Uhorsku a ku koncu storočia na zníženie daňového zaťaženia a množstva vojenských dodávok. Prostriedkom k tomu bola snaha mestských vyslancov presadiť tieto záležitosti medzi problémy, o ktorých bude snem jednať a predloží ich i panovníkovi, ako nepostrádateľnému činiteľovi zákonodarného procesu. Snemové písomné materiály mestského archívu zároveň dokumentujú postoj Skalice a jej vyslancov k problémom politického, náboženského a vojenského života Uhorska v 17. storočí.

Pramene

Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív Trnava, pracovisko Archív Skalica, fond: Magistrát mesta Skalica,

Diarium sess. magistrat. annorum 1617 – 1658, č. 4 (staré č. 15).

¹²¹ NÉMETH, Ochrana záujmov miest v konfesiónalnom plášti – Šoproňskí vyslanci na sneme v roku 1681, s. 33 – 35.

¹²² ŠÁTEK, Skalica v rokoch 1526 – 1711, s. 149.

¹²³ ŠÁTEK, *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*, s. 54 – 62, 65.

¹²⁴ K problematike českých exulantov v Skalici najnovšie HOFERKA, Martin. Kalich Jednoty bratskej z roku 1639? Hmotný doklad pobielohorskej emigrácie v Skalici. In *Studia comeniana et historica*, 2019, roč. 49, č. 101 – 102, s. 179 – 194. ISSN 0323-2220.

- Diarium sess. magistrat. annorum 1611 – 1624, č. 3, (staré č. 22).
 Diarium sess. magistrat. annorum 1658 – 1674, č. 6 (staré č. 24).
 Diarium sess. magistrat. annorum 1674 – 1692, č. 5 (staré č. 31).
 Libellus notationum officij iudicatus circumspecti domini Joannis Janczyk Anni 1679,
 č. 165.
 Listiny, č. 38.
 šk. Acta diaetae 1634 – 1698, nedatované (17. – 18. st.).
 šk. Acta metalia, fasc. I. a II. 1490 – 1675, fasc. I.
 šk. Litterae missiles, č. 43, rok 1681.
 Mandata 1526 - 1640, šk. Mandata 1641 – 1670, šk. Mandata 1672 – 1700.
 šk. Rationes iudicis, Rationes censarum et fundeliorum 1617 – 1854, fasc. Rationes iudicis
 surrogati 1617.
 Moravský zemský archiv Brno, f. G 2 – Nová sbírka, inv. č. 514/16a, 16b, 16c, 18, 34, 35.

Edície prameňov

- BARTL, Július a kol. (eds.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Prvý cisár na uhorskom tróne*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2001. ISBN 80-88878-57-8.
Corpus juris Hungarici. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1751.
 FRAKNÓI, Vilmos (ed.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 2. 1537—1545*. Budapest: Ráth Mór, 1875.
 FRAKNÓI, Vilmos (ed.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 5. 1564—1572*. Budapest: M. T. akadémia könyvkiadó – hivatalában, 1877.
 FRAKNÓI, Vilmos (ed.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 6. 1573—1581*. Budapest: M. Tud. akadémia könyvkiadó – hivatala, 1879.
 FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád (eds.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 9. 1598—1601*. Budapest, 1885.
 FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád (eds.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 10. 1602—1604*. Budapest, 1890.
 FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád (eds.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 11. 1605—1606*. Budapest, 1899.
 FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád (eds.). *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 12. 1606*. Budapest, 1917.

Literatúra

- DRŠKA, Richard Mesto Skalica v čase Tököliho povstania. Vojensko-spoločenské aspekty rokov 1680 – 1684. In *Vojenská história*, 2009, roč. 13, č. 4, s. 3 – 31. ISSN 1335 – 3314.
 DRŠKA, Richard. *Mestská správa Skalice do roku 1711*. Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2016. ISBN 978-80-85446-87-6.
 FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország föméltóságai*. Budapest : Maecenas Könyvkiadó, 1988. ISBN 963 02 5536 7.

- GUSZAROVA, Tatjana, Pavlovna. 17. századi magyar országgyűlések résztvevői. In *Levéltári közelmények*, 2005, roč. 76, č. 2, s. 93 – 148. ISSN 0024-1512
- HOFERKA, Martin. Kalich Jednoty bratskej z roku 1639? Hmotný doklad pobielohorskej emigrácie v Skalici. In *Studia comeniana et historica*, 2019, roč. 49, č. 101 – 102, s. 179 – 194. ISSN 0323-2220.
- KARPAT, Jozef. *Zákonodarná moc v Uhorsku v rokoch 1526 – 1604*. Bratislava : Nákladom Právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave, 1944.
- KOHÚTOVÁ, Mária. Problematika uhorsko-moravskej hranice v 16. storočí na zasadaniach uhorského snemu. In *Zborník Záhorského múzea*, 2017, č. 8, s. 18 – 28. ISBN 978-80-85446-94-4.
- KOPČAN, Vojtech. *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986.
- LENGYELOVÁ, Tünde. „Ešte to som chcel napísať...“ Menej známa stránka snemu v Banskej Bystrici roku 1620. In *Historik na cestách: Jubileum Viliama Čičaja*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2018, s. 113 – 122. ISBN 9788022417082.
- LUKAČKA, Ján. Skalica v stredoveku. In *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 113 – 133. ISBN 978-80-971797-4-8.
- MACŮREK, Jozef. České povstanie v rokoch 1618 – 1620 a severozápadné Slovensko. In *Historické štúdie*, 1956, roč. 2, s. 97 – 138.
- MARSINA, Richard (ed.). *Dejiny Slovenska I*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986.
- MATULA, Vladimír – VOZÁR, Jozef (eds.). *Dejiny Slovenska II*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987.
- MATUNÁK, Michal. Nové Zámky pod tureckým panstvom. In *Slovenské pohľady*, 1898, roč. 18, s. 129 – 132.
- MERTANOVÁ, Štefánia. *Ius tavernicale*. Bratislava : Veda, 1985.
- MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012. ISBN 978-80-8046-586-5.
- NÉMETH, H. István. Ochrana záujmov miest v konfesionálnom plášti – Šoproňskí vyslanci na sneme v roku 1681. In KÓNYA, Peter – NÉMETH, István (eds.). *Mestá na sneme: ochrana mestských záujmov v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu = Városok a diétán: Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 16 – 52. ISBN 9788055517469.
- PÁLFFY, Géza. Korunovacie kráľovien v Prešporke, Šoproni a Budíne v novoveku. In *WOCH*. Ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy, 2018 – 2019, 2020, roč. 6. – 7., s. 6 – 23. ISBN 978-80-971577-5-3.
- ŠÁTEK, Jozef. *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jezofinizmu*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1946.
- ŠÁTEK, Jozef. Skalica v rokoch 1526 – 1711. In *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 135 - 177. ISBN 978-80-971797-4-8.
- ŠÁTEK, Jozef. Vzťahy medzi strážnickými pánmi Žerotinskými a Skalicom. In *Zborník Záhorského múzea v Skalici*, 2009, č. 5, s. 7-17. ISBN 978-80-85446-61-6.

Popis hradu Branč v urbároč 17. storočia

M Á R I A K O H Ů T O V Á

The description of the Branč Castle in the registers of the 17th century

Abstract: The description of the Branč Castle can be found in three 17th-century registers. The castle had several co-owners, which reflects in the condition of the residential parts of the castle. Already in the 1630s it was considerably damaged, especially some of the roofs. After the death of Barbora Suňogová, the castle was abandoned and some of the living areas were unusable. During the rebellion of František II Rákoci a part of the castle was apparently repaired and inhabited. The majority owners of the castle, the Nári family, built a manor house in Sobotište sometime at the beginning of the 17th century and lived there during peacetime.

Key words: register, the Branč Castle, testament, description of the castle, co-owners of the castle and manor

Dôležitosť používania urbárov, ale aj inventárov panstiev vyzdvihol Ján Licei, kňaz ostrihomskej arcidiecézy, ktorý roku 1707 vydal v akademickej tlačiarne v Trnave knihu s názvom *Iter oeconomicum*.¹ V úvode práce poukázal na to, aké užitočné je používať urbár a definoval, čo všetko je treba rozumieť pod pojmom panstvo. Územie panstva, to sú hory aj roviny, polia, lúky, vinohrady, lesy, stojaté aj tečúce vody, rybníky, ale aj hranice a hraničné znaky. Okrem toho hrady, kaštiele, rôzne sídla bez ohľadu na to, kto v nich býva, poplatky stálych poddaných v naturáliách, aj peniazoch, stav pastvín, rybníkov, zveriny, vtáčnictva, ale aj mlynov, mýt, brodov, prevozov cez toky, jatiek, tržníc na mäso, sklárni, výrobní vápna, tehál a škridiel.

Za dôležitú súčasť urbárov považoval Ján Licei inventáre. Z knihy *Iter oeconomicum* je zrejmé, čo pod pojmom inventár máme rozumieť. Mohol to byť napríklad súpis zariadenia obytných miestností na hrade. Autor predpokladal, že budú zariadené podľa toho, komu boli určené, či pre panstvo,

¹ LYCZEI, Joannes. *Iter oeconomicum, duodena stationum, Quarum singulae in certas Digressiones distribuuntur, definitum: Ac Ad Urbaria, et Inventaria diversissima Dominiorum formanda directum*. Tyrnaviae: Typis Academicis, Anno 1707.

návštevy, úradníkov alebo pre služobníctvo a preto považoval za potrebné opísať zariadenie jednotlivých miestností hradu alebo kaštieľa.

Popis hradu Branč a urbárske dávky poddaných panstva sú zaznamenané v troch urbároch zo 17. storočia. Hrad Branč a aj Korlát s ich príslušenstvom získal František Ňári na základe dohody so Žigmundom Korlátom. Žigmund bol posledným mužským potomkom Osvalda Korláta, lebo jeho brat Peter zahynul pri Moháči roku 1526. Ich sestrami boli Katarína, jej manželom bol Mikuláš Pongrác zo Svätého Mikuláša, Barbora mala za manžela Hieronýma Hrušovského (Záblackého),² Zuzana bola vydatá za Petra Aponiho a Kristína mala manžela Štefana Majténiho. Žigmund Korlát zomrel roku 1535 a zrejme bol slobodný. Peter Korlát mal dve dcéry. Anna bola vydatá trikrát. Prvým manželom bol Štefan Erdődi, druhým František Zekel a tretím Pavol Barackaj. Alžbeta bola manželkou Františka Ňáriho, ktorý roku 1535 získal barónsky titul,³ ale boli bezdetní.

František Ňári začal svoju kariéru v cisárskom vojsku a istý čas bol kapitánom hradu v Šuranoch. V rokoch 1535-1542 bol županom Hontianskej a v rokoch 1545-1551 županom Tekovskej stolice.⁴ Po ňom sa stal županom Hontianskej stolice jeho bratranec Vavrinec Ňári.⁵

Vavrinec Ňári bol významným protitureckým bojovníkom. Roku 1551 sa stal kapitánom Szolnoku. Roku 1552 bol hrad dobytý osmanským vojskom, lebo časť obrancov hrad opustila a Vavrinec Ňári sa dostal do zajatia. Odvliekli ho do Istanbulu, odkiaľ sa mu s pomocou Štefana Husára podarilo dostať na francúzsku loď a do Benátok. Po návrate domov vymohol pre

² Hieronym zo Záblatia mal bratov Juraja, Jána, Martina a Mateja. Roku 1502 vzali do zálohu panstvo Branč od Imricha Kropáča z Niewiadomu a ešte v tom istom roku dali majetok do zálohu spišskému prepoštovi Jurajovi z Magyarmecske a jeho bratom. In MAREK, Miloš. (Eds.). *Fontes rerum Slovacarum. Zv. 3. Archivum Familiae Majtényi. Stredoveké dejiny rodiny Majtényovcov a listiny z jej archívu*. Kraków – Trnava : Towarzystwo Słowaków w Polsce - Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2013. s. 364-367. ISBN:978-83-7490-672-2

³ PÁLFFY, Géza. Zvláštna cesta medzi aristokraciou Uhorského kráľovstva: rod Révai v 16. storočí. In KOVAČKA, Miloš - AUGUSTÍNOVÁ, Eva - MACUHA, Maroš (ed). *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie 16. - 17. september 2008, Martin*. Slovenská národná knižnica : Martin, 2010, s. 63-84. Ed. Studia historico-bibliographica Turociensia, zv. 3. s. 68. ISBN 978-80-89301-46-1.

⁴ KERESTEŠ Peter. Neznámy armáles pre Ňariovcov z Bedegu z roku 1457. In *Genealogicko-heraldický hlas*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2007, č. 2, s. 34.

⁵ FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország föispánjai, Die Obergeschpane Ungarns 1526-1848*. Budapest : Argumentum kiadó, 1994, s. 65, 81. ISBN 963 7719 81 4; NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku I. Kubinyiho zbierka pečatí*. Vydavateľstvo Osveta, 1980, s. 123. ISBN 80-7090-070-9; *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. IV. zväzok M-Q. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 263.

Štefana Husára povýšenie do šľachtického stavu a daroval mu zo sučianskeho panstva dediny Krpelany, Kónské a časť majetku v Sučanoch.⁶

Po otcovej a strýkovej smrti zdedili všetci spomínaní čiastky v panstvách Branč a Korlát. Potom sa dohodli na istom scelení majetkových podielov a Branč užíval František Ňári, snáď preto, že už predtým mal majetkový podiel v hrade a panstve po svojej matke Eufrozíne Pongrácovej, ktorá bola manželkou Bernarda Ňáriho⁷ a Korlát mali užívať Peter Aponi a Mikuláš Pongráč.⁸

Že hrad a panstvo mali viacerých majiteľov, je aj dôsledkom testamentu, ktorý urobil František Ňári 10. marca roku 1551, krátko po smrti svojej manželky, ktorá zomrela roku 1550.⁹ V prvom rade myslel na kráľa a venoval mu tisíc zlatých a jeden strieborný, pozlátený pohár. Špitálu v Senici, ktorý znovu vybudoval, venoval tristo zlatých a potvrdil aj dar pre chudobných, ktorý budú v špitáli bývať, v dobytku, peniazoch a obilí a ešte pridal aj 300 zlatých. Tisíc zlatých mali rozdať chudobným poddaným, ktorí boli poškodení pri presunoch vojsk. Potom obdaroval svojich bratrancov Vavrínca (vnuk bol Pavol) a Ludovíta Ňáriho vecami a peniazmi v hodnote 2 000 zlatých.¹⁰ Pamätal aj na svojho služobníka Jána Bogatyho a jeho manželku a za ich služby v hnutelných veciach a peniazoch im venoval 1000 zlatých.

⁶ NOVÁK, *Rodové erby*, s. 123.

⁷ NAGY Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest, 1867. [cit. 1.8.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/nyolcadik-kotet-6DB3/nyary-csalad-bedeghi-grof7472/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfTmFneWl2YW5fMSJdfSwwInF1ZXJ5JjogIm55XHUwMGUxcmkgYmVyblx1MDBlMXQgICJ9>>

⁸ NAGY, *Magyarország családai*, [cit. 1.8.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/hatodik-kotet-4391/korlathkeoy-csalad-korlathkeoi-4FAF/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfTmFneWl2YW5fMSJdfSwwInF1ZXJ5JjogImtvcmxcdTAwZTF0aCJ9>, <http://genealogy.euweb.cz/hung/korlathkeoy.html>.>

⁹ SZERÉMI (Ed.). Monumenta, emlékek a Majthényi, Kessellőkeői és Berencsi Majthényi bárók és urak Családi levéltárból. 1451—1728. In *Magyar Történelmi Tár*, 1897, s. 30-33.; [cit. 1.8.2021]. Dostupné na internete: <http://realj.mtak.hu/4105/1/MagyarTortenelmiTar_1897_45_3_20.pdf#1>; JANURA, Tomáš. Výsledky archívneho výskumu k dejinám hradu Korlátka. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja*, Zv. 17. Zborník zo seminára konaného dňa 5.12.2013. ŽUFFOVÁ, Jaroslava (Ed.). Trnava : Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2014, s. 32. ISBN 978-80-89175-65-9.

¹⁰ Jeho právnik František mal syna Žigmunda. [cit. 2.8.2021]. Dostupné na internete <<http://genealogy.euweb.cz/hung/nyary1.html>.>; NAGY, *Magyarország családai*, [cit. 2.8.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/nyolcadik-kotet-6DB3/nyary-csalad-bedeghi-grof7472/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfTmFneWl2YW5fMSJdfSwwInF1ZXJ5JjogIm55XHUwMGUxcmkgZmVyZW5jeiBiZWRIZ2hpbGJcdTAwZTFyXHUwMGYzIn0>>

Gašparovi Pongrácovi zo Svätého Mikuláša,¹¹ Jánovi a Štefanovi Apponimu¹² Kristíne, manželke nebohého Štefana Majténiho a Barbore, manželke nebohého Hieronyma Zábblackého¹³ odkázal hrad Korlát a dediny Švanccdorf (Prievaly), Jablonicu, Hlboké, Osuské, a majere Lieskov a Hropov a časti usadlostí v *Lukuchy*, tiež Dolné Otrokovce a Dolný Šag (Sasinkovo) v Nitrianskej stolici, celú dedinu Nádaš (Trstín) v Bratislavskej stolici a časti v Radvani a Kurtakesi (Marcelová) a celú opustenú dedinu Verura (Virt) v Komárňanskej stolici, kde žila jeho švagriná Anna, manželka Františka Zekela.¹⁴

V prípade, že by Anna prežila svojho manžela a nemala deti, polovica jej častí mali dostať Gašpar Pongrác, Ján a Štefan Aponi, Kristína, vdova Majténiová, Barbora, vdova Zábblacká a ich potomkovia. Oblečenie po Dorote¹⁵, matke Anny Korlátovej, manželky Františka Sékela¹⁶, malo pripadnúť Anne. Pamätal aj na svojho brata Jána Ňáriho, lebo mu bol dobrým bratom a preto mu poručil polovicu hradu Branč, mestečko Senicu a dediny Sobotište, Častkov, Chropov, Koválovec, Vrbovce, Kunov, Rovensko, Ribky, Smrdáky, Čáčov a časti v Prietrži, majere Pustá Myjava a *Zunovyn*, časti v dedine Bučany a dediny Trakovice, Horné Zelenice, Cífer a majer Pác, tiež časti v dedine Báhoň v Bratislavskej stolici, ktoré pripojil k majetkom hradu Branč.

Druhú polovicu hradu Branč, zemepanského mesta Senica a príslušných dedín a častí rozdelil na tri časti. Kataríne, manželke Dionýza Porkolába¹⁷ jednu, druhú Gašparovi Tardimu, tretiu Bernardovi Literátovi Zičimu,

¹¹ Syn Kataríny Korlátovej

¹² Synovia Zuzany

¹³ Ide o tety manželky Františka Ňáriho. Gašpar Pongrác bol manželom Kataríny, matkou Jána a Štefana Aponiovcov bola Zuzana.

¹⁴ Druhý manžel Anny.

¹⁵ NAGY, *Magyarország családai*. [cit. 2.8.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/hatodik-kotet-4391/korlathkeoy-csalad-korlathkeoi-4FAF/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfTmFneWl2YW5fMSJdfSwgInF1ZXJ5JjogImtvcmxcdTAwZTF0aCJ9>>

¹⁶ NAGY, *Magyarország családai*. [cit. 2.8.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szekely-csalad-ormosdi-es-kevendi-baro-A7DD/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfTmFneWl2YW5fMSJdfSwgInF1ZXJ5JjogInN6XHUwMGU5a2VseSBmZSJlbmN6In0>>

¹⁷ Dionýz Porkoláb bol synom Tomáša Baloga z Nebojse. Pravnučka jeho brata Petra bola manželkou Vavrinca Hederváriho. NAGY, *Magyarország családai*. [cit. 2.8.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/elso-kotet-2/balogh-csalad-nebojszai-482/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfTmFneWl2YW5fMSJdfSwgInF1ZXJ5JjogIk5lYm9qc3phaSBQb3Jrb2xcdTAwZTFiIn0>>

svojmu starému služobníkovi a Uršule jeho manželke,¹⁸ všetkým do trvalého vlastníctva. Všetko ostatné, cennosti, kamene, zlato, striebro, odevy ženské, aj iné, spolu s ozdobami, dobytok, kone, obilie, víno a iné, rozdelil medzi Jána Ňáriho a Katarínu, manželku Dionýza Porkolába, Gašpara Tardiho, Bernarda Literáta a jeho manželku Uršulu.

Možno najstarším urbárom panstva Branč, keďže v súčasnosti starší urbár nepoznáme, bol popis, ktorý urobili Ján Sentdördi a František Nadmihál 9. mája 1617.¹⁹ Spomenutý je v inom urbári, ktorý 20. júna 1638 dal spísať Michal Majtény, majiteľ hradu Branč, radca najsvätejšieho cisárskeho a kráľovského majestátu bratislavskej komory.²⁰ Michal bol vnuk Ladislava Majtényho a Magdalény Tardiovej z otcovej, aj matkinej strany.²¹

Magdaléna Tardiová, dcéra Gašpara, sestra Štefana, ktorý mal za manželku Sáru Ňáriovú, mala z manželstva s Ladislavom Lipčeim syna Jána a dcéru Annu. Z druhého manželstva s Ladislavom Majténim mala syna Imricha. Imrich sa oženil so svojou nevlastnou sestrou Annou. Michal bol ich syn.²²

¹⁸ Uršula Tardiová. [cit. 2.8.2021]. Dostupné na internete: <<http://genealogy.euweb.cz/hung/zichy1.html>>

¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár, Országos levéltára Budapest, E 156, (MNL, OL, E 156) Urbaria et conscriptiones, Urbarium sive consignatio oppidorum et villarum decimarum nonarum oenopoliorum teloniorum, pontium, montium, vallium, pratorum, allodiorum, aquarum, promontiorum, molendinorum et aliorum quorumlibet intrascriptorum proventuum, ad Arcem Berencensem per Generosos quondam Dominos Joannem Szentgyörgy, et Franciscum Nagymihalij Anno 1617. 9. die Maij congressum et conscriptum. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no013/?list=eyJxdWVyeSI6ICJIVSBNTkgwT0wgRSAXNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDAuMi4gLSBOby4gMDEzIC4gIn0>

²⁰ Nunc autem per Generosum Dominum Michaelem Maitenii de Kesseleökeö dictae Arcis Berencs Possessorem Sacratissimae ac Caesareae Regiaeque Maiestatis Camerae Posoniensis Consiliarum Anno Millesimo Sexcentesimo Tricesimo octavo die 20 mensis Iunii ad purum descriptum ac Recognitum. MNL, OL, E 156. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no013/?list=eyJxdWVyeSI6ICJIVSBNTkgwT0wgRSAXNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDAuMi4gLSBOby4gMDEzIC4gIn0>

²¹ FEDERMAYER, Frederik. „Sloní“ erb Michala Majtényiho. In *Genealogicko-heraldický hlas*, roč. 2000, č. 2, s. 35.

²² NAGY, *Magyarország családai*. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <[https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/hetedik-kotet-5828/majthenyi-csalad-kesselokeoi-baro-es-nemes-6059/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfTmFneWl2YW5fMSJdfSwgInF1ZXJ5IjogIk1hanRoXHUwMGU5bnlpIn0](https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizenegyedik-kotet-B410/tardy-csalad-tardi-B577/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfTmFneWl2YW5fMSJdfSwgInF1ZXJ5IjogInRcdTAwZTFyZlZkifQ>; NAGY, <i>Magyarország családai</i>. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <

Je možné, že text urbáru z roku 1617 len odpísali, lebo v závere urbáru je napísané, že 22. mája 1672 potvrdil zhodnosť s originálom nádašdiovský exaktor Matej Prajner. Stalo sa to v kaštieli v Sobotišti v prítomnosti slúžneho Nitrianskej stolice Imricha Kesegyho a prísediaceho Imricha Jelenfiho mladšieho.

Prvá časť tohto urbára má názov Inventarium arcis Berencz. Aj keď popisovali najmä výzbroj, ktorá bola na hrade, súpis obsahuje aj doklad o niektorých hradných priestoroch. Na hrade bola studňa so železným vedrom, ktorú užívali všetci spolujajitelia hradu. Dažďovú vodu odvádzali osobitnými žlabmi do nádrže. Veža nad vstupom do hradu bola spoločná, rovnako aj ďalšia veža, ktorá bola oproti bráne. Osobitné obydlia na hrade mali páni Amade a Hedervári. Hrad mal aj pracháreň, ale nie je napísané, v ktorej časti hradu sa nachádzala.

Zo zbraní boli na hrade jeden väčší falkonet²³ a dva menšie, štyri iné menšie falkonety ľudovo zvané forgo taraczka.²⁴ Pred obydľím Amadeho a Hederváriho bolo 37 hákovnic²⁵ a jeden medený bubon. Vo veži pri vstupe do hradu boli tri hákovnice. Vo veži oproti bráne bol jeden veľký kanón, jedna kolubrína a pod strechou veže bol jeden stredný kanón. Pod hradom bol majer Tardiovcov, ktorý bol v tom čase zanedbaný a Michal Majtění prikázal ho obnoviť. Ďalšie dva majere pod hradom patrili Ľudovítovi Ňárimu, Jánovi Szentdordimu a Františkovi Turimu, tretí bol Jána Lipčeiho²⁶, ale mala ho už Sara Ňariová²⁷ a aj štvrtú časť, ktorá pôvodne patrila Pavlovi Ňárimu, tiež mala Sara Ňariová a Juraj Majtění. Ďalším popis hradu je v súpise Brančských

²³ Väčší kanón, kaliber 50 – 70 mm; LEHOŠŤAK, Ľudovít. *Delostrelectvo v našich dejinách*. b. m. 2017, s. 84. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <<http://www.bezpzlozky.eu/wp-content/uploads/2017/06/Delostrelectvo-v-dejin%C3%A1ch-Leto%C5%A1%C5%A5ak.pdf>>

²⁴ Kolubrína, kanón s dlhou hlavnou, kaliber 140 – 180 mm. LEHOŠŤAK, *Delostrelectvo*, s. 86, 87.

²⁵ Pušky. *Encyclopaedia Beliana. Všeobecná slovenská encyklopédia*. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <<https://beliana.sav.sk/heslo/hakovnica>>

²⁶ Syn Ladislava Lipčeiho a Magdalény Tardyovej. NAGY, *Magyarország családai*. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizenegyedik-kotet-B410/tardy-csalad-tardi-B577/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IjFsiTkZPX0tPTlIlfTmFneWl2YW5fMSJdfSwgInF1ZXJ5JjogInRcdTAwZTFyZHkifQ>>

²⁷ Druhá manželka Štefana Tardyho (otec Gašpar) (sobáš roku 1614) NAGY, *Magyarország családai*. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizenegyedik-kotet-B410/tardy-csalad-tardi-B577/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IjFsiTkZPX0tPTlIlfTmFneWl2YW5fMSJdfSwgInF1ZXJ5JjogInRcdTAwZTFyZHkifQ>>

majetkov po smrti grófky Barbory Suňogovej. Bola dcérou Andreja Suňoga a Márie Ňárievej (1626-1657) a manželkou Ladislava Čákiho. Svojho manžela prežila, ale nemali deti a preto jej majetky pripadli kráľovskej pokladnici. Popis hradu z 22. augusta 1691 urobil Ján Tajnai, tridsiatkar v Skalici.²⁸ Popis je veľmi stručný. Podľa Jána Tajnaiho na hrade Branč našli všetko opustené a prázdne, okrem munície, ktorú predtým doviezli pre posádku Jeho veličenstva. Munícia znamenala poldruha súdka prachu do kanónov, tri centy šnúr pre muškety a štyri skrinky guliek do muškiet. Súpis hradu a majetkov Barbory Suňogovej vykonali aj 26. augusta 1691 z rozhodnutia Uhorskej komory.

Na hrade Branč časť kedysi Pavla Ňáriho bola rovnaká, ako časť grófky, ale barón František Ňári²⁹ mal dve malé izby pod vežou, z ľava, smerom k mostu. V strede bola sieň, a pivničná miestnosť pod ňou patrila grófkke, horné poschodie Františkovi Ňárimu. Na hornom poschodí grófka mala izby, asi šesť, ktoré v období súpisu boli poškodené, lebo bola poškodená strecha. Vľavo od časti Horeckých, ale nie je informácia, kde sa nachádzala časť Horeckých, mala grófka na hornom poschodí kuchyňu a jednu veľkú miestnosť, ktorú uzavreli priklinčovanými doskami, odkiaľ vľavo bola komora.

Kastelána platili všetci rovnako, ale v čase súpisu nemali kastelána. Jeho plat bol ročne 50 zlatých. Polovicu z toho platila grófka s Františkom Ňárim a druhú polovicu platili Tardiovci s ostatnými komposesormi. Dozorcu na hrade vydržovali stále a mal plat 12 zlatých. Tri zlaté platila grófka Suňogová, tri František Ňári a druhú polovicu platili Tardiovci a ostatné rodiny. Pri hrade bola aj stavba v ktorej v prípade nevyhnutnosti najmä pri presune vojakov a iných zločincov³⁰ chránili dobytok.³¹ Z tohto popisu vidieť, že na konci 17. storočia hrad nebol trvale obývaný a chátral.

Podľa urbára z roku 1666, hlavným kastelánom na hrade bol Ján Blaškovič, ktorý býval v Sobotišti a mal inskribovanú štvrtinovú usadlosť od Štefana Ňáriho za 50 zlatých.³² Podľa urbára, ktorý vyhotovili pre časť

²⁸ MNL OL, E 156. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc099_no041/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlVSBNTkwgT0w0RSAXNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDA5OS4gLSBOby4gMDQxLiJ9>

²⁹ Syn Imricha III. narodil sa okolo roku 1650, zomrel roku 1699. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <<http://genealogy.euweb.cz/hung/nyary1.html>>

³⁰ „*ob transitum militum et alios maleficos homines*“

³¹ MNL OL, E 156. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no019/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlVSBNTkwgT0w0RSAXNTYgYSBcdTIwMTMgRmFzYy4gMDAyLCBObyAwMTkifQ>

³² MNL OL, E 156. [cit. 3.8.2021]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc040_no028/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlVSBNTkwgT0w0RSAXNTYgYSBcdTIwMTMgRmFzYy4gMDAyLCBObyAwMTkifQ>

Františka Nádašdyho, ale popis hradu neobsahuje, hlavným kastelánom bol aj roku 1670.³³

O tom, ako bol hrad majetkovo rozdelený na začiatku 18. storočia vypovedal 10. októbra 1715 Juraj Hlasný zo Sobotišťa, poddaný Barbory Coborovej – Erdödyovej, ktorý na hrade v minulosti slúžil.³⁴ Informáciu podával notárovi kráľovskej súdnej tabule. Povedal, že po smrti Bernarda a všetkých mužov z rodu Ňári, polovicu hradu a príslušných majetkov užíval Ľudovít Ňári.³⁵

Pri vchode do vnútorného, horného hradu, pri bráne vpravo, boli kamenné schody. Po nich sa vyšlo na pavlač, ktorá tvorila pitvor - predsieň poschodia. Tam bolo štvoro dverí. Cez prvé sa vchádzalo do dvora, druhé viedli vpravo k severu, tretie vľavo k juhu, štvrté k západu. Z druhých dverí sa vchádzalo do izby, v ktorej predtým bývali sluhovia Bernarda a Ľudovíta Ňáriho. Zo stredu tejto izby viedli dvere do štvorcovej dvorany, ktorú barón Ľudovít používal ako rezidenciu. Dvorana mala jedno veľké okno na sever, ku bráne stredného hradu a dve menšie okná na západ. Mala dvojce dverí na juh; jedny viedli na záchod, druhé vľavo do komory na potraviny. Počas Rákociho povstania si tam varili tí, ktorí sa na hrad utiahli do bezpečia. V čase popisu hradu táto komora už nemala podlahu, ani strop. Stáli len holé steny.

V izbe, v ktorej predtým bývali sluhovia, bolo štvoro dverí. Prvé viedli do už spomenutého pitvora druhého poschodia, druhé viedli do rezidencie Ľudovíta Ňáriho, štvrté do izby na rohu hradu. Tieto izby tiež boli zaklenuté, ale v čase obhliadky už nemali klenby. Stáli len múry. Tretie poschodie malo taký istý počet miestností, ako druhé, ale celé ho dal veliteľ hradu menom Kuklender zrucať a materiál použil na výstavbu kaplnky naproti severnej vnútornej bráne hradu.

Potom sa svedok vrátil do pitvora a ukázal jednu izbičku, do ktorej viedli z pitvora dvere. Izba mala okno na juhu a druhé v strede steny na východ. Cez toto okno podávali pre pánov jedlá z kuchyne, ktorá bola vedľa izbičky. Ukázal aj kuchyňu a byt pre služobnice. Podlaha v izbe a aj klenba v kuchyni boli ešte v dobrom stave. Do kuchyne sa chodilo dvermi z pitvora, do izby pre služobnice dvermi, ktoré boli oproti kamenným schodom. Izba

kwgT0wgRSAXNTYgXHUyMDEzYS4tIEZhc2MuIDA0MC4gXHUyMDEzIE5vLiAwMjguIn0 >

³³ MNL OL, E 156. [cit. 4.8.2021]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no015/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlVSBNNTkwgT0wgRSAXNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDAwMi4gLSBOby4gMDE1LiAifQ>

³⁴ SASINEK, F.V. Bránecký hrad. In *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu*, Zväzok 3, 1879, č. 4, s. 286 - 289.

³⁵ Bol bratom Bernarda Ňáriho, ktorý zomrel roku 1653. Ľudovít zomrel roku 1664. [cit. 4.8.2021]. Dostupné na internete <<http://genealogy.euweb.cz/hung/nyary1.html>>

pre služobnice mala okno na juh. O poschodie nižšie, vedľa studne vnútorného hradu bol tiež pitvor a bol pod pitvorom vyššieho poschodia. Keď sa vošlo z dvora hradu cez bránu, vpravo bola pivnica, ktorá mala železné dvere. Odtiaľ smerom na východ sa vošlo do izby, z ktorej už stáli iba steny, lebo klenba sa prepadla. Z tejto sa išlo do dvoch veľkých izieb, ktoré ešte klenbu mali; jedna bola obrátená na sever, druhá na juh. Vo vedľajšej severnej izbe boli dve okná na juh, v južnej boli tri okná so železnými mrežami. Cez dvere na východ a jeden schod sa vošlo do jednej menšej a jednej väčšej pivnice, kde držali obilie. Jedna izba bola vedľa všeobecnej kuchyne, do ktorej sa predtým vchádzalo z pivnice. Ale za vzbury, zrejme povstania Františka II. Rákociho, nemecké vojsko zamurovalo spomenuté dvere pálenými tehľami a nechali len dvere, ktoré viedli do pivnice z dvora. Preto do izby sa dalo vojsť len z kuchyne.

Svedok ukázal aj štyri pivnice Ňáriovcov. Dve boli menšie, do ktorých bol prístup cez dvere na schodoch, jedna z pravej, druhá z ľavej strany, dve väčšie boli pod menšími. Na južnej strane bola kuchyňa, ktorá sa delila na stranu Ňáriovskú a Tardiiovskú, potom žaláre s bytom drábov, ktoré boli pod čiastkou Medňanských vedľa brány na hornom hrade a spoločne ich užívali všetci spolumajitelia. Na rohu stredného hradu na východ stála spoločná bašta. V nej bol suchý mlyn a keď tento spustol, potom tam urobili mučiareň. Vedľa brány boli budovy Ňáriovcov, od schodov brány na východ, až po samotnú bránu. Tieto budovy užívala záložným právom vdova „Dusardička“.³⁶

V najnižšom hrade, od brány, cez ktorú sa vchádzalo do hradu a kde začínala časť Ňáriovcov, žalujúci barón v období nedávno potlačenej vzbury, čiže povstania Františka II. Rákociho, dovolil zemanom dočasne vystaviť domčeky, aby sa tam mohli utiahnuť pred nepriateľom. Žalujúcim barónom mohol byť len Žigmund Ňári, vnuk Ľudovíta. Z materiálu nie je jasné, koho žaloval. Pravdepodobne niektorého zo spolumajiteľov. V tom období bol totiž jediným dospelým mužom celého Ňáriovského rodu, ale mal syna Jozefa, ktorý sa narodil roku 1709.³⁷ Naproti bráne do stredného hradu bola vo vonkajšom opevnení jedna okrúhla bašta. V severnej časti hradu, ktorú tiež vlastnil Ľudovít Ňári, boli tri bašty.

³⁶ Pravdepodobne manželka Jakuba Dusarta de Harre. FEDERMAYER, Frederik. *Zbierka erbových pečatí. Pečať – prameň rodovej heraldiky a genealógie I. diel (menný index k zbierke A-L)*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, s. 196. ISBN 978-80-223-4779-2. [cit. 4.8.2021]. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kapvh/Kniznica/Federmayer_ERBOVE_PECATE_2019_EBOOK_2str.pdf>

³⁷ [cit. 4.8.2021]. Dostupné na internete: <<http://genealogy.euweb.cz/hung/nyary2.html>>

Pod hradom mali Ňáriovci záhradu. V nej mali predtým Bernard a Ludovít Ňári maštale pre kone, neskôr dali tieto budovy do užívania Habánom. Keď sa Habánom nepáčili, baróni Ludovít a Bernard Ňáriovci si maštale vzali späť a Habánom dovolili na pozemku, ktorý ležal oproti hradu vybudovať si bývanie podľa ich predstáv. Od týchto budov v období popisu hradu odvádzali ročný poplatok grófkke Barbore Erdödiovej, vdove po Adamovi Coborovi, ako svojej záložnej panej. Časť záhrady patrila Tardiovcom a od časti Ňáriovskej bola oddelená plotom. Tardiovskú záhradu v tom čase užíval kastelán hradu. Vdova Coborová záložným právom užívala aj tretinu záhrady Ňáriovcov.

Okrem toho svedok Juraj Hlasný ukázal tiež inú záhradu. Pod hradom z južnej strany bola záhrada, kam za barónov Ludovíta a Bernarda Ňáriovcov boli zasadené ovocné stromy, ktoré časom boli vyťaté, a potom sa tam usadili poddaní rodiny Tárdi a stále tam aj bývali.

Z popisu vidieť, že Ňáriovci vlastnili na hrade, aj v podhradí najviac majetku. V množstve trvalých a dočasných vlastníkov majetkov, ktorí mali prenajatý istý počet poddaných, dochádzalo k postupnému zmenšovaniu Ňáriovskej časti. Podľa urbára z roku 1670 mal v Sobotišti inskribovanú od Štefana Ňáriho štvrtinu usadlosti kastelán Ján Blaškovič, František Horecký a jeho syn Gabriel založili sedem štvrtinových usadlostí Gašparovi Höldimu, v Senici Ludovít Ňári založil polovicu štvrtinovej usadlosti Andrejovi Koloničovi. Inskribované časti usadlostí mal aj vedúci tridsiatkovej stanice Štefan Horvát, aj Pavol Zongor. Od Horeckých si časti usadlostí prenajali Ján Majtění, Dávid Cauner a Ján Zongor. Časť poplatkov z mlynov dostávala vdova po Imrichovi Ňárim Mária Šándorová, ktorá umrela práve v roku 1670. Vo Vrbovciach mal celú časť Horeckých prenajatú Gašpar Höldi.³⁸

Hrad Branč bol skoro počas celého 17. storočia slabo udržiavaný. Na trvalé bývanie ho zrejme používali tí spolumajitelia, ktorí nevlastnili kaštieľ. Môžeme predpokladať, že všetci spolumajitelia v ňom bývali najmä v obdobiach stavovských povstaní alebo hrozby osmanských nájazdov. Ňáriovci mali k dispozícii aj kaštieľ v Sobotišti, ktorý dal postaviť, podľa informácie z urbára z roku 1670, Pavol Ňári, čo mohol byť syn alebo aj vnuk Vavrince Ňáriho.³⁹ Poslednou trvalou obyvateľkou hradu bola pravdepodobne Barbora Suňogová, ktorá zomrela roku 1691.

³⁸ MNL OL, E 156. [cit. 4.8.2021]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no015/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlVSBNTkgwT0wgRSAXNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDAwMi4gLSBOby4gMDE1LiAifQ>

³⁹ MNL OL, E 156. [cit. 4.8.2021]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no015/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlVSBNTkgwT0wgRSAXNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDAwMi4gLSBOby4gMDE1LiAifQ>

Pramene a literatúra

- Magyar Nemzeti Levéltár, Országos levéltára Budapest, E 156, Urbaria et conscriptiones.
Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/?fbclid=IwAR0GCZ9aieleaD0Rbv9fEVSiL2Ubj8ulAXWXfsUjWfBouOAKhfM_Rg7Obo>
- Genealogy. EU. Dostupné na internete <<http://genealogy.euweb.cz/hung/nyary1.html>. >
- Encyclopaedia Beliana. Všeobecná slovenská encyklopédia.* Dostupné na internete <<https://beliana.sav.sk/>>
- FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főispánjai, Die Obergeschpane Ungarns 1526-1848.* Budapest : Argumentum kiadó, 1994, 171 s. ISBN 963 7719 81 4.
- FEDERMAYER, Frederik. „Sloní“ erb Michala Majténioho. In *Genealogicko-heraldický hlas*, roč. 2000, č. 2, s. 34-35.
- FEDERMAYER, Frederik. *Zbierka erbových pečatí. Pečať – prameň rodovej heraldiky a genealógie I. diel (menný index k zbierke A-L).* Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, 304 s. ISBN 978-80-223-4779-2. Dostupné na internete: <https://phil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kapvh/Kniznica/Federmayer__ERBOVE_PECATE_2019_EBOOK_2str.pdf>
- JANURA, Tomáš. Výsledky archívneho výskumu k dejinám hradu Korlátka. In ŽUFFOVÁ, Jaroslava (Eds.). *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja*, zv. 17. Zborník zo seminára konaného dňa 5.12.2013. Trnava : Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2014, s. 31-34. ISBN 978-80-89175-65-9.
- KERESTEŠ, Peter. Neznámy armáles pre Ňáriovcov z Bedegu z roku 1457. In *Genealogicko-heraldický hlas*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2007, č. 2, s. 34-38.
- LEHOŠŤAK, Ľudovít. *Delostrelectvo v našich dejinách.* b. m., 2017, 315 s. Dostupné na internete: <<http://www.bezpzlozky.eu/wp-content/uploads/2017/06/Delostrelectvo-v-dejin%C3%A1ch-Leto%C5%A1%C5%A5ak.pdf>>
- LYCZEI, Joannes. *Iter oeconomicum, duodena stationum, Quarum singulae in certas Digressiones distribuuntur, definitum: Ac Ad Urbaria, et Inventaria diversissima Dominiorum formanda directum.* Tyrnaviae : Typis Academicis, Anno 1707.
- MAREK, Miloš. (Eds.). *Fontes rerum Slovacarum. Zv. 3. Archivum Familiae Majtényi. Stredoveké dejiny rodiny Majténiovcov a listiny z jej archívu.* Kraków – Trnava : Towarzystwo Slowaków w Polsce - Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2013. 657 s. ISBN:978-83-7490-672-2.
- NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku I. Kubínyiho zbierka pečatí.* Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1980, 371 s.
- PÁLFFY, Géza. Zvláštna cesta medzi aristokraciou Uhorského kráľovstva: rod Révai v 16. storočí. In KOVAČKA, Miloš - AUGUSTÍNOVÁ, Eva - MAČUHA, Maroš (eds.). *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie 16. - 17. september 2008, Martin.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, 431 s.
- Eds. *Studia historico-bibliographica Turociensia*, zv. 3. ISBN 978-80-89301-46-1.
- SASINEK, F.V. Bránecký hrad. In *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu*, zv. 3, 1879, č. 4, s. 286-290.

Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990), IV. Zväzok - M-Q. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 562. ISBN 80-7090-070-9.

SZERÉMI (Ed.). Monumenta, emlékek a Majthényi, Kessellőkeői és Berencsi Majthényi bárók és urak Családi levéltárból. 1451—1728. In *Magyar Történelmi Tár*, 1897, s. 30-33.

Dostupné na internete: <http://realj.mtak.hu/4105/1/MagyarTortenelmiTar_1897_45_3_20.pdf#1>

NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Pest, 1867.

Dostupné na internete: <<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/>>

Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0645/17 Panstvo. Podnik zemepanského hospodárenia, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, VEGA č. 2/0020/19 Renesančné vplyvy na novovekú spoločnosť vo vzťahu k Slovensku v Historickom ústave SAV v Bratislave a projektu APVV-17-0398 Na ceste k modernej spoločnosti. Tri storočia novoveku v Historickom ústave SAV v Bratislave.

Teozofia: duchovný základ vzdelania abstraktných umelcov

K A T A R Í N A I H R I N G O V Á

Theosophy: the Spiritual Basis of the Education of Abstract Artists

Abstract: The turn of the 19th and 20th centuries brought a radical change to European culture and art. The evolving industrial revolution and growing materialism have not only brought positives to society. Especially in the field of culture and art, we observe a strict demarcation from these industrial achievements, and even a radical rejection of them. The artists felt the need to make their own insides and new inspiration and understanding earlier in the spiritual sciences. One of them became theosophy, which affected the education and thinking of many modern artists. They were also V. Kandinsky, P. Mondrian, and F. Kupka. The result of the theosophical influence on their thinking was a gradual shift from figurative to abstract. Thanks to the influence of theosophy, all four artists are considered to be the founders of abstract art.

Key words: theosophy, abstract art, irrelevantness, modern art, spirituality

Na prelome 19. a 20. storočia nastáva radikálna zmena umelecko-kultúrnej paradigmy podmienená najmä výdobytkami priemyselnej revolúcie a silnejúcou materializáciou spoločnosti či dominanciou vedy. Už nabisti a symbolisti sa ostro vymedzovali svojou tvorbou voči spomínaným prejavom modernej spoločnosti. Albert Aurier, teoretik symbolizmu, odsúdil nadbytočnosť vedeckého uvažovania v spoločenskom myslení končiaceho sa storočia a rodiace sa symbolistické hnutie považoval za novú nádej, ktorú im budúcnosť ponúka.¹ Umelci sa začali uzatvárať pred vplyvmi vonkajšieho sveta a nové impulzy hľadali v samotnom umení či v mystických náboženstvách a východných filozofiách. No najsilnejší záujem o duchovné vedy pozorujeme až u abstraktných umelcov, ktorí našli hlboké duchovné posolstvá práve v teozofii.² Jej vplyv na moderné vizuálne umenie bol kľúčový, keďže umelci ako Vasilij

¹ RUHRBERG, Karl et al. *Umění 20. století. Malířství – Skulptury a objekty – Nová média – Fotografie*. Praha : Taschen/Nakladatelství Slovart, 2004, s. 22-28. ISBN 80-7209-521-8.

² RINGBOOM, Sixten. Art in The Epoch of the Great Spiritual: Occult Elements in the Early Theory of Abstract Painting. In *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. Vol 29, 1966, s. 386-418.

Kandinskij, František Kupka či Piet Mondrian sa k nej otvorene hlásili a považovali ju za ideový a filozofický základ svojej tvorby.

Teozofia – zrod novej spirituality

Teozofiu, nové duchovné náboženstvo založila Helena Blavatská,³ ruská emigrantka žijúca v USA, ale predovšetkým filozofka, mystička a spisovateľka v roku 1875. Toto spirituálne náboženstvo v sebe spájalo množstvo ideových konceptov z okultizmu, západného ezoterizmu, z gréckej filozofie, z neoplatonizmu, ale aj z východných náboženstiev ako sú hinduizmus a budhizmus. V syntéze všetkých spomenutých myšlienkových koncepcií sa podľa Blavatskej syntetizuje celá múdrosť sveta.⁴ Vedomosti starých náboženstiev a múdrosť antických filozofov sa vďaka modernému teozofickému hnutiu môže ďalej šíriť a ovplyvňovať nové generácie hľadajúcich. Teozofia hlásala existenciu jediného božského Absolútna, prostredníctvom ktorého – emanáciou – vznikol celý vesmír. Podobný princíp je nutné hľadať aj v ľudskej existencii, pretože zmyslom ľudského života je duchovná emanácia. A hoci čelní predstavitelia teozofie nevytvorili striktný etický kódex, predsa boli presvedčení, že toto nové spirituálne hnutie môže priniesť sociálne zlepšenie a trvalé hodnoty univerzálneho bratstva, v ktorom by neplatili žiadne rozdiely rasy, viery, pohlavia, kasty či farby pleti. I napriek absencii jednotnej doktríny, predsa len v centre teozofie pôsobili tzv. majstri, či duchovní vodcovia, ktorí disponovali mimoriadnou múdrosťou, intelektom, jasnovidečtvom, ale aj schopnosťou koncipovať zásady teozofie do podoby spisov. Predpokladalo sa, že majstri v sebe uchovávajú celé starodávne duchovné bohatstvo, ktoré prostredníctvom seba šíria ďalej. Sama Helena Blavatská vo svojej knihe *Hlas*

³ Helena Petrovna Blavatská (1831-1891) sa narodila v Novorusku, na území dnešnej Ukrajiny. Pochádzala zo šľachtickej rodiny: jej otec bol armádny generál a matka spisovateľka. 10 rokov svojho života strávila cestovaním. Počas svojich ciest navštívila Tibet, kde zotrvala 2 roky a študovala tu pod vedením Mahátmov. V roku 1873 odcestovala do New Yorku, kde o dva roky neskôr spolu s H.S. Olcottom a W.Q. Judgom založila Teozofickú spoločnosť. Od roku 1882 sa spoločnosť stala medzinárodnou organizáciou a svoje sídlo presídlila do Indie. I napriek tomu, že mnohé jej názory sú sporné a vzbudili veľký kritický ohlas, nemožno im poprieť, že v danej dobe inšpirovali mnoho ľudí a v neposlednom rade aj samotných abstraktných umelcov.

Blížšie pozri: KOREIS, Voyen. *Blavatská a teozofie*. Brisbane : Booksplendour, 2013, s. 15-29. ISBN 978-0-9871982-0-4.

⁴ Blížšie pozri: BLAVATSKÁ, P. Helena. *Život a dílo zakladatelky teozofického hnutí*. Praha : Pragma, 1997, 72. s. ISBN 8072050184; BLAVATSKÁ, P. Helena. *Klíč k teozofii*. Praha : Nová Akropolis, 2013, 296 s. ISBN 978808603650.

*Ticha a jiné vybrané fragmenty z knihy zlatých pravidel*⁵ hovorila, že v každom človeku je ukrytá večná, božská stránka, ktorú nazývala vnútorným bohom. Jedine v hlbokom spojení s ním, môžeme dosiahnuť skutočnú múdrosť. „*Buď pokorný, chceš-li dosáhnout moudrosti: Buď ještě pokornější, když jsi moudrost ovládl.*

Buď jako oceán, který do sebe přijímá veškeré potoky a řeky. Mohutný klid moře zůstává při tom nepohnut – ono jich ani necítí.

*Kroť svým božským Já svoje nižší já. Kroť věčným božské.*⁶

Duchovné vízie abstraktného umenia

Hľadanie duchovnej podstaty výtvarného umenia pozorujeme už okolo roku 1890, teda súbežne s rastúcim záujmom o mystiku, okultizmus a spiritualitu, ktoré sa šírili celou spoločnosťou.⁷ Mnoho umelcov sa začalo zaujímať o knihy Heleny P. Blavatskej, a teda aj o teozofiu. Tá im odhalila dovtedy nepoznaný priestor starých prírodných zákonov, tajomstvá mystických múdrosť, vzdelanie antických filozofov, ale najmä duchovnú hĺbku východných náboženstiev. Rodiaci sa záujem o všetko mystické, spirituálne a duchovné vo výtvarnom umení korešpondoval s veľkou premenou paradigmy, s ktorom sa umenie muselo vysporiadať. Tradičný naturalistický štýl dominujúci v umení od obdobia renesancie zdôrazňoval nutnosť vernej reprodukcie prírody. Umelci sa snažili vo svojich dielach zobrazovať vonkajší svet čo najvernejšie. Táto, stáročia trvajúca tradícia však už nemohla vyhovovať moderným umelcom končiaceho sa storočia. Clement Greenberg v štúdiu *Modernistická malba*⁸ upozornil nato, že v priebehu 19. storočia dochádza v umení k vnútornej sebakritike. Vďaka nej sa umenie oslobodzuje a očisťuje od všetkých prejavov,

⁵ BLAVATSKÁ, P. Helena. *Hlas Ticha a jiné vybrané fragmenty z knihy zlatých pravidel*. Praha : Knihovna šťastných lidí – sv. XVI., 1920, 112 s. ISBN 978-80-86038-40-7.

⁶ BLAVATSKÁ, Hlas Ticha a jiné vybrané fragmenty z knihy zlatých pravidel, s. 39.

⁷ O vzťahu moderného umenia k duchovným a spirituálnym sféram bolo napísaných niekoľko kľúčových publikácií. Pozri napr.: SPRETNÁK, Charlene. *The Spiritual Dynamic in Modern Art*. London : Pagrave Macmillan, 2014, 278 s. ISBN 978-1127350039., HARTEL, Herbert. *Raymond Jonson and the Spiritual in Modernist and Abstract Painting*. London : Taylor & Francis Ltd., 2018, 236 s. ISBN 9781138712546., RINGBOOM, Sixten. *Art in The Epoch of the Great Spiritual: Occult Elements in the Early Theory of Abstract Painting*. In *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. Vol .29, 1966, s. 386-418.

⁸ GREENBERG, Clement. *Modernistická malba*. In POSPISZYL, Tomáš (ed.). *Před obrazem. Antologie americké výtvarné teorie a kritiky*. Praha : OSVU, 1998, s. 35-46. ISBN 80-238-1296-6.

ktoré odkazujú k realite. Umenie sa podľa Greenberga realistických prejavov ako bola perspektíva či hĺbka obrazu zbavilo a pozornosť sústredilo len na seba samé. Začalo pracovať so svojimi vlastnými výrazovými prostriedkami ako bol pigment, povrch, plocha či farba. No okrem uvedomenia si formálnych nedostatkov realistickej maľby si umelci položili omnoho závažnejšiu otázku: môže nám umenie, ktoré sa striktnie pridŕža realistickej predlohy odkryť aj hlboké tajomstvá vesmíru či hĺbku vnútorného prežívania? Odpovede, ktoré im poskytovala veda, neboli pre umelcov dostačujúce, a tak začali hľadať iné zdroje, ktoré by im ponúkli primeranejšie odpovede. Jedným z nich bola samotná teozofia.

Voyen Koreis v knihe *Blavatská a theosofie* hovorí o veľkej skupine nadšencov, ktorých teozofia uchvátila. Či už to boli *pedagógovia* (Rudolf Steiner, Maria Montessori), *architekti* (Walter Burley Griffin), *filozofi* (Herbert Spencer), *vedci* (Albert Einstein), *spisovatelia* (Lewis Carroll, Franz Kafka, James Joyce, T. S. Eliot, Boris Pasternak, Henry Miller, Kahlil Gibran, Kurt Vonnegut), *hudobní skladatelia* (Gustav Mahler, Igor Stravinskij, Arnold Schönberg, Alexander Skrjabin, Jean Sibelius, Gustav Holst) a samozrejme *výtvarní umelci* (Vasilij Kandinskij, Piet Mondrian, Kazimír Malevič, František Kupka, Paul Klee, Jackson Pollock, Alfons Mucha).⁹

Umelci ako Vasilij Kandinskij, František Kupka a Piet Mondrian sú v súčasných dejepisoch umenia považovaní za zakladateľov abstraktného umenia.¹⁰ Vyjadrovací jazyk, ktorý všetci používali bol výsostne abstraktný, keďže figuratívny jazyk odkazujúci k predmetnej realite nebol schopný zachytiť bohatosť vnútorného prežívania či duchovnú víziu, ktorú chceli do umenia pretaviť. Je nutné si uvedomiť, že sa všetci spomenutí umelci približne v rovnakom období intenzívne zaoberali duchovnosťou, univerzálnymi zákonitostami umenia a zjednodušovaním výtvarného jazyka, ktorý dospel až do abstraktnej podoby. Bolo to obdobie tesne pred 1. svetovou vojnou, alebo počas nej. Títo zakladatelia abstraktného umenia boli vo svojej tvorbe vizionárski, mystickí a hlboko duchovne založení. I napriek tomu, že ich abstraktné obrazy sú úplne odlišné (Kandinskij, Kupka – lyrická abstrakcia, Mondrian – geometrická abstrakcia), spája ich viera v duchovné vlastnosti abstrakcie, hľadanie vnútornej podstaty a základných univerzálií umenia. K týmto spoločným záverom dospeli práve štúdiom teozofie.

⁹ KOREIS, Blavatská a theosofie, s. 9.

¹⁰ GOLDING, John. *Cesty k abstraktnímu umění. Mondrian, Malevič, Kandinskij, Pollock, Newman, Rothko a Still*. Brno : Barrister a Principal, 2003, 223 s. ISBN 80-86598-48-9.

Duchovná podstata umenia

Vasilij Kandinskij,¹¹ umelec ruského pôvodu, je v dejepisoch umenia považovaný za prvého abstraktného umelca, pretože už v roku 1910 vytvoril svoj prvý abstraktný obraz. Jeho vznik bol skôr výsledkom náhody, než systematickej práce. Keď vo svojom ateliéri za súmraku uvidel o stenu opretý a nabok naklonený vlastný, ešte naturalistický obraz pochopil, že jeho obrazom predmetnosť škodí a skutočná podstata umeleckého diela je ukrytá niekde inde. Skôr vo farbách, pigmentoch a škvrnách, než v predmetných objektoch.¹² Skôr v hľadaní vnútornej podstaty umenia, než v kopírovaní predmetného sveta.

Kandinského nový záujem o abstrakciu a abstraktné umenie do značnej miery korešpondoval s veľkou paradigmatickou premenou v spoločnosti na prelome 19. a 20. storočia a so silnejúcou kritikou materializmu. Ten Kandinskij považoval za problém, proti ktorému je nutné sa búriť a revoltovať. „*Po dlhú dobu materializmu se na dne našich duší začínají probouzet a klíčit zárodky hoře z nevíry, z bezcílnosti a nesmyslnosti. Utrpení a trýzeň, pramenící z materialistického přesvědčení, že vesmírné dění je pouhou zlou a nesmyslnou hrou, dosud nedozněly.*“¹³ Jeho postoj voči dobovým vedecským výdobytkom bol kritický, a preto sa začal prikláňať skôr k mysticismu a k duchovným vedám než k racionálnej vede. Duchovná inklinácia, veľmi jasne citeľná v jeho maliarskej i literárnej tvorbe, bola ovplyvnená najmä prednáškami Rudolfa Steinera, zakladateľa teozofickej ezoterickej spoločnosti v Nemecku a neskôr aj jej odnože – antropozofickej spoločnosti. Steiner toto duchovné teozofické hnutie postavil na základoch teozofie, antropozofie a nemeckej idealistickej filozofie.¹⁴ Kandinskij navštevoval Steinerove prednášky už od roku 1908 počas pobytu v Berlíne. Práve vďaka nim začal na farby ako i samotné umenie nazeráť novými očami hľadajúcimi duchovnosť

¹¹ Vasilij Kandinskij (1866-1944), maliar, grafik, teoretik umenia sa narodil v Moskve, ale svoj aktívny umelecký život prežil v Nemecku a vo Francúzsku. Je považovaný za priekopníka abstraktného umenia. Pôsobil v umeleckých zoskupeniach Phalanx a Neuer Künstlerverein München. Bol jeden zo zakladajúcich členom nemeckej expresionistickej skupiny Der Blaue Reiter. V roku 1922 nastúpil ako učiteľ na výmarský Bauhaus, kde prednášal o teórii formy a viedol maliarsky ateliér. Bližšie pozri: GOLDING, Cesty k abstraktnímu umění. Mondrian, Malevič, Kandinskij, Pollock, Newman, Rothko a Still, s. 73-103.

¹² KANDINSKIJ, Stupne, s. 25.

¹³ KANDINSKIJ, O duchovnosti v umění, s. 12.

¹⁴ STEINER, Rudolf. *Theosophy: An Introduction to the Supersensible Knowledge of the World and the Destination of Man*. London : Bookbarrow, 1986, 118 s. ISBN 9780880101790.

a vnútorný princíp.¹⁵ Steiner po vzore J. W. Goetheho a jeho knihy *Zmyslovo-morálny účinok farieb*¹⁶ hľadal syntézu medzi umením, vedou a duchovnom.¹⁷ Podrobne sa venoval analýze Goetheho farebného spektra, podľa ktorého sú farby nositeľmi zmyslových, morálnych a symbolických účinkov. V takejto hlbokoj interpretácii farebného pôsobenia nachádzal Steiner ich duchovnú podstatu a hovoril o nutnosti prejsť od materiálneho vnímania farieb k hlbšej duchovnej podstate. O vnútornej podstate, teda základnom umeleckom princípe začal neskôr hovoriť aj sám Kandinskij. Podrobne ho rozpracoval vo svojej prvej knihe, ktorú vydal už v roku 1911. Jej názov odzrkadľuje Kandinského nový spôsob uvažovania o podstate umenia ovplyvnený práve teozofickými myšlienkami. Kniha *O duchovnosti v umení*¹⁸ predstavuje jeden z najvplyvnejších textov interpretujúcich nové vnímanie umenia, oslobodené od predmetnosti a hľadajúce skutočnú vnútornú podstatu umenia.¹⁹ Kniha vyvolala veľký ohlas, pretože predstavovala radikálne nový postoj k umeleckej tvorbe. Tak ako Steiner hovoril o duchovnej podstate, ktorá má nahradiť materiálne vnímanie farieb, tak aj Kandinskij začal uvažovať o vnútornej podstate ako o základnom princípe nového umenia. Považoval ho za kľúčový aspekt nového – abstraktného umenia, ktorým sa toto umenie líši od starého – predmetného umenia. Predmetné a abstraktné umenia sú diametrálne odlišné. Kým: „*první je povahy vnější, a tudíž je bezperspektivní. Druhá má povahu vnitřní, a proto obsahuje zárodek budoucnosti.*“²⁰

Prostredníctvom vnútornej podstaty abstraktného umenia sa umelec pokúša u diváka prebudit iné, dovtedy nepoznané pocity, ktoré nebolo možné aktivovať predmetným umením. Jeho úlohou bolo popisovať videné, interpretovať už existujúce prírodné formy. Samozrejme, aj Kandinskij pripúšťa, že i takáto podoba umeleckého diela je schopná motivovať a inšpirovať divákovu dušu, vyvolať v ňom určité pocity a nálady. Jeho priestorové a časové

¹⁵ GOLDING, Cesty k abstraktnímu umění. Mondrian, Malevič, Kandinskij, Pollock, Newman, Rothko a Still, s. 79-81.

¹⁶ GOETHE, J. Wolfgang. *Smyslově-morální účinek barev*. Hranice : Fabula, 2004, 111 s. ISBN 8086600130.

¹⁷ STEINER, Theosophy: An Introduction to the Supersensible Knowledge of the World and the Destination of Man, s. 49-80.

¹⁸ KANDINSKIJ, Vasilij. *O duchovnosti v umění*. Praha : Triáda, 1998, 136 s. ISBN 80-86138-06-2.

¹⁹ Kandinský bol autorom viacerých zásadných kníh, ktoré ovplyvnili pohľad na dejiny a teóriu moderného umenia. Pozri: KANDINSKIJ, Vasilij. *Stupne*. Bratislava : Fragment, 1994, 80 s. ISBN 80-85508-20-6., KANDINSKIJ, Vasilij. *Bod – linie – plocha*. Praha : Triáda, 2000, 192 s. ISBN 80-86138-16-X.

²⁰ KANDINSKIJ, O duchovnosti v umění, s. 12.

pôsobenie na diváka je však obmedzené a „*možnosti umění jím zdaleka vyčerpány nejsou*“;²¹ rovnako, ako nie je naplnená ani divákova duša, ktorá stále zostáva vnútorne nenasýtená. K tomu, aby umenie a umelecké dielo dokázalo naplniť divákovu dušu, aby vôbec bol divák schopný pochopiť umenie v jeho rôznorodosti, musí byť povýšený na úroveň tvorcu. Musí precítiť a porozumieť podstate umeleckej tvorby, musí objaviť vnútornú podstatu umenia. Jej existencia spočíva na troch základných elementoch: 1. *individuálny element* vychádza z jadra samotného umelca, hľadajúceho vlastný, špecifický výraz; 2. *dobový element* zakoreňuje umenie v dobe, v ktorej vzniklo. Umenie je dieťaťom svojej doby, preto je schopné vyjadriť len to, čím je daná doba charakterizovaná. Umelecké dielo vždy vyrastá v dobovej klíme, ale nemusí byť jej zrkadlovým obrazom. 3. *umelecký element* odkrýva univerzálne kritériá umenia. Je spoločný všetkým národom vo všetkých dobách a nie je závislý ani na priestore ani na čase. Všetky tri elementy sú nevyhnutnou súčasťou existencie umeleckého diela. Prvé dva elementy sú nositeľmi času a priestoru, tretí element je od nich oslobodený. Kým individuálny a dobový element majú subjektívny charakter, umelecký element s čistými a večnými umeleckými hodnotami je objektívny.²² Môžeme ho však pochopiť až na pozadí prvých dvoch elementov. Umelecký vývoj je tak neustálym súperením subjektívnych a objektívnych elementov. Objektívny výraz, ku ktorému abstraktné umenie smeruje, považuje za hlboký prejav vnútornej potreby, v ktorom sa ukrýva duchovná podstata. (obr. 1)

„*Duchovní život, jehož neoddělitelnou součástí a zároveň jedním z nejúčinnějších prvků je umění, představuje sice komplikovaný, svou podstatou ovšem jednoduchý a snadno vysvětlitelný pohyb směrem kupředu a vzhůru. Je to pohyb, který je poznáním. Jeho formy mohou nabýt sice různých podob, ale jeho smysl a účel jsou stále stejné.*“²³

Orfistické chápanie farby

František Kupka,²⁴ český maliar, grafik, ilustrátor bol ďalší zo zakladateľov abstraktného umenia. Svoje umelecké štúdiá začal na akadémii v Prahe, kde

²¹ KANDINSKIJ, O duchovnosti v umění, s. 13.

²² KANDINSKIJ, O duchovnosti v umění, s. 62

²³ KANDINSKIJ, O duchovnosti v umění, s. 16.

²⁴ František Kupka, (1891-1957) český maliar, ilustrátor, grafik a teoretik umenia. Podobne ako V. Kandinskij aj on je považovaný za jedného z priekopníkov abstraktnej maľby. Mal veľmi blízko k okultným vedám. Sám seba považoval za spirituálne médium. Svoje tvorivé obdobie prežil v Paríži. V súčasnej dobe sa veľká zbierka jeho diel nachádza v Múzeu Kampa v Prahe na

študoval historickú a náboženskú maľbu, odtiaľ prešiel najskôr ako štipendista na École des Beaux-Arts do Paríža. Tu sa po prvý krát dostal do kontaktu s teozofiou a stal sa jej vášnivým priaznivcom a obdivovateľom. Dokonca v sebe objavil schopnosť spirituálneho média. Poznatky z teozofie dopĺňal aj štúdiom psychológie, fyziológie či filozofie. Čítal filozofické texty od Platóna až po Nietzscheho. Priťahovali ho však aj východné náboženstvá či astronómia. Jeho silný príklon k duchovným vedám a najmä k teozofii sa odzrkadlil aj v umeleckej tvorbe, keď od realistického umenia postupne prešiel k čistej lyrickej abstrakcii. Výsledkom tohto dlhodobého smerovania od predmetného k nepredmetnému umeniu bol abstraktný obraz *Amorfa. Dvojfarebná fúga*, ktorý vytvoril v roku 1912 a teoretické dielo *Tvorenie vo výtvarnom umení*,²⁵ ktoré napísal v roku 1923. V ňom rozpracoval svoj koncept abstraktného umenia podmienený práve vplyvom teozofie. Text má v mnohých aspektoch veľmi blízko k mysleniu V. Kandinského, ktoré predstrel v knihe *O duchovnosti v umení*²⁶. Ide najmä o dôslednú analýzu výtvarného jazyka, jeho výrazových prostriedkov, vzájomných prepojení, ako i kontrastov. No v neposlednom rade sú to hlboko rozpracované state o úlohe umelca, jeho mieste vo svete moderného umenia, ale aj o jeho vnútornom prežívaní sveta a umenia. Výtvarný umelec je schopný pomocou nekonečnej kombinácie bodov, čiar, plôch, objemov, farieb, svetiel a tieňov pretaviť svoje myšlienky, duševné stavy a pocity do umeleckého diela. Kupka v spôsobe spájania a kombinovania maliarskych výrazových prostriedkov nachádza paralelu v reči, preto ich nazýva artikulačnými prostriedkami. Aj vizuálni umelci ponúkajú svoje diela – maľbu či plastiku na čítanie. Obe umelecké formy rozdeľuje na dve základné skupiny: 1. *realistické* (laické, svetské) sú diela túžiace zachytiť dojem z prírodných foriem. Prejavuje sa v nich vedomé vznikanie. 2. *idealistické* (duchovné) sú diela, v ktorých nám umelec prostredníctvom plastických a farebných prvkov predkladá na čítanie nadzmyslovú myšlienku. „*Jen v prvom prípade obrací umělec zřetel výhradně k hodnotě vjemů a dojmů, přijatých z vnějšího světa; v druhém případě přetvořuje v plastické obrazy výraz svých spekulativních myšlenek.*“²⁷

Ide o základný rozdiel medzi umením realistickým a idealistickým či duchovným. Kým prvé sa orientuje na napodobňovanie videného, druhé

Malej strane. Bližšie pozri: SRP, Karel. *František Kupka – Geometrie myšlenek*. Praha : Galerie hlavního města Praha, 2012, s. 11-19. ISBN 978-80-87164-92-1.

²⁵ KUPKA, František. *Tvoření v umění výtvarném*. Praha : Mánes, 1923, 267 s. ISBN 80-86112-16-0.

²⁶ KANDINSKIJ, O duchovnosti v umění.

²⁷ KUPKA, Tvoření v umění výtvarném, s. 10.

zachytáva buď myšlienky známe, alebo prejavuje záujem o myšlienky neznáme, teda nadzmyslové. Idealistické (duchovné) umenie sa stáva skutočným vyjadrením podstaty, ku ktorej Kupka aj vďaka teozofii a iným duchovným vedám smeroval.

Univerzálne zákonitosti neoplasticizmu

Piet Mondrian,²⁸ predstaviteľ geometrickej abstrakcie sa vo svojej maliarskej i teoretickej práci neustále zaoberal otázkou: aká je skutočná podstata umenia?²⁹ A keďže podobne ako V. Kandinskij ani on nedokázal nájsť odpoveď vo vedeckom poznaní, začal ju hľadať v duchovných vedách. Aj v Mondrianovom prípade to bola predovšetkým teozofia, ktorá vstúpila do jeho života prostredníctvom prednášok Rudolfa Steinera, ktoré pravidelne navštevoval. No kým Kandinskij v teozofii nachádzal odpovede týkajúce sa najmä maliarskej tvorby a umenia všeobecne, Modrian v nej našiel aj osobného sprievodcu jeho vlastným životom. Na ľudskú existenciu začal nazerať v kozmologickom kontexte. Všetko, a teda aj ľudský život, je súčasťou veľkého vesmírneho diania, ktorý pochopíme, ak sa pokúsime preniknúť k základnému princípu bytia. Hľadanie podstaty, základného princípu či univerzálií sa tak stalo východiskom jeho osobného i maliarskeho hľadania.³⁰

Mondrianov teoretický i umelecký postoj vychádzal z nového chápania moderného človeka, ktorý sa už neusiluje dosiahnuť materiálny blahobyt. Uprednostňuje citový život so silným uvedomením si ľudského ducha. Moderný človek prináša nové vnímanie a prežívanie života. Tým, že sa oslobodil od všetkého materiálneho a ponoril sa do vlastného vnútra, stal sa jeho postoj abstraktný, a teda slobodný. Na tomto novom, duchovnom základe sa začína rodiť moderné umenie. To už prestáva byť reprodukciou sveta a stáva sa čistým zobrazením ľudského ducha, ktorý nachádza výraz v abstrakcii.

„Skutečně moderní umělec pocituje vědomě abstraktnost pohnutí krásou: vědomě uznává, že pohnutí krásou je kosmické, univerzální. Toto uznání má za

²⁸ Piet Mondrian (1872-1944) bol holandský maliar a teoretik umenia, považovaný za jedného z najzásadnejších predstaviteľov geometrickej abstrakcie. Jeho uvažovanie v teórii aj v maľbe bolo veľmi utopické, pretože sa zaoberal hľadaním univerzálnych hodnôt pre život aj pre umenie. Bol jedným z predstaviteľov hnutia De Stijl, ktoré založil spolu s Theom van Doesburgom. Spolu vytvorili platformu abstraktného umenia, ktoré nazvali neoplasticizmom. Bližšie pozri: GOLDING, Cesty k abstraktnému umění. Mondrian, Malevič, Kandinskij, Pollock, Newman, Rothko a Still, s. 7-39.

²⁹ Výber Mondrianových textov v českom preklade nájdeme v knihe: MONDRIAN, Piet. *Lidem budoucnosti: Studie k neoplasticizmu*. Praha : Triáda, 2002, 184 s. ISBN 80-86138-31-3.

³⁰ GOLDING, Cesty k abstraktnému umění. Mondrian, Malevič, Kandinskij, Pollock, Newman, Rothko a Still, s. 15.

*následek abstraktní zobrazování – omezuje umělce na to, co je výlučně univerzální.*³¹

Abstraktné zobrazenie v maliarstve smeruje k vyjadreniu univerzálnosti. Na to, aby sa umelec k nej mohol dopracovať, musí sa oslobodiť jednak od materiálneho zobrazenia, ako aj od individuálneho pohľadu. Musí sa vyjadrovať výlučne abstraktne, a teda nezávisle od formy. Univerzálne maliarstvo ide cestou takéhoto oslobodenia sa, až dospeje k priamej línii a čistej farbe. V momente dosiahnutia cieľa umenie dospeje k podstate skutočnej krásy a univerzálne sa môže zobraziť úplne čisto. Vznikne tak esteticky čistý umelecký výraz. Podľa Mondriana prechádza každé umenie transformáciou, pri ktorej sa predmetnosť mení na nepredmetnosť, a teda na abstrakciu. Vyjadrovací jazyk je však u každého jedného z nich odlišný, preto musí prejsť vlastnou oslobodzovacou premenou. Maliarstvo je podľa neho definované ako najdôslednejšie zobrazenie čistého vzťahu, pretože dokáže pracovať s výrazovými prostriedkami slobodne a nezaťažene.³² Takéto privilegium má jedine maliarstvo, ktoré je od konkrétneho oslobodené a môže sa sústrediť výlučne na čisté, univerzálne, výrazové prostriedky – na abstraktnú formu a farbu. Abstraktné zobrazenie je vyjadrené harmóniou, jednotou a vyváženým vzťahom dvoch línií, ktoré zvierajú medzi sebou pravý uhol. Ide o najvyššiu vzťah, ktorý v umení môže existovať, pretože vyjadruje vzťah dvoch extrémov zahŕňajúci v sebe všetky ostatné vzťahy. Je vyjadrením dokonalej harmónie. Teda už nie duality duchovné – reálne, vnútorné – vonkajšie, ale skôr zmierenie ducha a hmoty. Univerzálne výrazové prostriedky, ku ktorým sa maliarstvo dopracovalo, sú prostriedky abstraktné. (Obr. 2)

Záver

Teozofia, mysticko-duchovné hnutie, ktoré sa zrodilo koncom 19. storočia malo teda zásadný vplyv na abstraktných umelcov. Ten sa prejavil v niekoľkých rovinách. V prvom rade ho pozorujeme na osobnom živote samotných umelcov. Tí sa veľmi intenzívne zúčastňovali teozofických prednášok a študovali teozofickú literatúru. Logicky začali tieto myšlienky pretavovať aj do svojej tvorby. Najskôr sa prejavili v maliarstve, keď figuratívne námety postupne nahrádzali abstraktnými kompozíciami. Neskôr sa snažili zhmotniť svoje myšlienky a názory aj do literárneho jazyka. Ich teoretické štúdie popisujúce

³¹ MONDRIAN, Lidem budoucnosti: Studie k neoplasticizmu, s. 7.

³² MONDRIAN, Lidem budoucnosti: Studie k neoplasticizmu, s. 10-25.

paradigmatickú zmenu, ktorá v umení nastala, keď predmetné umenie bolo nahradené nepredmetným sa stali ťažiskovými textami moderného umenia. Práve myšlienka, že tradičný naturalistický spôsob zobrazovania nie je dostatočujúcim spôsobom schopný zachytiť podstatu sveta (a vesmíru) v jeho bohatosti a premenlivosti, našla jednu z teoretických opôr v teozofii. Rovnako ako pre teozofov, tak aj pre raných abstraktných umelcov boli vedecké pravdy nepostačujúce pri objasňovaní existencie sveta a podstaty umenia. Preto abstraktní umelci začali inklinovať k pravdám, ktoré nachádzali v teozofii či v iných duchovných vedách. Ich tézy o existencii duchovnej podstaty umenia, vnútornej nutnosti či univerzálnych zákonitostiach našli podporu v teozofii. Ako sme mohli pozorovať na myslení troch predstaviteľov abstrakcie: V. Kandinským, F. Kupkovi a P. Modrianovi akýmsi spoločným menovateľom ich uvažovania je práve snaha charakterizovať realistické a abstraktné umenie ako síce dve podoby maliarstva, avšak stojace v opozícii. Kým realistické umenia sa striktne pridŕžajú predmetných foriem a zostávajú akoby na vonkajšom povrchu, tak abstraktné umenia vďaka tomu, že sa oslobodili od predmetnosti, môžu preniknúť k skutočným podstatám a univerzáliám.

Zoznam použitej literatúry

- BLAVATSKÁ, P. Helena. *Život a dílo zakladatelky teosofického hnutí*. Praha : Pragma, 1997, 72 s. ISBN 8072050184.
- BLAVATSKÁ, P. Helena. *Hlas Ticha a jiné vybrané fragmenty z knihy zlatých pravidel*. Praha : Knihovna šťastných lidí – sv. XVI., 2008, 112 s. ISBN 978-80-86038-40-7.
- BLAVATSKÁ, P. Helena. *Klíč k teozofii*. Praha : Nová Akropolis, 2013, 296 s. ISBN 978808603650.
- FIRRELL, Martin et al. *Art α Theosophy*. b.m. Martin Firrell Company, 2019, 96 s. ISBN 978-1912622085.
- GOETHE, J. Wolfgang. *Smyslově-morální účinek barev*. Hranice : Fabula, 2004, 111 s. ISBN 8086600130.
- GOLDING, John. *Cesty k abstraktnímu umění. Mondrian, Malevič, Kandinskij, Pollock, Newman, Rothko a Still*. Brno : Barrister a Principal, 2003, 223 s. ISBN 80-86598-48-9.
- GREENBERG, Clement. Modernistická malba. In POSPISZYL, Tomáš (ed.). *Před obrazem. Antologie americké výtvarné teorie a kritiky*. Praha : OSVU, 1998, s. 35-42. ISBN 80-238-1296-6.
- HARTEL, Herbert. *Raymond Jonson and the Spiritual in Modernist and Abstract Painting*. London : Taylor a Francis Ltd., 2018, 236 s. ISBN 9781138712546.
- KANDINSKIJ, Vasilij. *Stupně*. Bratislava : Fragment, 1994, 80 s. ISBN 80-85508-20-6.
- KANDINSKIJ, Vasilij. *O duchovnosti v umění*. Praha : Triáda, 1998, 136 s. ISBN 80-86138-06-2.
- KANDINSKIJ, Vasilij. *Bod – linie – plocha*. Praha : Triáda, 2000, 192 s. ISBN 80-86138-16-X.

- KOREIS, Voyen. *Blavatská a theosofie*. Brisbane : Booksplendour, 2013, 324 s. ISBN 978-0-9871982-0-4.
- Kupka, František. *Tvoření v umění výtvarném*. Praha : Mánes, 1923, 267 s. ISBN 80-86112-16-0.
- MARINO, B. Pablo. The Influence of Theosophy on Mondrian's neoplastic work, In *ReserchGate*, 26(3), s. 489-504. [cit. 10.9.2021]. Dostupné na internete: < http://www.esearchgate.net/publication/279100234_The_influence_of_Theosophy_on_Mondrian's_neoplastic_work.>
- MOJŽIŠ, Juraj. Ikony čistej senzibility. Malevičov suprematizmus. In MOJŽIŠ, Juraj. *Znepokojené múzy. Sedem pristavení pri štúdiách Oskára Čepana o výtvarnom umení*. Bratislava : SCCAN, 1999, s. 65-78. ISBN 80-968089-4-X.
- MONDRIAN, Piet. *Natural Reality and Abstract Reality: An Essay in Trialogue Form 1919-1920*. George Braziller, First Printing Edition, 1995, 112 s. ISBN 978-0807613726.
- MONDRIAN, Piet. *Lidem budoucnosti: Studie k neoplasticizmu*. Praha : Triáda, 2002, 184 s. ISBN 80-86138-31-3.
- RINGBOOM, Sixten. Art in The Epoch of the Great Spiritual: Occult Elements in the Early Theory of Abstract Painting. In *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. Vol 29, 1966, s. 386-418.
- RUHRBERG, Karl et al. *Umění 20. století. Malířství – Skulptury a objekty – Nová média – Fotografie*. Praha : Taschen/Nakladatelství Slovart, 2004, 840 s. ISBN 80-7209-521-8.
- SPRETNAK, Charlene. *The Spiritual Dynamic in Modern Art*. London : Pgrave Macmillan, 2014, 278 s. ISBN 978-1127350039.
- SRP, Karel. *František Kupka – Geometrie myšlenek*. Praha : Galerie hlavního města Praha, 2012, 222 s. ISBN 978-80-87164-92-1.
- SRP, Karel. *František Kupka. Sujet dans l'objet*. Praha : Arbor Vitae, 2018, 152 s. ISBN 978-80-88256-02-1.
- STEINER, Rudolf. *Theosophy: An Introduction to the Supersensible Knowledge of the World and the Destination of Man*. London : Bookbarrow, 1986, 118 s. ISBN 9780880101790.
- TUCHMAN, Maurice et. al. *The Spiritual in Art: Abstract Painting 1890-1985*. New York; London; Paris : Abbeville Press. 1986, 118 s. ISBN 978-0789-200-563.

Zoznam obrazovej prílohy

Obr. 1

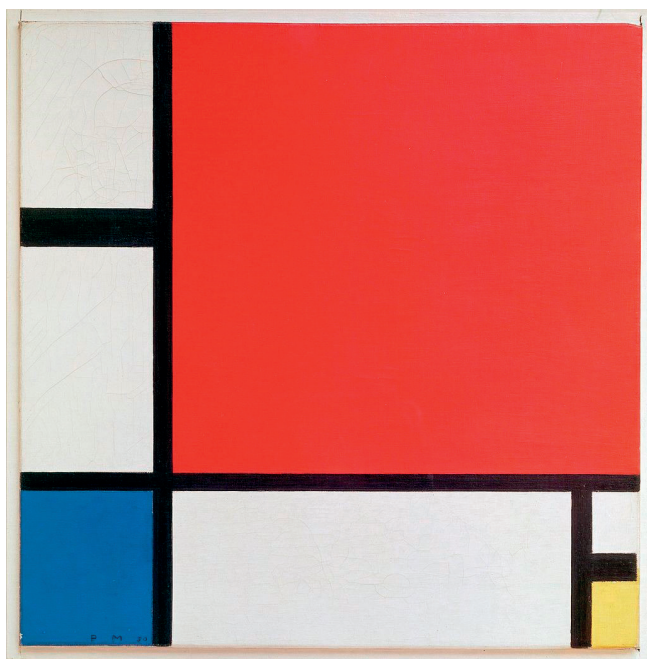
KANDINKIJ, Vasilij. Impresie III. (Koncert), 1911 (olej na plátne, 78,5 cm x 100,5cm). In [cit. 2.11.2021]. Dostupné na internete: <[https://cs.wikipedia.org/wiki/Vasilij_Kandinskij#/media/Soubor:Wassily_Kandinsky_-_Impression_III_\(Concert\)_-_Google_Art_Project.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Vasilij_Kandinskij#/media/Soubor:Wassily_Kandinsky_-_Impression_III_(Concert)_-_Google_Art_Project.jpg)>

Obr. 2

MONDRIAN, Piet. Kompozícia II. v červenej, modrej a žltej farbe, 1930 (olej na plátne, 46cm x 46cm). In [cit. 2.11.2021]. Dostupné na internete: <https://en.wikipedia.org/wiki/Piet_Mondrian>

Obr. 1 Kandinskij, Vasilij. *Impresie III. (Konzert)*, 1911

Obr. 2 Mondrian, Piet. *Kompozícia II. v červenej, modrej a žltej farbe*, 1930

MATERIÁLY / MATERIALS

Inštrukcie modranskému vinohradníckemu úradu z roku 1806

M I C H A L F R A N K O

Instructions to the Modra Vinicultural Office from 1806

Abstract: In this paper we have presented and analysed an interesting source on the history of the Little Carpathian viticulture, namely the so-called Instructions to the Modra Vinicultural Office from 1806. This source, which comes from the area of one of the most important wine-growing localities in the Little Carpathian region, has not been given proper attention until now, despite the fact that it contains important information about the protection of vineyards and the activities of the Modra Vinicultural Office at the beginning of the 19th century. At the time of their drafting and approval, the instructions were presented as one of the means which were intended to make a significant contribution to improving the state of vineyard protection at that time and to making the activities of the Modra Vinicultural Office more efficient, especially in the area of controlling the paid work in the vineyards.

Key words: instructions, Modra, viticulture, vinicultural order, fine

Modra, ako staré vinohradnícke mesto, od roku 1607 slobodné kráľovské mesto, predstavuje jednu z dominant Malokarpatskej vinohradníckej oblasti. Rozprestiera sa na juhovýchodných úbočiach Malých Karpát a na rozhraní Trnavskej pahorkatiny. Na juhu modranského chotára sa nachádza močaristá depresia Šúr, ktorá prešla v šesťdesiatych rokoch 20. storočia úspešnou meliorizáciou. Modra sa od stredoveku rozvíjala predovšetkým vďaka vinohradníckej výrobe a obchodu s vínom. Samotné malokarpatské vinohradníctvo malo, a tiež stále má, svoje regionálne zvláštnosti, zaujímavý sortiment, časom overenú kvalitu vín a dlhú a bohatú agrárnu kultúru. Počiatky pestovania viniča v Modre, žiaľ, ešte nie sú dostatočne objasnené. Prvé písomné zmienky zaznamenávame až z obdobia 14. storočia. To však už príjmy z predaja vína tvorili základ modranskej mestskej ekonomiky. Vrchol modranského vinárstva a vinohradníctva nastal v 16. až 17. storočí, keď turecká armáda blokovala obchodné cesty v južných častiach Uhorska. Túto situáciu Modra dokázala šikovne využiť. Úspešným predajom vína a ďalších remeselníckych

výrobkov sa postupne zaradila nielen medzi najvýznamnejšie kráľovské mestá Uhorska, ale aj medzi najväčšie vinohradnícke mestá na území Slovenska. Z hospodárskeho hľadiska možno Modru v období 16. až 19. storočia charakterizovať ako prevažne vinohradnícku. Obyvateľstvo sa však nevenovalo iba vinohradníctvu, ale aj obilnárstvu, obchodu či remeslám.³³ Modrania dokonca viedli dlhotrvajúce spory s trnavskými mešťanmi, ktorí vlastnili v modranskom chotári mnoho vinohradov. Tieto spory utíchli až vtedy, keď Modra získala štatút slobodného kráľovského mesta (r.1607). V meste vlastnili v minulosti vinohrady aj príslušníci významných šľachtických rodov, ako Oponickí, Pongrácovci, Zayovci či Kubíniovci. Modrania vo veľkom profitovali aj z obchodu s vínom, pričom museli každoročne riešiť otázku, ako čo najvýhodnejšie zhodnotiť vyprodukované vína. Modranské vína sa vyvážali do stredoslovenských banských miest (Kremnica, Banská Štiavnica, Nová Baňa, Pukanec, tiež do Zvolena či Krupiny). Vína smerovali aj na východ do Levoče, na západné Slovensko do Trnavy, Trenčína, ale aj do Nových Zámkov. Do zahraničia smerovali modranské vína na Moravu, do Čiech, Sliezska, Poľska či rakúskych dedičných krajín.³⁴ Okrem vývozu zhodnocovali Modrania svoje vína aj výčapom. Z roku 1637 máme dokonca zachovaný osobitný modranský výčapnícky štatút, ktorým modranská mestská rada upravila tamojši výčap.³⁵ Výčapné právo v meste reguloval mestský magistrát, ktorý určoval ceny čapovaných vín i najvhodnejšie obdobia na výčap mestských vín.³⁶

³³ V uvádzanom období prudko vzrástla aj remeselná výroba. Väčšina remeselných domácností vlastnila i vinohrady, ktoré boli pre ne často hlavným zdrojom príjmov. Poľnohospodárska výroba zaznamenala tiež vzostupnú tendenciu, ale v porovnaní s vinohradníctvom a remeslom mala v Modre zanedbateľný význam. ŽUDEL, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján et al. *Dejiny Modry*. Modra : Mestský úrad Modra, 2006, s. 132. ISBN 80-969550-3-9.

³⁴ Modranským obchodníkom v tomto smere veľmi pomohlo oslobodenie od platenia mýtnych poplatkov na celom území Uhorska. Stalo sa tak na základe výsadnej listiny Ferdinanda I. z roku 1550. Štátny archív Bratislava, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, Listiny, inv. č. 3. Malo to však jeden „háčik“, oslobodenie sa vzťahovalo iba na Modranmi vyprodukované výrobky. Na základe toho však možno uvažovať, že Modrania časť svojich vín vozili a predávali vo svojej rézii.

³⁵ Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, *Liber statutorum 1617-1664*, inv. č.1296, s. 21b. (ďalej iba ŠA BA, MM Modry, *Liber statutorum 1617-1664*.) Aj my sme sa vo viacerých našich prácach zaoberali právom výčapu vína, pozri napr.: FRANKO, Michal. Právo výčapu vína v Malokarpatskej oblasti. In *Historika*. Roč. 6, č. 1, 2019. Bratislava : Abrad, s. 21 – 25. - ISBN 978-80-973415-0-3.

³⁶ Dodržiavanie ustanovení tohto štatútu mal na starosti tzv. Bannmajster, ktorý mal k dispozícii aj stráže (Wächter). Mestský magistrát určoval pevné termíny a čas, kedy sa smelo čapovať. S tým úzko súvisí tzv. Bannzeit, čo bol zákaz výčapu, resp. obmedzenie výčapu. Prvýkrát sa Bannzeit spomína v malokarpatskej oblasti v roku 1532. V druhej polovici 16. storočia

O stave a úrovni modranského vinohradníctva a vinárstva v 18. storočí zanechal svedectvo učenec a polyhistor Matej Bel a modranské vína ešte pred ním „ospieval“ v práci venovanej histórii Modry Ján Juraj Schreiber v roku 1719.³⁷ Obaja hodnotia modranské vinohrady ako „najplodnejšie“ z celej malokarpatskej oblasti. Modra žila v novoveku predovšetkým z vinohradníctva a obchodu s vínom. V 17. a približne do polovice 18. storočia predstavoval príjem z vinohradníctva približne 60 % z celkových príjmov mesta. Od polovice 18. storočia klesá v mestskej pokladnici príjem z vína (príjmy z predaja vína, z dávok vinohradníkov a mestských vinohradov) a z časti sa utlmila aj samotná vinohradnícka výroba. Naproti tomu sa zvyšovali príjmy z lesného hospodárstva, ktoré sa začínali výrazne podieľať na rozpočte mesta. Koncom feudalizmu sa stali modranské lesy zdrojom bohatstva, z ktorého plynul dokonca každoročný prebytok v mestskom rozpočte. Zachované pramene zo začiatku 19. storočia dokumentujú, že modranské vinohradníctvo sa v tom čase nachádzalo v kríze. V tom čase sa modranský chotár členil na päť hlavných obvodov (revírov), a to: Pánsky, Hirišlajty, Harmónia, Badoky a Cajlanský. Obsahoval 72 pomenovaných častí revírov a z toho obdobia poznáme najmenej 103 mien vinohradov. V Modre sa vtedy pestovali osvedčené odrody viniča, ako bol Zelený silván, Zelený a červený veltlín, Tramín, Lipa, Topol, Veľký lagler, Zelený ager a iné.³⁸

už Bannmajster a stráže dozerali na to, aby nikto iný nečapoval víno v čase mestského výčapu vína. V podstate sa tak mala obmedziť konkurencia a naplniť mestská pokladnica. Spomínaným zákazom sa právo výčapu rozdelilo na mestské právo výčapu a právo výčapu pre jednotlivcov. BAĎURIK, Jozef. Výčap nápojov na Slovensku za feudalizmu a výčap vína pod viechou. Stručný náčrt. In *Nápoje v minulosti a prítomnosti Slovenska*. Prešov : LANA Prešov pre Katedru slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Bratislava, 2001, s. 26.

³⁷ Knižka Jána Juraja Schreibera vyšla v Žitave roku 1719 a nesie názov *Descriptio libertatis ac regiae civitatis Hungariae inferioris Modor* (Popis slobodného kráľovského mesta Modry v Dolnom Uhorsku). Už jeho otec bol modranským richtárom a mal zásluhu na povýšení Modry na kráľovské mesto. Jeho syn J. J. Schreiber bol mestským notárom a neskôr aj konzulom – mešťanostom Modry. Knižku preložil v roku 1998 Ján Dubovský. ŽUDEL, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján, *Dejiny Modry*, s. 13-23. O dávnej Modre písali aj iní autori, napr.: Matej Bel (1736), J. M. Karabinský (1786), Samuel Wölfel (1814), Michal D. Doležal (1835), Daniel Minich (1892), L. Némethy (1894), Ernő Finánczy (1909), V. Frankl (1873) a ďalší. Známa je nám knižička *Modra-Harmónia, klimatické a rekreačné miesto* z roku 1914 a knižka *Modra* od profesora Vendelína Machaya z roku 1829.

³⁸ MALÍK, Fedor et al. *Víno Malých Karpát*. Bratislava : Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2005, s. 98-99. ISBN 80-89218-07-5.

Inštitúcia ochrany a organizácie modranského vinohradníctva

V zachovaných písomných prameňoch z konca 16. storočia sa začínajú objavovať zmienky o inštitúcii vinohradníckych majstrov, tzv. vinohradníckom úrade. Táto inštitúcia sa v Modre dotvorila prijatím vinohradníckeho poriadku, ktorý si Modrania zadovážili od Bratislavy niekedy medzi rokmi 1570 až 1585. Najstarší zachovaný modranský vinohradnícky poriadok predstavuje odpis pre Častú z roku 1602. Tento odpis nájdeme v Štátnom archíve Bratislava – pobočka Modra, vo fonde Magistrátu mesta Modry, konkrétnejšie v knihe s názvom *Liber juramentorum ab Anno 1607 usque Annum 1643*, na fóliách 21 – 24.³⁹ Ako vzor pre tento odpis poslužil bratislavský vinohradnícky poriadok z roku 1570, resp. jeho odpis pre Modru z 5. februára roku 1602.⁴⁰ Modra však musela disponovať ešte jedným starším odpisom bratislavského vinohradníckeho poriadku z roku 1570, pretože, ako je známe, Pezinok si svoj vinohradnícky poriadok z roku 1585⁴¹ odpísal z modranského poriadku, ktorý bol vyhotovený niekedy medzi rokmi 1570 až 1585 a bol obsahovo úplne totožný s bratislavským poriadkom.⁴² Modranský vinohradnícky poriadok sa stal po roku 1607 súčasťou mestských štatútov.

Modranská mestská rada si aj po vzniku vinohradníckeho úradu ponechala kontrolu a riadenie tamjšieho vinohradníctva pevne vo svojich rukách, pretože vinohradnícky úrad jej bol podriadený.⁴³ V tom čase pôsobili vo vedení úradu dvaja vinohradnícki majstri, ktorí mali k dispozícii štyroch až šiestich príseďiacich. V najstaršom vajnorskom vinohradníckom poriadku sa spomína vinohradnícky majster v súvislosti s jeho povinnosťou dozeráť na odovzdávanie vinohradníckej dávky. Jedna z prvých zmienok z nášho územia

³⁹ Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, Kniha prísah a inštrukcií, *Liber juramentorum ab Anno 1607 usque Annum 1643*, inv. č. 1307. (ďalej iba ŠA BA, MM Modry, *Liber juramentorum*).

⁴⁰ V texte odpisu sa uvádza, že tento poriadok bol vyhotovený - odpísaný dňa 5. februára roku 1602. ŠA BA, MM Modry, *Liber juramentorum*, fol. 21.

⁴¹ Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Pezinok. Protokol a pozemková kniha vinohradov, *Bergbuch 1589-1713*, inv. č. 355. (ďalej iba ŠA BA, MMP, *Bergbuch 1589 – 1713*).

⁴² Archív hlavného mesta SR Bratislavy (ďalej AMB), Kniha cechových štatútov, sign. Ce 387., fol. 157-162.

⁴³ Už prvý článok modranského poriadku hovorí o tom, že vinohradnícky majster je vo vinohradoch tým, čím richtár v meste („...*Die Bergmaister sein in dem Weingebürg nichts Anders Allein, als ein Richter in einer Gemain...*“), ale realita bola iná. ŠA BA, MM Modry, *Liber juramentorum*.

o vinohradníckom majstrovi pochádza z roku 1413 z Bratislavy.⁴⁴ V bratislavskom vinohradníckom poriadku z roku 1570 sa v jeho úvodnej časti podrobnejšie uvádzajú jeho povinnosti a práva.⁴⁵ V tejto dobe sa už podrobne vymedzuje okruh pôsobnosti vinohradníckeho majstra i jeho pomocníkov. Najstaršie ustanovenia zamerané na činnosť a práva vinohradníckych majstrov naznačujú dôležitosť a vedúce postavenie vtedajších vinohradníckych majstrov vo viničných horách a v komunite vinohradníkov.

Všetkých zamestnancov vinohradníckeho úradu, dokonca aj hájnikov, každoročne volila a ustanovovala do funkcie mestská rada. Vinohradnícki majstri mali hlavne kontrolné, dozorné a policajné právomoci. V podstate museli dohliadať na to, aby všetko vo viničnej hore i vo vinohradoch išlo tak ako má, čiže, v konečnom dôsledku mali na starosti ochranu vinohradov a ich úrody i to, aby sa všetky práce vo vinohradoch vykonávali včas, správne a dôkladne. To znamenalo napríklad, že dbali na zjazdnosť a prístupnosť ciest vo viničnej hore, zachovanie obratísk, miest na státie, vyhýbanie sa a pod. Tiež dbali na pravidelné a dôkladné čistenie studní nachádzajúcich sa na území viničnej hory, ochranu tamojších fortifikácií, ako boli napr. kamenice, drevené ploty či násypy a pod. Medzi ich hlavné povinnosti patrilo hájenie vinohradov pred dobytkom, divou zverou, ale aj hrajúcimi sa deťmi či zlodejmi. Na základe vinohradníckeho poriadku boli tiež poverení dozorom práce vinohradníckych robotníkov a nádeníkov pracujúcich vo vinohradoch. Mali na starosti dohliadať, aby práce robotníci vykonávali vo vhodnom čase, kvalitne a dostatočne.

V minulosti sa významné právne úkony vinohradníckeho majstra vykonávali za účasti celej komunity vinohradníkov. Neskôr bola prítomnosť všetkých vinohradníkov nahradená zástupcami z ich radov, ktorí boli vzatí pod prísahu. Išlo o pomocníkov vinohradníckych majstrov – prísediacich. V malokarpatských vinohradníckych poriadkoch sa spomínajú pod názvami ako: „*Beysitzers, Bejstant(d)e, Pergenosen*“ a pod.⁴⁶ Prísediaci boli predĺženou rukou vinohradníckych majstrov, ktorí na nich delegovali časť svojich právomocí i povinností. Prísediaci boli volení z radov vinohradníkov a ich voľba prebehla súčasne s voľbou vinohradníckych majstrov. V Modre mali vinohradnícki majstri v roku 1664 k dispozícii až siedmich prísediacich. V neskoršom období, keď dochádzalo k obmedzovaniu vinohradníckej

⁴⁴ FRANKO, Michal. *Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezínok a Modra*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, Veda, 2018, s. 29. ISBN 978-80-568-0138-3.

⁴⁵ AMB, *Knihá cechových štatútov*, sign. Ce 387.

⁴⁶ ŠA BA, MM Modry, *Liber statutorum 1617-1664*.

autonómie, bol volený k vinohradníckemu majstrovi iba jeden prísediaci. Náplň práce prísediacich bola rôzna. Predovšetkým dbali s vinohradníckym majstrom na ochranu vinohradov, osvedčovali rozhodnutia vinohradníckeho majstra, spolurozhodovali spory a sporné záležitosti ako prísediaci na vinohradníckom súde a zastupovali komunitu vinohradníkov z danej viničnej hory, alebo vinohradníckej oblasti. Realizovali rozhodnutia mestskej rady a zúčastňovali sa na delení, oceňovaní či rozmeriavaní vinohradov.⁴⁷

Dôležitou funkciou v oblasti ochrany vinohradov bola funkcia hájnika. Ide o starobylú inštitúciu, ktorá, pravdepodobne, vznikla už v počiatkoch intenzívneho pestovania viniča. Na západnom Slovensku sa nazýval hájnik v nemecky písaných prameňoch ako *Hütter*, *Huter* či *Hitter*. Hájnici boli stálym dozorným orgánom a volil ich vinohradnícky majster s prísediacimi na zhromaždení vinohradníkov. Ich hlavná úloha spočívala v ochrane a zabezpečení úrody vinohradov pred človekom alebo zverou.⁴⁸

Inštrukcie modranskému vinohradníckemu úradu z roku 1806

Ešte aj začiatkom 19. storočia sa radilo vinohradníctvo v Modre k výnosnému poľnohospodárskemu odvetviu, ale vinohrady ťažilo veľké kontribučné bremeno. Zo skúmaných Inštrukcií pre modranský vinohradnícky úrad⁴⁹ si môžeme urobiť solídny obraz o ochrane tamojšej vinohradníckej výroby a o právach a povinnostiach modranského vinohradníckeho úradu či jednotlivých činnostiach jeho zamestnancoch. Samozrejme, text naznačuje aj vybrané práva a povinnosti nájomcov a majiteľov vinohradov v Modre a jej chotári. Inštrukcie sa zachovali vo forme neovereného odpisu v nemeckom jazyku, ktorý sa v súčasnosti nachádza v skupine konceptov vo fonde Magistrátu mesta Modry v Štátnom archíve v Bratislave – pobočka Modra. Ich obsah tvorí 24 ustanovení, ktoré z časti vychádzajú zo starého modranského vinohradníckeho poriadku, a z časti reflektujú nové potreby a vtedajší stav ochrany vinohradov a ich úrody.⁵⁰

Pre vtedajšie kontribučné zaťaženie zameral modranský vinohradnícky úrad svoju pozornosť na všetky vinohradnícke práce, hlavne na kontrolu robotníkov a prenajímateľov, keďže títo strihali, kopali a hnojili, čo boli

⁴⁷ ŠA BA, MM Modry, Liber statutorum 1617-1664.

⁴⁸ FRANKO, *Organizácia a správa*, s. 39.

⁴⁹ Ďalej iba ako „Inštrukcie“.

⁵⁰ Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, Štatúty a inštrukcie, *Instruktion vor das Berg-Amt der königlichen Freystadt Modern*, 1806, inv. č. 1306/a. (ďalej iba ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.).

činnosti, od ktorých do značnej miery závisela budúca úroda. Zlým strihaním, kopianím za vlhka, nepozorným vkladáním výhonkov a nedostatočným hnojením mohol robotník významne vinohrad poškodiť a znížiť jeho úrodu, čím majiteľ prichádzal o zisk.⁵¹ Keď pri zlej či nedostatočnej práci pristihli prenajímateľa alebo nádenníka, smel ho vinohradnícky úrad pokutovať až do výšky 50 denárov. Začiatkom 19. storočia pracovalo v modranských vinohradoch množstvo cudzích nádenníkov a robotníkov, ktorí dokonca svojim počtom prevyšovali domáce pracovné sily. Vinohradnícki majstri nevedeli dostatočne overiť odbornosť či skúsenosti týchto cudzích pracovníkov, preto boli nútení pristupovať k zvýšenej kontrole ich práce. Ak vinohradnícky majster zistil nedostatočnú prácu, najskôr robotníka priateľsky napomenul, ak to nepomohlo, udelil mu pokutu za zle vykonanú prácu, alebo sa pričínil o to, že robotníkovi nebola vyplatená denná mzda. Ak ani to nepomohlo a robotník vykonával svoju prácu stále nedostatočne či neodborne, mal byť prepustený bez nároku na akékoľvek odstupné či vyplatenie odpracovanej mzdy. V tomto prípade je tiež zaujímavé, že pokutovaný mohol byť aj majiteľ, ktorý takéhoto robotníka najal. Ale väčšinou bol majiteľ pokutovaný vtedy, ak robotníkovi nevytvoril vhodné podmienky na výkon práce. V tomto prípade stanovilo mesto pokutu na 50 denárov.⁵² Majiteľ, tým že nezabezpečil robotníkovi dostatočné pracovné podmienky, ohrozil obrobenie vinohradu a nepriamo mohol spôsobiť, alebo už spôsobil, jeho poškodenie, čo mohlo viesť k nižšej úrode a v konečnom dôsledku k nízkemu zisku.⁵³

Vinohradnícki majstri dohliadali aj na to, aby nádenníci svojvoľne nerozširovali medze a nenechávali ich zarásť kvôli rýchlejšiemu splneniu pracovnej normy. Ak vinohradnícky majster zistil takéto konanie, resp. takýto

⁵¹ Najstaršie vinohradnícke poriadky naznačujú, že problém s nedostatočnou prácou vinohradníckych robotníkov sa v malokarpatskej oblasti vyskytoval už veľmi dávno. Dôkazom toho je napríklad ustanovenie z odpisu vinohradníckeho poriadku pre Častú z roku 1602: „...*In Unvleiß und Untreu der Arbeiter. Die Bergmeister sindt schueldig nicht allein im antritt, sondern in der ganzen Zeit so die Arbeit wart alle dritten Tag die Arbeit zue besichtigen und so sie in der Arbeit einige untreu finden haben sie der Arbeiter macht zue straffen und also, das offt sie im Kreuz neben der Untreu aufschlagen von ieder Kreuz drej Kreuzer im gruben aber so offt sie auch ein Kreuz aufschlagen, haben sie auch von einem ieden Kreuz drej Kreuzer welche sie von den Arbeitern einfodern kennen, das ist auch zuverstehen im haun und anderer Arbeit...*“ ŠA BA, MM Modry, *Liber juramentorum*.

⁵² ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁵³ Mesto a vinohradnícky úrad úpenlivo dbali na kontrolu práce vo vinohradoch, pretože, ak sa práca nevykonala dostatočne alebo odborne, hrozilo poškodenie vinohradu, resp. nízka úroda. Vinohradníci odovzdávali mestu z vinohradov rôzne dávky a keď mal vinohrad nízku úrodu, vinohradník nemohol mestu odovzdať požadované dávky, čím mesto v konečnom dôsledku trátilo.

spôsob rýchlejšieho dosiahnutia pracovnej normy, pod hrozbou pokuty upozornil nádenníka, aby dal medze do patričného stavu. Nádenníci nesmeli dopustiť, aby vinohrad a jeho medze zarástli bodľáčim či trnám, ak sa tak stalo, hrozila nádenníkovi pokuta vo výške 25 denárov.⁵⁴ Zarastený vinohrad odzrkadľoval nedbanlivosť nádenníkov a pre majiteľa to bola značná ujma. Vyčistenie a vypletie vinohradu, medzi a ich bezprostredného okolia, vyžadovalo značné finančné investície. Majiteľom vinohradov takmer pravidelne vznikala škoda pri kopaní jám vinohradníckymi robotníkmi. A to tým spôsobom, že niektorí robotníci urobili za deň 70, 80, aj 100 jám tak, že pritom vynechali väčšinu palíc označujúcich miesto pre jamy. Ak bol previnilec v takom prípade pristihnutý, mal zaplatiť za každý vynechaný viničný ker 25 denárov. Ak však počet vzrástol na 12 jám, mal byť okrem pokuty vystavený s niekoľkými palicami do jám na verejnom trhu. Z pokuty pripadla jedna tretina vinohradníckemu úradu a poškodenému majiteľovi dve tretiny.⁵⁵

Mesto mestské vinohrady obrábalo nielen vo vlastnej réžii, ale časť z nich prenajímalo buď tamojším obyvateľom, alebo cudzincom. A práve nájomcovia spôsobovali na mestských vinohradoch často nemalé škody. Modranská mestská rada sa pravidelne venovala na svojich zasadnutiach práve tomuto problému. Dokonca v samotných Inštrukciách pre modranský vinohradnícky úrad z roku 1806 sa konštatuje: „...*Nemalé škody vzniknú ľuďom kvôli nájomcom vinohradov.*...“ Nájomcovia, napríklad na jar a jeseň, pálili v blízkosti vinohradov viničné kry, ale, čo bolo horšie, často aj použiteľné drevené viničné šteky⁵⁶. Tak isto sa nájomcom i majiteľom zakazovalo dobré a použiteľné šteky odnášať domov. Ak niekto odniesol šteky domov, v tomto zmysle odcudzil, hrozila mu pokuta až do výšky dvoch zlatých.⁵⁷

⁵⁴ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁵⁵ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁵⁶ Drevené šteky slúžili ako opora k viničným krom. Výroba kvalitných štekov stála nemalé peniaze. V starších vinohradníckych poriadkoch sa dreveným štekom a ich odcudzeniu venovala zvýšená pozornosť. V modranskom vinohradníckom poriadku z druhej polovice 17. storočia sa uvádza: „...*Kteri Winohrade w Zlodegstwi, totišto w brany Owoca, Štekow, sštepow, a co tem podobne bity muže, od Pergmistra anebo Hainika bi postiženy bil.*...“ alebo „...*Gestli bi nekdo z Winohradow, anebo z ginich Zahrad Sštepi, Mągyarki, anebo Rewi, aneb Sšteki ukradnul aten a takowi Postižen anebo giste wedle swědomi nalezen bil, toho magu Peregowe, anebo Cj. Purgmistrowi v Osobe prinesty, a to Slawnemu Magistratu k rossuzeny odewzdaty.*...“ Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1303/a. (ďalej iba ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1303/a.)

⁵⁷ Na inom mieste Inštrukcií sa zase uvádza, že: „...*Keď niekto ukradne štek a je pri tom pristihnutý, zaplatí za kus 15 grajciarov.*...“ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

Na ochranu samotných vinohradov a ich úrody je v Ištrukciách zameraných niekoľko ustanovení koncipovaných tak, aby sa ich dodržiavaním predchádzalo škodám.⁵⁸

Vinohradnícki majstri mali nariadené čo najprísnejšie trestať krádež ovocia, či už hrozna, alebo ovocia z ovocných stromov rastúcich v blízkosti vinohradov. V texte Inštrukcií sa dokonca uvádza, že: „...skúsenosť ukazuje, že tunajšia mládež bez otáľania kradne majiteľom ešte nezrelé ovocie, aj keď v tomto je i v najmenšej dedine lepší poriadok...“. Za ukradnutý strapec hrozna mohol vinohradnícky majster vybrať pokutu jeden zlatý a za iné ovocie, zo stromov alebo kríkov, za každý kus 25 denárov.⁵⁹ Vo vinohradoch alebo v ich bezprostrednej blízkosti sa bežne pestovala zelenina. Aj na jej krádež alebo poškodenie sa vzťahovali ustanovenia vinohradníckych poriadkov. Inštrukcie z roku 1806 neboli výnimkou. Uvádzajú, že za krádež kríka zemiakov, fazule alebo inej zeleniny, hrozila previnilcovi pokuta za každý krík 30 denárov. Keď ich spáslo zviera, pokutu musel zaplatiť majiteľ zvieräťa, a to, za každý zničený krík 15 denárov. V prípade, ak človek zničil viničný ker a odhodil ho, vinohradnícky úrad mohol vziať od každého kra pokutu jeden zlatý. Ak ho zničilo zviera, zaplatil za každý kus 25 až 50 denárov majiteľ zvieräťa. Pasením dobytká v ovocných záhradách a vinohradoch vznikali veľké škody.⁶⁰ Aby sa tomu

⁵⁸ Inštrukcie boli zostavené a schválené z rozhodnutia senátu slobodného kráľovského mesta Modry v júni roku 1806: „...*Ex Senatu Libera Regia Civitatis Modrensis die Junij 1806. celebrato...*“ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a. Prepis poriadku tiež uvádza M. Richterová vo svojej práci na str. 89-96. Vid' RICHTEROVÁ, Magda. *Pramene k dejinám viničného práva v Malokarpatskej oblasti v 15. – 20. storočí*. Bratislava, 1978, 193 s.

⁵⁹ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁶⁰ Od nepamäti bol vo vinohradoch zakázaný pohyb akéhokoľvek dobytká. Ustanovenia s takýmto zákazom sa vyskytovali nielen v malokarpatských vinohradníckych poriadkoch, ale aj v poriadkoch z dolnorakúskych vinohradníckych oblastí. Napr. Ustanovenia o pohybe dobytká sa vyskytujú vo viničných štatútoch z Ragglitzu: (Bergtaiding) „*Welcher begreift ain viech das zue schaden geet, soll das zue dem perkmaister treiben und ist von ainer klo zwölf phenning dem perkmaister zue wandl verfallen...*“ WINTER, Gustav. *Niederösterreichische Weisthümer. I. Teil. Das Viertel unter dem Wienerwalde*. Wien, 1886, s. 197. Vestenhof (prvá pol. 15. st.): „...*Wan mahn ain viech begreift in weingarten oder daß zu schaden geht, so ist der dem daß viech zuegehört von iedem haubt zu wandl verfallen 12 den. und denoch dem seinen schaden schuldig abzutragen.*“ WINTER, Gustav. *Niederösterreichische Weisthümer. IV. Teil. Nachträge Register Glossar*. Wien, 1913, s. 31.

^{ak} vinohradnícky majster pristihol dobytok vo vinohrade, majiteľ dobytká bol povinný zaplatiť od každého kusa dobytká pokutu 12 denárov. Ak dobytok pristihol a zahnal hájnik, musel dať z vybratej pokuty viničnému majstrovi polovicu, teda 6 denárov. Viničný majster si nemohol všetky vybratej pokuty ponechať iba pre seba. Mal povinnosť dať z vybratej pokút časť hájnikom a naopak, hájnik sa musel tiež s viničným majstrom podeliť o výnos z pokút. Výška pokuty sa samozrejme líšila v závislosti od lokality a času. ŠA BA, MMP, Bergbuch 1589 – 1713.

zabránilo, mestská rada zakázala v každom ročnom období pásť dobytok v ovocných záhradách a vinohradoch. Tiež sa nesmel pásť dobytok ani medzi vinohradmi a na tamojších cestách. Ak sa tak stalo a dobytok zničil vinohrad alebo ovocné stromy, zaplatil majiteľ dobytká pokutu za každý kus dobytká 25 denárov a okrem toho musel uhradiť aj prípadné spôsobené škody majiteľovi vinohradu. Inštrukcie však rozoznávajú v tomto prípade poškodenie z nedbanlivosti, alebo neúmyselné poškodenie dobytkom. To v praxi znamenalo, že ak dobytok bez vedomia majiteľa vnikol do vinohradov a poškodil ich, vinohradníckemu úradu mal zaplatiť majiteľ dobytká za každý kus iba päť denárov.⁶¹ Čiže pokuta sa znížila v prípade, že majiteľovi sa dobytok napríklad vzdialil z ohrady v čase mimo bežného pasenia. Ak dobytok zničil ovocné stromy či ich štepy, mal sa okrem náhrady škody vybrať od najmenšieho štepu 50 denárov, od silnejších jeden zlatý. Okrem toho sa za každý kus dobytká mala udeliť pokuta: od prvého kusa 25 denárov, od ostatných po päť denárov. V tomto prípade celý finančný obnos z pokuty pripadol vinohradníckemu úradu.⁶²

Okrem dobytká mohla napáchať vo vinohradoch a ovocných sadoch škody aj lesná zver, a to hlavne v jarnom a jesennom období. Aj takémuto prípadu sa venujú Inštrukcie. Lesná zver sa v nijakom ročnom období nemala trpieť v oblasti vinohradov a vinohradnícki majstri i hájníci mali všemožne zabrániť jej vniknutiu do vinohradov alebo ovocných sadov. Zaujímavé je, že vinohradnícky úrad mal za spôsobené škody vybrať za každý kus lesnej zvery od päť do 25 denárov a tiež sa mali uhradiť spôsobené škody. Otázkou však ostáva, kto mal v tomto prípade škody a pokutu uhradiť? V Inštrukciách to nie je vôbec definované. Môžeme iba hádať, či tak mal urobiť hájnik, vinohradnícky majster, alebo samotný vinohradnícky úrad. Tiež je otáznе, komu v tomto prípade pripadla pokuta, či smerovala mestu, alebo majiteľovi vinohradu, alebo sa delila a časť pripadla mestu a časť majiteľovi.⁶³

⁶¹ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁶² Ak vinohradnícky úrad zistil vzniknutú škodu, či spôsobením dobytká, alebo od ľudí, mali jeho členovia pokutu určiť tak, že okrem poplatku za vniknutie dobytká, čo bolo 25 denárov, a za dostavenie sa na miesto k zhodnoteniu škody, čo bolo vtedy 50 denárov, že pripočítali k odhadovanej cene škody jednu tretinu pre vinohradnícky úrad. Obnos škody určený pre majiteľa sa doručil majiteľovi, resp. poškodenému vinohradníkovi. ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁶³ V minulosti musel hájnik dokázať vinohradníckemu majstrovi, že hájil vinohrady od lesnej zvery tak, že mu odovzdal zver, ktorú ulovil počas služby. Jednalo sa napríklad o zajace, prepelice, bažanty, či iné vtáky („...*sie seint auch den Bergmeistern auß einer ieden Hüett, den ist Hüetten zwanzig Vögel, zwey Rebhüener unnd einen Hasen schueldig...*“). ŠA BA, MM Modry, *Liber juramentorum*.

Okrem dobytky škodili vo vinohradoch, samozrejme, ľudia. Stávalo sa to vedome, keď išlo napr. o krádeže úrody, štekov, viničných štepov, zámerne poškodenie runy či zabratie časti susedovho pozemku, odvod vody do susedovho vinohradu a pod. Často ľudia poškodili vinohrad aj nevedomky, napr. prechodom cez vinohrad, skrakovaním si cesty k vlastnému vinohradu, pálením štekov či révy a následným poškodením ohňom. Z vinohradov alebo záhrad sa zakazovalo bez majiteľovho súhlasu vykopávať stromy. Ak sa tak už stalo, vinník mal byť pokutovaný na tri zlaté. Okrem toho ešte majiteľ dostal zvlášť náhradu škody. Keď niekto vykopal alebo vyťal strom mimo záhrad alebo vinohradov, magistrát si ponechával možnosť určiť pokutu a jej výšku. Prísne sa zakazovalo odcudzíť už zasadený mladý strom alebo viničný štep. Po odcudzení a úspešnom vyšetrení krádeže sa majiteľovi poskytla náhrada. Za väčší strom dostal 4 zlaté a 50 denárov, za menší 3 zlaté. Okrem toho musel páchatel zaplatiť za každý kmeň 4 zlaté a 50 denárov vinohradníckemu úradu.⁶⁴

Vinohradnícki robotníci či nádenníci si niekedy zvykli medzi vinohradmi okrem starých cestičiek a chodníkov urobiť nové. To sa však prísne zakazovalo, pretože to bol jeden z prípadov, kedy hrozilo poškodenie vinohradu a znehodnotenie úrody. Staré, pôvodné chodníky sa nesmeli rušiť ani obchádzať a ak niekto tento príkaz porušil, hrozila mu pokuta 50 denárov. Pokutu udeľovali vinohradnícki majstri a zároveň nariadili, aby sa uviedli staré chodníky a cestičky do poriadku a schodného stavu. Vinohradnícki majstri i samotní vinohradníci museli vo viničnej hore udržiavať všetky cesty, chodníky i mosty scestné, v čistote a v dobrom technickom stave. Obzvlášť sa dbalo na opravu a čistotu ciest v období pred obaračkou. V čase pred obaračkou venoval vinohradnícky úrad zvýšenú pozornosť cestám a chodníkom, intenzívne prebiehali ich kontroly, čistenie a prípadné opravy.⁶⁵ Majitelia či nájomcovia vinohradov nesmeli vysádzaním viniča zužovať ani horské cesty. Pri zistení takéhoto konania vinohradnícky úrad okamžite nariadil vinohradníckym majstrom, aby vysadený vinič nekompromisne vytrhali, šteky vyhodili alebo zabavili a previnilcovi uložili pokutu vo výške 50 denárov.

Vinohrad mohli poškodiť aj slúžky, ktoré v jeho blízkosti alebo priamo v ňom kosili trávu. Preto sa im zakazovalo v týchto miestach kosiť a zbierať

⁶⁴ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁶⁵ V bratislavskom vinohradníckom poriadku zo 17. storočia sa dokonca uvádza, že v čase obaračky nemali byť čisté iba cesty, ale aj nádoby, ktoré sa pri obaračke používali. Ustanovenie znie: „Bei der Les muss es rein zugehen, Faesser, Eimer, Kuebel, Glaeser rein sein, die Leser sollen rein und sittig sein.“ HORNA, Richard. *Výčepnícké právo vinohradnícku. Zvláštni otisk z časopisu Vinařský obzor z r. 1940-41.* Brno : Novina v Brně, 1941, s. 24.

trávu. Ak vinohradnícky majster pristihol slúžku kosiacu trávu vo vinohrade, mohol ju potrestať odobratím plachty na pokosenú trávu a kosáku. Slúžkam hrozilo za opakované porušenie tohto zákazu verejné telesné potrestanie.⁶⁶ V Inštrukciách a ani v iných prameňoch sme sa ale doposiaľ nestretli s prípadom, že by sa k takémuto verejnemu telesnému trestu pristúpilo. Dokonca nie je v prameňoch ani konkrétne definované, o aký telesný trest sa malo jednať.

Okrem ciest a chodníkov sa venovala pozornosť aj ostatným mestským pozemkom vo viničnej hore. Vinohradnícki majstri niesli zodpovednosť za to, aby si z mestských pozemkov nikto nič svojvoľne neprivlastnil.⁶⁷ Keď zistili, že niekto zabral časť z mestského pozemku, predvolali ho na vypočutie a mali právo od neho vyžadovať pokutu 50 denárov.⁶⁸ Svojvoľné zabratie mestského pozemku sa následne nahlásilo mestskému hospodárskemu oddeleniu, ktoré prípad prevzalo a riešilo ďalej, podľa vlastných štatútov a inštrukcií. Vinohradník nesmel nič zabrať ani zo susedovho pozemku. Ak sa tak stalo, riešili to vinohradnícki majstri a previnilec musel prinavrátiť veci do pôvodného stavu a, samozrejme, nahradiť prípadné vzniknuté škody. Okrem toho sa od previnilca vyžadovala náhrada všetkých trov spojených s prinavrátением veci do pôvodného stavu, napr. uhradenie všetkých administratívnych poplatkov a úkonov. Ak si niekto privlastnil miesto na hnojisko, alebo určené na obracanie sa, mal vinohradnícky úrad bez dlhého vyšetrovania miesto ihneď zabrať.⁶⁹ V Inštrukciách však nie je uvedené, ako také „zabratie“ prebiehalo. Ak bolo na takomto zabratom mieste niečo postavené, alebo tam previnilec vysadil révové kry, mali ich vinohradnícki majstri a ich pomocníci ihneď povýtrhať a určiť miesto pre pôvodný spôsob použitia. Za zabratie miesta na

⁶⁶ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁶⁷ Ani samotný vinohradnícky úrad nesmel disponovať s mestskými pozemkami či nebudaj predávať ich časti.

⁶⁸ Keď vinohradnícky úrad niekoho predvolal na vypočutie a dotýčný sa nechcel dostať, v takom prípade vinohradnícky majster kontaktoval svojho nadriadeného, ktorého poveril magistrát, aby sa za bežnej asistencie ujal účelných prostriedkov. Keď však pre tento účel chýbali drábi, ktorí boli v tom prípade potrební, tak sa od každého, kto sa nedostavil na prvé predvolanie, vybrala pokuta 25 denárov, alebo finančná záloha. Výška zálohy však nebola v Inštrukciách definovaná. Vinohradnícky úrad sa bežne obracal na svojho predstaveného počas riešenia dôležitých záležitostí a za jeho prítomnosti ich prerokovával. ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁶⁹ Kontrole obratísk, miest na vyhýbanie sa či hnojísk sa v minulosti tiež venovala zvýšená pozornosť a vinohradnícki majstri museli takéto miesta pravidelne kontrolovať. („...Die Bergmeister seindt schuedlig so offt es vonnöten thuet die legstädt, umbkehrstädt, weichstädt, freyenstädt zue besichtig...“) ŠA BA, MM Modry, *Liber juramentorum*. Pozri aj: Bratislavský vinohradnícky poriadok z roku 1570. AMB, Kniha cechových štatútov, sign. Ce 387., fol. 157-162.

obracanie sa, vyhýbanie sa s povozom, vykladanie či hnojiská, sa vyberala pokuta vo výške 50 denárov.⁷⁰

Jedni z hlavných činností vinohradníckeho úradu boli kontrola, oceňovanie, delenie a ohodnocovanie vinohradov.⁷¹ O všetkých odhadoch, či už sa vykonali z rozhodnutia súdu, alebo na bežnú žiadosť obyvateľov, vyhotovil pisár vinohradníckeho úradu písomnú správu v dvoch exemplároch. Jeden exemplár pre mestský magistrát a druhý pre žiadajúce strany. Vinohradnícky úrad v tomto prípade požadoval za svoje služby poplatok jeden zlatý, ale to iba v prípade, že šetrenie a úradný výkon v teréne vykonali dvaja členovia vinohradníckeho úradu. Ak sa do činnosti zapojil celý vinohradnícky úrad, resp. jeho členovia, zaplatil žiadateľ poplatok tri zlaté. Vo viničnej hore sa nachádzali tzv. hraničné kamene, ktoré vytyčovali hranicu pozemku, v tomto prípade vinohradu či viacerých vinohradov. Prax bola väčšinou taká, že na horný koniec vinohradu sa do zeme na viditeľné miesto zasadil jeden

⁷⁰ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁷¹ Tieto činnosti usmerňovali už najstaršie vinohradnícke poriadky, napr. Bratislavský poriadok z roku 1570 uvádza: „*Die thailung der weingarthen geschicht also die Schmur die man zum Thailung braucht, ist fünfff Kloffter lang in der gerade angezogen wierd ein Creüz aufgeschlagen, davon gebürt den Bergmeistern ein Groschen, und so oft die Schnuer der lang nach angezogen und ein Creüz geschlagen wierdt, so oft haben sie auch ein Groschen, doch nehmen die Bergmeister nach notturfft der sachen auch andere leüt darzue, welche fuer ihre müeh von den Bergmeistern wol tractiert werden, oder noch darüber so sich die menge und diese weit erstreckht, mit einem Tagwerckh ieder begabet wird, wan aber freündtschafft die Theilung begehrt, und dieselbige den Bergmeistern und andern zue Ehren ein Jausen gibt, so seindt Bergmeister und andere daran begnüet, iedoch sollen die Bergmeister, von wegen der Jausen sich gegen d(er) freündtschafft im nehmen ihrer Gerechtigkeit etwas linder halten und soliche Theillung oder Schazung, welche Schazung mit einer Jausen vergolten wierd, mus geschehen mit willen und geheis eines Ersamen Rhatts, wan aber ein weingarten befreit und eingeschriben wierdt, beschicht das vor der Obrigkeit: Ist der Käufer oder Einemer des weingartens von einem ieden R. einem Ersamen Rhat einen Ungrischen den. zuegeben schuldig, wan aber ein Gulden oder unter einem Gulden von einem weingarthen gefelt, ist dieselbige des Bergmeisters allein, der Stadt Schreiber aber hat von einem ieden weingarten außszueschreiben und einzueschreiben alhier zue Preßburg zehen dh.*“ AMB, Kniha cechových štatútov, 135-140, sign. Ce 387. Z Modry sa nám o týchto činnostiach zachovalo ustanovenie v modranskom vinohradníckom poriadku (po r. 1664): „*Kdi od nekoho Pro dedičnost anebo dluhi, oddeleny, nebo Ššacowany Winohrada od Peregow žadano biwa, kterak se w teg weci zachowaty magu. Kdi budto w Pritelstwi skrze Erbowany, anebo take pro dluhi, od Peregow deleny anebo Ššacowany se žada, nemagu Perci konečne nic pred sebe wzity, ale Comisiu w dedičnich wecoch od Pana Purgmistra, w dlužnich pak wecoch od Pana Richtara očekawaty, a tak tu wec ne gináče, než wedle 10. stareho Articula Pred sebe wzity a konaty. Po wikonany takoweho deleny a Ššacowany, nema žadna částka z interesirowanich Parthajow moc a wladu mity, sama od sebe swug dil sobe Priwlastnity, ale se u Pána Purgmistra skrze zapisany ohlasity, a swug dluch položity, kdobi pak proty tomu učinil, ma u Peregow w 1 fl. 50 den. toties, quoties w Pokute bity. Kdobi pak sobe winohrad až do odbirany Horneho Pripisaty nedal, ten ma w duplowaneg Meskeg Pokute bity.*“ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1303/a.

hraničný kameň a na dolný koniec druhý. Niekedy sa do hraničného kameňa vyrýval letopočet jeho zasadenia do zeme alebo iniciálky majiteľa pozemku. Na hraničné kamene sa od nepamäti vzťahovali ustanovenia vinohradníckych poriadkov a ich osádzanie sa smelo diať iba v prítomnosti vinohradníckeho majstra alebo jeho zástupcov.⁷²

V nami skúmaných Inštrukciách sa uvádza, že pri zasadzovaní kameňov sa vinohradníckemu úradu zaplatil poplatok jeden zlatý – ak sa zasadenia zúčastnili dvaja členovia úradu. V prípade, že sa na zasadení zúčastnili všetci členovia úradu, zaplatil žiadateľ dva zlaté s prirážkou ku každému kameňu. Za prvý zasadený kameň sa prirátala prirážka vo výške troch grajciarov a pol grajciara za osadenie každého ďalšieho kameňa.⁷³ K osádzaniu kameňov sa vždy pozývali aj susedia, čiže majitelia susediacich vinohradov. Keď sa niektorý z nich nedostavil, úrad mu oznámil, že sa kladenie kameňa zo strany úradu uskutoční aj bez jeho prítomnosti. Nedostavenie sa jedného z pozvaných susedov bolo pre ostatných zúčastnených mierne nákladné, pretože v takom prípade museli zaplatiť za dostavenie sa členov úradu do chotára 50 denárov.⁷⁴ V prípade, že sa sused alebo majiteľ predmetného vinohradu nemohol dostať pre vážne príčiny, musela sa vec odložiť. Existovala však možnosť, že zasadenie kameňov prebehlo aj bez účasti majiteľa, a to v prípade, že dal k tomu svoj súhlas. Kladenie kameňov a rozdeľovanie vinohradov bolo vo všeobecnosti všetkým súkromným osobám zakázané, tak isto majiteľom vinohradov. Vykonanie tejto činnosti patrilo do právomoci jedine členom vinohradníckeho úradu. Kto zákaz porušil a svojvoľne zasadil hraničný kameň, bol pokutovaný 50 denármi a kamene sa vyhodili.⁷⁵

⁷² Hranice vinohradov a iných rôznych pozemkov či zeleninových záhrad vo viničnej hore označovali práve spomínané viničné kamene. Tieto kamene boli rôznej veľkosti, niekedy opracované, inokedy sa jednalo iba o kus skaly. Vždy sa osádzali na viditeľné miesto a o ich osadení vykonal vinohradnícky majster zápis do príslušnej viničnej knihy. Za osadenie každého jedného viničného kameňa inkasoval od majiteľa vinohradu alebo žiadateľa vinohradnícky úrad poplatky, ktorých výška sa v jednotlivých obdobiach a lokalitách líšila. Ešte aj v súčasnosti môžeme nájsť v malokarpatskej oblasti takéto kamene.

⁷³ ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

⁷⁴ Ak vznikol spor medzi susedmi a jedna zo strán nebola spokojná s úradným rozhodnutím vinohradníckeho úradu, mala právo sa odvolať k modranskému magistrátu.

⁷⁵ Hraničné kamene boli dôležité aj pri prehliadaní a ohodnocovaní pozemkov pre budúcu exekúciu. Pri exekúciách musel vinohradnícky úrad, ktorý vykonával ohodnotenie pozemku, dobre zvážiť plochu pozemku, vzdialenosť vinohradu a jeho stav. Takéto prehliadky vinohradov boli v minulosti veľmi dôležitou činnosťou, ktorej sa zvykli zúčastňovať aj vybraní členovia mestskej rady. ŠA BA, MM Modry, *Liber juramentorum*.

ŠA BA, MM Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1306/a.

Do súčasnosti sa uvedeným modranským Inštrukciám a ich obsahu nevenovala takmer žiadna pozornosť, pričom sa práve jedná o historický prameň, ktorý významnou mierou dopĺňa a obohacuje dejiny nielen modranského, ale celého malokarpatského vinohradníctva. Skúmané Inštrukcie sú svojím spôsobom reakciou na stav, ktorý panoval v oblasti modranského vinohradníctva a jeho ochrany vo vtedajšom období. V tomto prípade sa v podstate nejedná o vinohradnícky poriadok, ale o inštrukcie adresované modranskému vinohradníckemu úradu. Z prevažnej časti ich obsah tvoria nariadenia a viaceré odporúčania adresované ako členom modranského vinohradníckeho úradu, tak i nájomníkom a majiteľom vinohradov v modranskom chotári. Oproti minulosti sa v Inštrukciách kladie väčší dôraz na kontrolu úrovne obrábania pôdy a vinohradov.

Inštrukcie boli v dobe ich zostavenia a schválenia prezentované ako nóvum a prostriedok, ktorý mal výrazne dopomôcť k zlepšeniu ochrany vinohradov a k zefektívneniu činnosti vinohradníckeho úradu. Po hlbšom preskúmaní ich obsahu sme však došli k záveru, že oproti starším obdobným dokumentom sú síce konkrétnejšie, ale v zásade neprinášajú nič nové a v podstate predstavujú modernejšiu verziu väčšiny pôvodných ustanovení z obdobia 16. a 17. storočia. Ale aj napriek tomu tento prameň predstavuje zaujímavú sondu do fungovania a činnosti modranského vinohradníckeho úradu a jeho zamestnancov na začiatku 19. storočia a jasne dokazuje, že vinohradníctvo bolo v tom čase stále vysoko výnosným odvetvím poľnohospodárskej výroby, ktorému sa venovala prevažná časť obyvateľov Modry. Inštrukcie tiež jasne odzrkadľujú snahy tamojšej mestskej rady o podporu vinohradníckej výroby a zlepšenie vtedajšieho stavu v oblasti námedznej práce a ochrany vinohradov a ich okolia. Ak by sme mali zhodnotiť, či Inštrukcie splnili účel, za ktorým boli zostavené, tak musíme skonštatovať, že jednoznačne áno. Dokazujú to nielen viaceré dobové pramene, ale aj fakt, že vinohradníckej výrobe sa v Modre darí aj v súčasnosti a tamojšie vinohradníctvo sa „udržalo“ do dnešných dní aj vďaka uplatňovaniu a rešpektovaniu takýchto dokumentov.

Archívne zdroje:

Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Kniha cechových štatútov, sign. Ce 387, fol. 157-162. Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Pezínok. Protokol a pozemková kniha vinohradov, *Bergbuch 1589-1713*, inv. č. 355. (ďalej iba ŠA BA, MMP, *Bergbuch 1589 – 1713*.)

Štátny archív Bratislava, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, Listiny, inv. č. 3.

Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, *Liber statutorum 1617-1664*, inv. č.1296.

Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, Kniha prisah a inštrukcií, *Liber juramentorum ab Anno 1607 usque Annum 1643*, inv. č. 1307.

Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, Štatúty a inštrukcie, inv. č. 1303/a.

Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry, Štatúty a inštrukcie, *Instruktion vor das Berg-Amt der königlichen Freystadt Modern*, 1806, inv. č. 1306/a.

Použitá literatúra:

BAĎURIK, Jozef. Vyčap nápojov na Slovensku za feudalizmu a vyčap vína pod viechou. (Stručny načrt). In *Nápoje v minulosti a prítomnosti Slovenska*. Prešov : LANA Prešov pre Katedru slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Bratislava, 2001, s. 26.

FRANKO, Michal. *Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, Veda, 2018, 185 s. ISBN 978-80-568-0138-3.

FRANKO, Michal. Právo výčapu vína v Malokarpatskej oblasti. In *Historika*. Roč. 6, č. 1, 2019. Bratislava : Abrad, s. 21 – 25. ISBN 978-80-973415-0-3.

HORNA, Richard. *Výčepnícké právo vinohradníku. Zvláštní otisk z časopisu Vinařský obzor z r. 1940-41*. Brno : Novina v Brně, 1941, s. 24.

MALÍK, Fedor et al. *Víno Malých Karpát*. Bratislava : Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2005, s. 98-99. ISBN 80-89218-07-5.

RICHTEROVÁ, Magda. *Pramene k dejinám viničného práva v Malokarpatskej oblasti v 15. – 20. storočí*. Bratislava, 1978, 193 s.

WINTER, Gustav. *Niederösterreichische Weisthümer. I. Teil. Das Viertel unter dem Wienerwalde*. Wien, 1886, s. 197.

WINTER, Gustav. *Niederösterreichische Weisthümer. IV. Teil. Nachträge Register Glossar*. Wien, 1913, s. 31.

ŽUDEL, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján et al. *Dejiny Modry*. Modra : Mestský úrad Modra, 2006, s. 132. ISBN 80-969550-3-9.

A Hellenistic weight with the name of an agoranomos in the Museum of Kahramanmaraş (southeastern Turkey)

ERGÜN LAFLI – MAURIZIO BUORA

*Avram Alexandru
(MCMLVI-†MMXXI)
carissimo dicatum.*

Abstract: We publish here a lead weight from the Museum of Kahramanmaraş bearing on the upper face the image of Zeus Ouranios, the date of manufacture (according to the Seleucid era and corresponding to the year 114-113 BC) and the name of the agoranomos, Apollodoros. Its weight (62 gr) corresponds to one eighth of the so-called “light” *mina* of the Levant (about 500 gr). Of considerable interest is the reproduction of the image of Zeus which also appears on Seleucid tetradrachms and, in particular, those minted by Antiochus VIII Grypus, who reigned from 125 to 96 BC.

Keywords: Kahramanmaraş, lead weight, agoranomos, Apollodoros, mina, Zeus depiction, Seleucid Kingdom, southeastern Turkey.

Özet – Kahramanmaraş Müzesi’nden Bir Agoranomos İsmi İhtiva Eden Bir Ağırılık: Söz konusu eser, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 9 Aralık 2004 tarih ile B.16.0.AMG.0.10.00.01 / 707.1 / 14 (030317) sayılı ve Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü’nün Alev Çetingöze (Dokuz Eylül Üniversitesi) verdiği 2 Haziran 2021 tarih ile E-44692667-900-1421208 sayılı yazılı izinleri ile çalışılmıştır. Kahramanmaraş Müzesi’nde, önyüzünde Zeus Ouranios’un tasviri, Seleukos takvimine göre İ.Ö. 114-113 yıllarına takebül eden üretim tarihi ve dönemin agoranomосу olan Apollodoros’un ismi geçen bir kurşun ağırlık sergilenmektedir. Söz konusu eser 62 gr ağırlığı ile Doğu Akdeniz’in sözde “hafif” minasının (yaklaşık 500 gr) sekizde birine karşılık gelmektedir. Bu ağırlıkta ilgi çekici olan husus, ağırlık üzerinde Seleukos tetradrahmilerinde ve özellikle İ.Ö. 125-121 yılları arasında hüküm süren Seleukos Kralı 8. Antiochos Grypos tarafından darp edilen sikkelerde rastlanan türden bir Zeus tasvirinin kullanılmış olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş, kurşun ağırlık, agoranomos, Apollodoros, mina, Zeus tasviri, Seleukos Krallığı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi.

Introduction

In the Archaeological Museum of Kahramanmaraş in southeastern Turkey there is an unprovenanced lead weight with the name of an agoranomos

which dates to the late second century BC and will be the focus of this short paper. The modern city of Kahramanmaraş corresponds with the settlement of Germanicia Caesarea which was included in the Kingdom of Commagene in the Hellenistic period and in the Late Roman province of Euphratensis in the fourth century AD (fig. 1). In the 2010s ruins of Germanicia have been unearthed in the Dulkadiroğulları quarters near the city centre of Kahramanmaraş. The name of the site, Germanicia Caesarea (Γερμανικεία), probably named in honour of Emperor Gaius Caesar Augustus Germanicus (i.e. Caligula, who reigned between AD 37 and 41), was bestowed by the Romans, who conquered the fertile and geopolitically significant landscape between the ancient regions of Commagene, Cilicia and Syria. Before the Roman conquest, the city belonged to the Seleucid Kingdom. Little is, however, known on the region of Kahramanmaraş prior to the beginning of the second century BC and its relations to Seleucids as well as Commagene. From what little written evidence remains, it seems that Maraş formed part of the region Commagene which was mainly located west of it, in today's city of Adıyaman. In c. 163 BC a local satrap, Ptolemaeus of Commagene, established himself as an independent ruler following the death of the Seleucid king, Antiochus IV Epiphanes.

The first museum in Kahramanmaraş was established in Taş Medrese (Stone Madrasah) in 1947 and moved to the Castle of Kahramanmaraş in 1961. In 1975, it was moved to the current museum building which is renovated and re-opened to the visitors with new exhibitions in 2012. The Archaeological Museum of Kahramanmaraş contains more than 30,000 artefacts. In this large collection there is very few archaeological items from the Hellenistic period. Among all this material there is an interesting lead weight, which is the subject of the present paper (fig. 2).

The weight from Kahramanmaraş

Current repository. It is currently being displayed in one of the windows of the museum.

Medium. Lead.

State of preservation. Well preserved although its left side is damaged and abraded; the weathered state of its surface makes the discernment of details difficult. Especially all facial features of the figure are too eroded to make out any details. It exhibits a brown patina. Normally, flat plaque weights, such as this one, were laid in the pan of a simple balance scale, but it lacks this part.

Measurements. 43 x 41.2 x 6 mm. The letters are 4-5 mm high. It weighs 62 grams.

Provenance. Unknown, but most probably from the region of Kahramanmaraş or Hatay (ancient Antioch-on-the-Orontes), as the city of Antioch, i.e. the capital of the immense Seleucid empire, had a constant flow of trade and commerce where this type of weights in bronze or lead were being used frequently.¹

Description. Typologically it is a flat plaque weight with a square shape and decoration within a border as numerous other examples in the Middle Hellenistic period.

Obverse. It has a raised frame around the edge. A male figure is represented in the centre, naked in the upper part of the body and with the lower part wrapped in a robe going down to his legs. He is most likely Zeus Ouranios facing left with his right arm leaning forward, probably holding an eight-rayed star as on the coins.² The head is quite far from the upper edge; here there would have been all the space to place the inverted crescent which always appears on the coins. The lump of lead above the head in the right upper corner may be some sort of headdress. Perhaps the features are not well defined.

Inscriptions. There are two inscriptions, one on the right of the figure in two lines and one on the left. The letters are arranged vertically, reading from top to bottom.

First line on right. Here a date is centered on the line. At the top right a L appears for ETOYΣ (year), a symbol derived from Ptolemaic Egypt.³ Then a three-digit numbering comes. In this part we can read the first letter Θ (theta), referring to the units (= 9), the second a qoppa or koppa (Q; as a modern

¹ In the Archaeological Museum of Hatay there are several Seleucid copper alloy (bronze or brass) and lead weights from Seleucia Pieria, i.e. the seaport of Antioch-on-the-Orontes during the Hellenistic period most of which remain as unpublished.

² The epithet Ouranios (“of Heaven”) indicates Zeus as ruler of the heavens. According to Jan Zahle Zeus Ouranios is a new Hellenistic creation of the late second and early first century BC: Zahle 1990. The star can be a symbol of Antiochus VIII’s epithet “Epiphanes”, not an attribute of the god himself, representing his role as governor over the movements of the stars and the celestial orbs, see IOSSIF, Panagiotis P. - LORBER, Catharine C. Celestial imagery on the eastern coinage of Antiochus IV. In *Mesopotamia* 44, 2009, p. 13, note 78.

³ Thus FINKIELSZTEJN, Gérald. *Témoignages sur les agoranomes du Levant à l’époque hellénistique*. In CAPDETREY, Laurent - HASENOHR, Claire (eds.). *Agoranomes et édiles. Institutions des marchés antiques*. Scripta Antiqua 44. Bordeaux : Ausonius Éditions, 2013, p. 132. and FINKIELSZTEJN, Gérald. Poids et étalons au Levant à l’époque hellénistique. *Dialogues d’histoire ancienne* 12/2, 2014a, p. 67. (accessed on 1 January 2022) <<https://www.cairn.info/revue-dialogues-d-histoire-ancienne-2014-Supplement12-page-163.html>>

numeral sign 4) which indicates the tens, is derived from Phoenician qoph and corresponding to the numeral 90 in the system of Milesian Greek numerals, and the third letter P (rho), meaning one hundred.

The first year of the Seleucid era was 312–311 BC; thus, starting from that date the year 199 on the weight should refer to 114–113 BC. A monogram follows the three digits. We see an upside down crooked P-like form, the upper tip of which joins a slightly slanted vertical line.

Second line. ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ. The inscription is framed by two raised vertical lines, possibly indicating that a previous name has been erased in the mould.

To the left. ΑΓΟΡΑ[NO]ΜΟΥ (=“who is over the market”). Whatever the figure may have held which are now eroded, it would have taken the place of the letters NO.

Reverse. Plain.

Epigraphical comments. The letters are clearly legible, especially on the two first lines. There is some difficulty in interpreting the final monogram. In the second line in the name of the agoranomos two omicrons (O) appear smaller than other letters. The shape of the Alpha's bar comprises two oblique bars.

Iconographic comments. Zeus depicted on this weight recalls certain silver coinage of the Seleucid Empire, as the image on the weight is very similar to that on the reverse of tetradrachms issued by the Seleucids (fig. 3). Generally, Zeus is an iconographic symbol for the rule of the Seleucid dynasty. Unlike on the coins, however, the figure on the weight does not hold a sceptre in his left arm; instead the arm is bent. According to the Seleucid iconography, it is possible that the figure was holding an object, such as a small shield, and also that his left knee was leaning on a rock. The lower left corner is unclear.

A possible dependence of the images depicted on weights to coins can be seen on a *mina* from Seleucia Pieria, known from several examples one of which is curated in the J. Paul Getty Museum that depicts an elephant facing right, which was probably inspired by the representations on the tetradrachms of Seleucus I Nicator, reigned between 305–281 BC.⁴

The coins issued during the reign of Antiochus VIII have a similar design, with the legend in two lines on the right, another line on the left and representation of Zeus in a similar pose in the centre.

⁴ For this see IOSSIF, Panagiotis P. - LORBER, Catharine C. *The elephantarches bronze of Seleucus I. Nicator*. In *Syria* 87, 2010, p. 147 – 164. (accessed on 1 January 2022) <<https://journals.openedition.org/syria/669>>

Another detail that unites the divine figure on the tetradrachms of this king and the weight we are dealing with is that the right hand of the figure extends forward and enters the field of the inscription placed on the left.

Historical commentary. The name of the city or local community is not written on the weight. So it is not known exactly where the weight was issued. Nor is it known where the weight was found, but it is very likely that it came from the region of Kahramanmaraş.

The city of Germanicia is situated between the western part of Commagene and Euphratensis.⁵ So far the Hellenistic period of the city of Germanicia is not known in detail. A strategos named Zarieis, a non-Greek, is known from the city since he set up a stele in honour of a local (?) deity.⁶ This weight confirms that towards the end of the second century BC the city was part of the Seleucid empire with whom it shared common iconography. For some reason in 114–113 BC there was a need to renew the local system of weights as well as measures, and the agoranomos' responsibilities are attested by our weight. As very well-known, an agoranomos was an electable official position in ancient Greek cities and some of their duties were setting prices for certain goods, certifying goods and weights as well as scales. But we have limited knowledge about agoranomoi in the Near East during the Hellenistic period. The agoranomos mentioned on this weight had a typical Greek name and the inscription is in Greek as well which was the *lingua franca* for people throughout the Levant. The name of the agoranomos Apollodoros (Ἀπολλόδωρος) was a popular name in Hellenistic Greece and Near East and it is the masculine gender of a noun compounded from Apollo, the deity, and doron, "gift"; that is, "Gift of Apollo". However, we do not know if the person who bore a Greek name was actually a Greek or a native Levantine. In Maresha in southwest of Jerusalem, which was developed as a Hellenistic city encompassing a multitude of Greek and oriental cultures including Sidonians and Nabataeans, the agoranomoi generally bore Greek

⁵ VERSLUYS, Miguel John. *Visual style and constructing identity in the Hellenistic world. Nemrud Dağ and Commagene under Antiochos I.* Cambridge : Cambridge University Press, 2017, p. 90. (accessed on 1 January 2021) <<https://www.cambridge.org/core/books/visual-style-and-constructing-identity-in-the-hellenistic-world/16BA41C6B8C3012929C9B4E49BD8003B>>.

⁶ ŞAHİN, Sencer. Forschungen in Kommagene I. Epigraphik. In *Epigraphica Anatolica* 18, 1991, p. 110 - 115, VITALE, Marco. *Koinon Syrias. Priester, Gymnasiarchen und Metropoleis der Eparchien im kaiserzeitlichen Syrien.* Klio, Beiträge zur Alten Geschichte, Beihefte, Neue Folge 20. Berlin : De Gruyter, 2013, p. 87.

names perhaps because the administration at Maresha was under Greek-Macedonian influence.⁷

Why were weights made of lead, a material that is easily perishable and therefore subject to variations in weight? A possible answer comes from the hypothesis that, since these weights were intended to be used only for a short time and to be often renewed, lead was ideal, being easily workable and a cheap material. The name on this one was altered for some reason, probably a change of administration, perhaps following a political or military dispute. The region may have been affected by the conflict between Antiochus VIII Grypus and his half-brother Antiochus IX Eusebes Cyzicenus. The year itself was not altered.

We do not know of any other weights from the city of Germanicia but, judging from this example in the Late Hellenistic period Germanicia did not create a series with its own civic characteristics or symbols,⁸ but rather copied the iconography of the tetradrachms in circulation.

Weight standard

The Greek inscriptions above and below the figure state that this object was an official weight from the Seleucid Empire or dynasty and that it weighs 62 grams or 1/8 of a *mina* of about 500 grams (here only 496), a standard unit of measure for the Greeks in the 200s BC. The weight approaches that of other contemporary weights, such as those from Maresha.⁹ Cities kept official weights as controls against which the thousands of weights used daily in commercial transactions could be calibrated. Scarcely detailed form of the anatomy and drapery of the figure, its schematical but naturalistic rendering, the form of the letters on the inscriptions and the lead material date this weight to the 120s BC as well.

In our case the *mina* is also standard, precisely a “lighter local *mina*” of about 500 gr. However, in the second–beginning of the first centuries BC, the

⁷ FINKIELSZTEJN, Gerald. *The Maresha scale weights: metrology, administration and history*. In KLONER, Amos - ESHEL, Esther - KORZAKOVA, Hava Brocha - FINKIELSZTEJN, Gerald (eds.). *Maresha excavations final report, vol. 3: epigraphic finds from the 1989–2000 seasons*. Israel Antiquities Authority Reports 45. Jerusalem : Israel Antiquities Authority, 2010, p. 179.

⁸ FINKIELSZTEJN, Gerald. The weight standards of the Hellenistic Levant, part two – The evidence of the Phoenician scale weights. In *Israel Numismatics Research* 10, 2015, p. 55 - 103.

⁹ FINKIELSZTEJN, *The Maresha scale*, p. 175 - 192.

weight of the “light *mina*” of the main cities of Syria was set between 500 and 600 gr, precisely as in southern Levant.¹⁰

Conclusions

In the Hellenistic Near East the connection between coinage and systems of weights was very extensive. In Hellenistic Syria, varying weight standards were employed at different times, as established by each city. Many Hellenistic weights feature symbols of power that also appear on coins, as an expression of governmental rule.

This new weight, well dated to the year 114/113 BC, enriches the wide range of objects of this type known from the Levant. It also gives us some information about the city of Germanicia. We have confirmation that the official adopted language was Greek and that an agoranomos bore a Greek name, also indicating the Hellenisation of the local population.

From 121 BC for several years there were conflicts between Antiochus VIII Grypus and his half-brother Antiochus IX Eusebes Cyzicenus for power in Syria. Probably during this time the cities in Commagene, Cilicia and Syria were once standing behind Antiochus VIII Grypus and once behind Antiochus IX Cyzicenus. Our weight tells us a change between these two Seleucid rulers in the late second century BC.

We have no information if any Seleucid weights were excavated at any site or exist at any local museums of the region; but all the way this new weight offers some insights about this unknown category of material in Asia Minor.

Notes and acknowledgements

Authorization to publish this lead weight exhibited in the Museum of Kahramanmaraş was granted by the General Directorate of Monuments and Museums of the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey to Ergün Laflı on 9 December 2004 under of permit B.16.0.AMG.0.10.00.01 / 707.1 / 14 (030317). A recent permit (E-44692667-900-1421208) granted by the Museum Directorate of Kahramanmaraş on 2 June 2021 was received by Ms Alev Çetingöz from Dokuz Eylül University (Izmir). We thank Ms

¹⁰ GATIER, Pierre-Louis. Deux poids syriens de la Fondation Piéridès. In *Syria* 63, 1986, p. 378. (accessed on 1 January 2022) <https://www.persee.fr/doc/syria_0039-7946_1986_num_63_3_6942>

A. Çetingöz for the photographs, and Mr Seydihan Küçükdağlı (Culture and Tourism Department of Kahramanmaraş), for the permission to Ms Çetingöz.

We are very grateful to (in alphabetical order) Dr Gerald Finkielsztein (Tel Aviv), Dr Chris Lightfoot (Kyrenia) and Professor Hugo Thoen (Deinze / Ghent) who kindly read and commented on our text.

References

- FINKIELSZTEJN, Gérald. Administration du Levant sud sous les Séleucides. Remarques préliminaires. In SARTRE, Maurice (ed.). *La Syrie hellénistique*. Topoi. Orient-Occident, Supplément 4. Lyon : Maison de l'orient méditerranéen, 2003, p. 465 – 484. (accessed on 1 January 2022) <https://www.persee.fr/doc/topoi_1764-0733_2003_act_4_1_2879>
- FINKIELSZTEJN, Gérald. Poids de plomb inscrits du Levant: une réforme d'Antiochos IV?. In SARTRE, Maurice (ed.). *Productions et échanges dans la Syrie grecque et romaine (Actes du colloque de Tours, juin 2003)*. Topoi. Orient-Occident, Supplément 8. Lyon : Maison de l'orient méditerranéen, 2007, p. 35 - 60. (accessed on 1 January 2022) <https://www.persee.fr/doc/topoi_1764-0733_2007_act_8_1_2630>
- FINKIELSZTEJN, Gerald. *The Maresha scale weights: metrology, administration and history*. In KLONER, Amos - ESHEL, Esther - KORZAKOVA, Hava Brocha - FINKIELSZTEJN, Gerald (eds.). *Maresha excavations final report, vol. 3: epigraphic finds from the 1989–2000 seasons*. Israel Antiquities Authority Reports 45. Jerusalem : Israel Antiquities Authority, 2010, p. 175 - 192.
- FINKIELSZTEJN, Gérald. *Témoignages sur les agoranomes du Levant à l'époque hellénistique*. In CAPDETREY, Laurent - HASENOHR, Claire (eds.). *Agoranomes et édiles. Institutions des marchés antiques*. Scripta Antiqua 44. Bordeaux : Ausonius Éditions, 2013, p. 131 - 154.
- FINKIELSZTEJN, Gérald. Poids et étalons au Levant à l'époque hellénistique. In *Dialogues d'histoire ancienne* 12/2, 2014a, p. 163 – 182. (accessed on 1 January 2022) <<https://www.cairn.info/revue-dialogues-d-histoire-ancienne-2014-Supplement12-page-163.html>>
- FINKIELSZTEJN, Gerald. The weight standards of the Hellenistic Levant, Part one - The evidence of the Syrian scale weights. In *Israel Numismatics Research* 9, 2014b, p. 61 - 94.
- FINKIELSZTEJN, Gerald. The weight standards of the Hellenistic Levant, part two – The evidence of the Phoenician scale weights. In *Israel Numismatics Research* 10, 2015, p. 55 - 103.
- GATIER, Pierre-Louis. Deux poids syriens de la Fondation Piéridès. In *Syria* 63, 1986, p. 375 – 378. (accessed on 1 January 2022) <https://www.persee.fr/doc/syria_0039-7946_1986_num_63_3_6942>
- GATIER, Pierre-Louis. Poids et vie civile du Proche-Orient hellénistique et romain. In *Dialogues d'histoire ancienne* 12/2, 2014, p. 125 – 162. (accessed on 1 January 2022) <<https://www.cairn.info/revue-dialogues-d-histoire-ancienne-2014-Supplement12-page-125.html>>
- IOSSIF, Panagiotis P. - LORBER, Catharine C. Celestial imagery on the eastern coinage of Antiochus IV. In *Mesopotamia* 44, 2009, p. 129 - 146.

- IOSSIF, Panagiotis P. - LORBER, Catharine C. *The elephantarches bronze of Seleucos I. Nikator*. In *Syria* 87, 2010, p. 147 – 164. (accessed on 1 January 2022) <<https://journals.openedition.org/syria/669>>
- ŞAHİN, Sencer. Forschungen in Kommagene I. Epigraphik. In *Epigraphica Anatolica* 18, 1991, p. 101 - 115.
- VERSLUYS, Miguel John. *Visual style and constructing identity in the Hellenistic world. Nemrud Dağ and Commagene under Antiochos I*. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. (accessed on 1 January 2021) <<https://www.cambridge.org/core/books/visual-style-and-constructing-identity-in-the-hellenistic-world/16BA41C6B8C-3012929C9B4E49BD8003B>>
- VITALE, Marco. *Koinon Syrias. Priester, Gymnasiarchen und Metropoleis der Eparchien im kaiserzeitlichen Syrien*. Klio, Beiträge zur Alten Geschichte, Beihefte, Neue Folge 20. Berlin : De Gruyter, 2013, 196 p.
- ZAHLE, Jan. Religious motifs in Seleucid coins. In BILDE, Per - ENGBERG-PEDERSEN, Troels - HANNESTAD, Lise - ZAHLE, Jan (eds.). *Religion and religious practice in the Seleucid Kingdom*. Studies in Hellenistic Civilization 1. Aarhus : Aarhus University Press, 1990, p. 125 - 139.

Figure

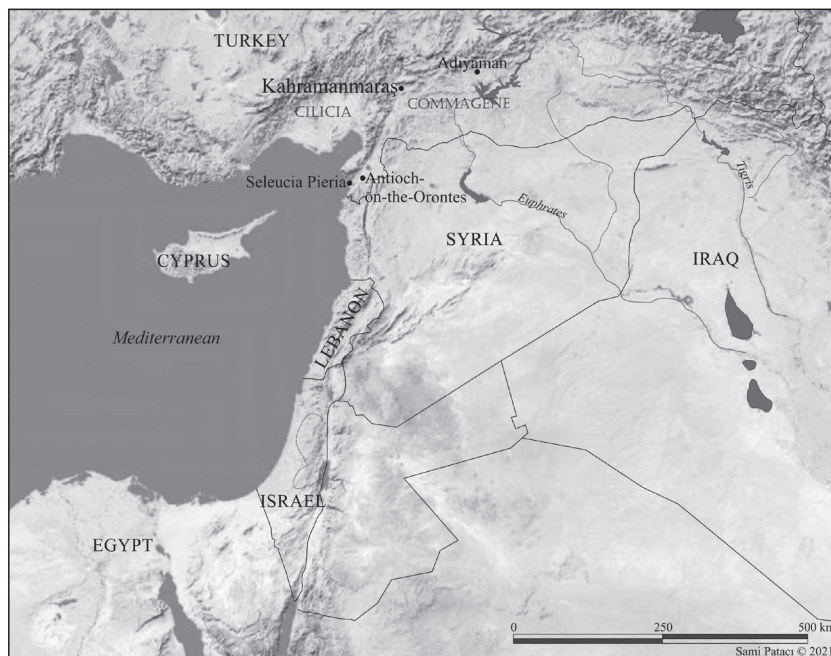

Figure 1. The localisation of Kahramanmaraş, ancient Germanicia and other places referred to in the text (by S. Pataci, 2021).

Figure 2. The Hellenistic lead weight in the Museum of Kahramanmaraş (by A. Çetingöz, 2021).

Figure 3. Reverse of a AR tetradrachm coined by Antiochus VIII Grypus; Antioch, 111-109 BC. In the middle Zeus Ouranios is depicted who is draped, standing left, holding star on extended right hand and scepter in left (by A. Çetingöz, 2021).

RECENZIE / REVIEWS

HOMOLA, Július: *Listy mocným na obranu slabých. O pravdu a slobodu v rokoch 1968 – 2015.* Bratislava : PV ZPKO, 2020, 285 s.

Predkladaná publikácia Júliusa Homolu je ťažiskovo zameraná na obdobie tzv. normalizácie v Československu. Pozostáva najmä z dobových zápiskov autora a z listov, ktoré spolu so svojimi spolupracovníkmi posielal počas približne dvadsiatich rokov rôznym predstaviteľom štátnych a straníckych orgánov, predstaviteľom katolíckej cirkvi alebo redakciám denníkov a časopisov.

Prvú časť publikácie s názvom „O našej činnosti v rokoch neslobody“ tvoria spomienky autora na niektoré etapy jeho života od študentských čias. Začína obdobím po druhej svetovej vojne, kedy sa ako študent reálneho gymnázia v Banskej Štiavnici zapojil do aktivít, ktorých cieľom bolo obraňovať prezidenta prvej Slovenskej republiky, Jozefa Tisa. Rozsiahle zatýkanie, ktoré v rámci odhalenia „protištátneho sprisahania“ na jeseň 1947 na Slovensku rozpútala už vtedy komunistickou stranou ovládaná Štátna bezpečnosť, postihlo aj autora. Július Homola strávil vo vyšetrovacej väzbe 10 mesiacov, od septembra 1947 do júla 1948. V ďalšej časti autor opisuje likvidáciu saleziánskeho ústavu vo Svätom Kríži nad Hronom (dnešný Žiar nad Hronom), ktorá sa uskutočnila v rámci celoštátnej likvidácie mužských rehoľných domov a kláštorov v polovici apríla 1950. Približuje taktiež následné represie niektorých obyvateľov, ktorí s likvidáciou saleziánov vyjadrili nesúhlas. Taktiež uvádza okolnosti pôsobenia tajne vysväteného saleziánskeho kňaza Jána Beňa, ktorý pochádzal z blízkeho okolia Žiaru nad Hronom.

V ďalšej, možno povedať ťažiskovej časti publikácie s názvom „Dokumenty“ autor uvádza korešpondenciu, ktorú spolu so svojimi priateľmi, členmi Diela koncilovej obnovy zo Žiaru nad Hronom a okolia, počas obdobia normalizácie, poslali rôznym štátnym a straníckym inštitúciám, politickým ale aj cirkevným predstaviteľom. V listoch protestovali voči porušovaniu náboženských práv a slobôd garantovaných Ústavou ČSSR, voči postupnému odbúravaniam toho, čo sa v náboženskej oblasti dosiahlo počas reformného obdobia rokov 1968 – 1969. Jednotlivé listy sú uvádzané zväčša v chronologickom poradí.

Značnú časť dokumentov tvoria dobové zápisky a poznámky „zo zápisníka“ autora. V nich je priblížená atmosféra jednotlivých rokov, obsahujú aj informácie k niektorým dôležitým udalostiam, stretnutiam a rozhovorom, ktoré autor absolvoval a zasadzujú ďalšie publikované materiály do celkového dobového kontextu. V zápiskoch sú spomenuté mnohé prípady prenasledovania a šikanovania ľudí zo strany štátnych orgánov, inštitúcií, zamestnávateľov. Prípady ľudí, ktorých autor poznal osobne, prípady preradenia na nižšie

pracovné pozície, prípady prepustenia z práce. Dôvodom bol zväčša aktívny náboženský život a „neochota vyrovnat sa s náboženskou otázkou“. Mnohé uvedené prípady šikanovania a nespravodlivosti mali za následok rodinné problémy, zdravotné problémy a následne aj úmrtia ľudí, ktorí sa trápili pre nespravodlivé zaobchádzanie.

Publikované dokumenty a korešpondenciu, možno rozdeliť do viacerých skupín. Jednu skupinu tvoria reakcie J. Homolu na rôzne články publikované v tlači, v ktorých autori útočili na katolícku cirkev, vysmievali sa z viery v Boha a z rôznych aspektov náboženského života. Reakcie boli adresované napríklad redakciám periodík ako denník Pravda, Smena, Hlas ľudu, ale aj Katolíckym novinám, ktoré v období normalizácie plnili funkciu neoficiálneho tlačového orgánu prorežimného Združenia katolíckeho duchovenstva *Pacem in terris*.

Ďalšiu skupinu dokumentov tvoria listy, sťažnosti a petície adresované štátnym a stranickým orgánom či inštitúciám, ako napr. Predsedníctvu vlády SSR, povereníkom Slovenskej národnej rady, Sekretariátu pre veci cirkevné Ministerstva kultúry SSR, Ministerstvu školstva a kultúry SSR, Ústavu vedeckého ateizmu SAV. V niektorých listoch sa obracia priamo na konkrétnych predstaviteľov inštitúcií, napr. na ministra kultúry Miroslava Válka, na prvého tajomníka (neskôr generálneho tajomníka) ÚV KSČ Gustáva Husáka, na predsedu vlády SSR Petra Colotku, generálneho prokurátora SSR Michala Benčíka, riaditeľa Ústavu vedeckého ateizmu Felixa Vašečku a iných. Zaradené sú taktiež aj viaceré listy adresované katolíckym biskupom. V publikácii sú reprodukované aj niektoré pôvodné články z dobovej tlače, na ktoré J. Homola listami reagoval.

Na niektoré listy a sťažnosti, najmä v rokoch 1968 – 1969, autor ešte dostal oficiálnu odpoveď. S postupujúcou normalizáciou však prichádzali odpovede od adresátov stále zriedkavejšie. Zároveň sa častejšími stávali odpovede, resp. reakcie nepísomného charakteru: odňatie cestovného pasu, množiace sa upozornenia a výstrahy v práci, stále častejšie výstrahy adresované najbližším aj vzdialenejším príbuzným, súrodencom, rodičom, či hrozba odňatia štátneho súhlasu pre pôsobenie v pastorácii švagrovi, ktorý bol kňazom. Objavili sa bytové prehliadky počas dovolenky, kedy nikto nebol doma, ktoré sa viackrát opakovali. Zároveň aj prehliadky v čase, keď bol J. Homola aj s manželkou doma. V polovici 80. rokov, predovšetkým po liste adresovanom prezidentovi ČSSR, G. Husákovi, vystupňovali príslušníci Štátnej bezpečnosti zastrašovanie namierené voči autorovi a jeho rodine. Množili sa upozornenia susedova a známych, že príslušníci bezpečnosti majú záujem využívať ich byty na sledovanie diania v byte J. Homolu.

Následkom dlhodobého stresu ochorela manželka Júliusa Homolu, Gitka, ktorá nakoniec koncom roka 1986 umrela.

Druhý diel dokumentov tvorí výber niekoľkých archívnych materiálov z Archívu Ústavu pamäti národa. Sú to dokumenty z činnosti Štátnej bezpečnosti, ktorá činnosť Júliusa Homolu dlhodobo podrobne monitorovala a rôznymi opatreniami sa ju snažila obmedzovať.

Tretím dielom dokumentov je stručný výber z korešpondencie autora z rokoch 1990 – 2015. V tejto časti sú uverejnené listy adresované rôznym predstaviteľom cirkevného, politického a kultúrneho života. Autor v listoch reaguje na rozličné publikované vyjadrenia, články, či udalosti, ktoré sa udiali od zmeny režimu. Tak ako to robil v období normalizácie, aj v týchto listoch reaguje na útoky (niektoré z nich mimoriadne primitívne) voči náboženstvu, cirkvi či slovenskej štátnosti.

Záver knihy tvorí doslov historika Martina Lacka s názvom „Nebezpečne aktuálna minulosť“. Autor v ňom približuje problémy, ktoré bolo potrebné prekonať, aby publikácia J. Homolu mohla byť vydaná v tlačenej podobe. Zároveň v doslove poukazuje na paralely, ktoré podľa neho spájajú súčasnú dobu s obdobím päťdesiatych rokov alebo s normalizačným obdobím minulého storočia. Lacko poukazuje aj na to, že viacerí adresáti Homolových listov, pred rokom 1989 vášniví obrancovia marxizmu-leninizmu a bojovníci voči antikomunizmu, sa po zmene režimu prispôbili novým podmienkam a úspešne pôsobili, alebo ešte pôsobia naďalej, zväčša bez akejkoľvek sebareflexie.

Celkovo možno povedať, že publikácia poskytuje dobrý prehľad predovšetkým o protináboženskej a proticirkevnej politike komunistickej štátnej moci v období normalizácie. V jednotlivých dokumentoch sa nachádza množstvo informácií o zásahoch a opatreniach štátnych i straníckych orgánov, vďaka ktorým je autenticky priblížená atmosféra 70. a 80. rokov, v ktorej žili veriaci občania v Československu. Kniha je zároveň svedectvom o veľkej odvahe a vytrvalosti Júliusa Homolu, ktorý napriek tvrdým podmienkam, zastrašovaniu a šikanovaniu neúnavne upozorňoval na nedodržiavanie náboženskej slobody v socialistickom Československu. Aktivity J. Homolu boli v danom období v kontraste s mlčiacou väčšinou obyvateľstva, ktorá sa síce formálne hlásila ku kresťanskej viere, avšak zostávala ticho pred menšinovou skupinou komunistov presadzujúcich ateizmus. Treba tiež povedať, že zatiaľ čo prvá časť knihy, približujúca aktivity autora do roku 1989 sa u väčšina čitateľov pravdepodobne stretne s pozitívnym hodnotením, nemusí to platiť o časti druhej. Niektoré postoje J. Homolu, vyjadrené v listoch z obdobia po roku 1990, môžu v čitateľoch vyvolať nesúhlasné reakcie. Udalosti, na ktoré

autor týmito listami reaguje, sú totiž v súčasnej spoločnosti interpretované s omnoho väčšou názorovou pluralitou, než udalosti predchádzajúcej éry. To však nie je nič, čo by malo kohokoľvek znepokojovať, pretože práve možnosť vyjadrovať rôznorodé názory a myšlienky, bez hrozby následného pranierovania a šikanovania, by mala patriť k výdobytkom novembra 1989. To nepochybné platí aj o doslove historika Martina Lacka.

Pavol Jakubčín

* * *

MARINČÁK, Šimon - NEMEC, Rastislav (eds.). *Od čistoty k hygiene - od hygieny ku zdraviu : metamorfózy starostlivosti o dušu a telo. Monotematický súbor štúdií.* Trnava : Dobrá kniha, Centrum spirituality Východ - Západ Michala Lacka, 2020 - (Orientalia et Occidentalia 26), 302 s. ISBN 978-80-8191-289-4.

Zborník príspevkov *Od čistoty k hygiene – od hygieny ku zdraviu – metamorfózy starostlivosti o dušu a telo* vyšiel v rámci edície ORIENTALIA ET OCCIDENTALIA ako 26. zväzok. Je výstupom riešenia projektu VEGA 2/0025/18 pod názvom *Každodennosť v interakcii latinskej a byzantskej kultúry na príklade karpatského regiónu v novoveku*. Publikáciu tvorí množstvo odborných statí, ktoré veľmi zaujímavo reflektujú fenomén zdravia, čistoty a hygieny duše aj tela, ale aj technických parametrov, ktoré k nim viedli. Zborník vychádza v období, kedy sa spoločnosť spamätáva z pandémie koronavírusu, ktorá zmenila svet. Pojmy ako čistota a hygiena dostávajú ďalší rozmer, ktorý je podmienený dobovým kontextom. Je preto nanajvýš aktuálne sledovať historický vývoj, začiatky poznania a uvedomenia a tiež naznačiť dopad na ľudí a ich život. Zostavovatelia zborníka sa snažili uchopiť problematiku multidisciplinárne, takže v publikácii nájdeme príspevky z oblastí medicíny, epidemiológie, histórie, teológie, biblických vied, filozofie či slavistiky. Z tohto dôvodu sú príspevky tematicky zoradené do troch blokov, pričom každý z nich ponúka osobitú spracovanú tému.

I. Prvý blok je najrozsiahlejší. Tvorí ho sedem príspevkov, ktoré sa zameriavajú na opozíciu pojmov „čistý“ a „nečistý“. Tieto pojmy sú sledované nielen z filozofického a teologického hľadiska, ale nájdeme tu odkazy aj na antropológiu, folklór či dobovú literatúru.

II. Druhý blok tvorí päť príspevkov, ktoré reflektujú problematiku zo špecifického uhla pohľadu – cez verbálnu a jazykovú stránku. Príspevky sa

zaoberajú témou expresivity vo vyjadrovaní či už priamo v pomenúvacom akte, vo verejnej sfére, ako prostriedok dehonestácie, prípadne ako spôsob častovania. Príspevky sú v bohatej miere dopĺňané príkladmi z listinného materiálu a odkazmi na historický kontext.

III. Tretí blok taktiež tvorí päť príspevkov, v ktorých zohráva dôležitú úlohu fyzická stránka – t. j. problematika hygieny, prirodzená potreba telesnej očisty, spojená s postupným zdokonaľovaním technológií a tiež väčší všeobecný záujem o prírodovedné poznatky, ktorý bol spojený s postupným poznávaním liečivých vlastností vody a termálnej a minerálnej vody osobitne.

I.

Prvý tematický blok otvára štúdia Rastislava Nemeca a Martina Šarkana, ktorí sa v nej zamerali na reflexiu konštruovania modelu normálnosti – zaužívaného úzu v spoločenských pravidlách, a tiež na konštruovanie normatívu zdravia a hygieny. Snažili sa poukázať na to, že v tomto kontexte dôležitú úlohu nezohrávajú len medicínske a štatistické otázky, ale silný vplyv má sociologický motív (či už na vnímanie noriem, ale aj na vnímanie normálnosti). Sociologický motív sa za posledné desaťročia stal nepísanou súčasťou vedeckého opisu, ale aj reflexie vedeckej metodológie. Autori mapujú obdobie počiatku 60-tych rokov 20. storočia prostredníctvom prelomových diel autorov Th. Luckmann a P. Bergera (*Sociálna konštrukcia reality*, 1966) či K. Tuhna (*Štruktúra vedeckých revolúcií*, 1962), kedy sa rozvíjala teória sociálneho konštruktivismu. Pod jeho vplyvom sa veda a všetky vedecky konštatované „fakty“ vnímajú ako sociálne konštruované. Definujú sa základné sociálne kategórie normálnosti – čiže explicitné či implicitné regulatívy, ktoré spoločnosť predkladá a umocňuje aj formou sankcií. Autori tiež rozvíjajú otázku vzťahu normativity a normálnosti, pričom sa opierajú o prácu J. Linka (*Versuch über den Normalismus*, 1996). Ten vychádza z hypotézy, podľa ktorej termíny normativita a normálnosť stoja v diskurzívnom dynamickom vzťahu. Normatívnosť či normativita predstavuje základný predpoklad prežitia. Len vďaka nej sú ľudia schopní vzhľadom na pestrosť podnetov a potrebných reakcií rozlišovať dôležité od menej dôležitého. Posledná časť štúdie patrí téme normatívnosti, normálnosti a konštrukcii (verejného) zdravia. Túto problematiku autori predstavujú prostredníctvom práce G. Canquilhema (*Normálne a patologické*, 1966). Canguilhem vníma normálnosť ako nadčasový fakt a preukazuje to na príklade zdravia a choroby, na príklade dvoch anormalít. Podľa neho sú normy základom života, ale nestanovujú vždy samo sebou normalitu. Aj patologické úkazy odkazujú k istej norme, ktorými sa normuje daný fakt. Nadväzuje na myšlienku biológa a neuropsychológa K.

Goldsteina (1934), ktorý hovorí, že byť zdravý znamená správať sa bežným spôsobom.

Axiologickým vzťahom čistoty a očisťovania sa vo svojom príspevku venuje Svetlana Šašerina. Zmysel protikladu čistý – nečistý má antropologický rozmer. Čistota ako pojem je spoločná pre všetky staršie náboženstvá a v kultúrnom ponímaní vo všeobecnosti predstavuje absolútne kladnú hodnotu. Vo svojom príspevku sa autorka zamerala na vnímanie protikladu čistota – nečistota v našej ľudovej kultúre a tradícii. Tá primárne vychádza z predstavy o pôvodnej čistote duše a nečistote ľudského tela, lebo hoci telo stvoril Boh, neskôr ho poškvrnil satan. Čistotu človeka ovplyvňuje jeho mravné a náboženské správanie, takže nečistým veciam a skutočnostiam sa človek musel vyhýbať, pretože ho poškvrňovali. Čistotu a nečistotu predmetov, zvierat, miest či skutočností určil sám človek z vlastnej skúsenosti. Autorka nás vo svojom príspevku postupne prevádza jednotlivými sférami bežného života vtedajšieho človeka a reáliami a rituálmi, ktoré dlhé stáročia reprezentujú nenapísané ustanovenia pretrvávajúce tradovaním v ľudovej pamäti.

Róbert Lapko spracoval biblický pohľad na pojmy „čistý“ a „nečistý“, ktoré v tomto kontexte nemajú veľa dočinenia s hygienou, so zdravotníckou problematikou či morálnosťou. Tieto pojmy treba dávať do súvisu s biblickým termínom svätý, pretože svätý a čistý spolu úzko súvisia. V *Knihe Levitikus* nájdeme viacero nariadení a rituálov na očisťovanie, v rámci ktorých náboženstvo Izraela zachovalo aj niekoľko prastarých zvykov. Vo Svätom písme sa predpismi o čistote, rôznymi druhmi nečistoty a tým, ako je možné očistiť sa, zaoberajú predovšetkým kapitoly 11 – 15 *Knihy Levitikus*. V týchto kapitolách sa spomínajú základné kategórie nečistoty, ale aj iné zákony a nariadenia o čistote a nečistote, ktoré boli fyzickým výrazom výzvy po svätosti a slúžili tiež k opisu morálnych a etických kategórií. Je zrejmé, že prvoradým dôvodom týchto predpisov je primárne symbolika, než hygiena. Rozlišovanie medzi čistým a nečistým malo Izraelu pripomínať ich vyvolenie byť svätým ľudom, povolaným pre sväté ciele. Okrem základnej orientácie v spomenutých zákonoch a nariadeniach, ktoré regulovali jednotlivé oblasti života, sa autor venuje aj téme hygieny na starom Blízkom východe a z nej plynúcim dôsledkom pre život (kontaminované vodné zdroje, nehygienické podmienky pre život, vysoký stupeň detskej úmrtnosti a smrteľných chorôb a pod.).

Katarína Žeňuchová v príspevku predstavila obraz sémantickej opozície čistý – nečistý, ktorý je verbalizovaný v naratívnych žánroch ľudovej prózy. Opiera sa pri tom o materiálovú bázu autentických (neštylizovaných) nárečových zápisov zo zbierky Sama Cambela z rokov 1893 – 1905 pochádzajúcich z východného a stredného Slovenska. Žánrovo sú v nich zastúpené klasické

folklórne naratívy – čarovné, novelistické, realistické ale aj humorné rozprávania. Autorka sa zameriava na folklórnu rozprávku (najmä čarovnú), ktorá je považovaná za archaický prototyp naratívneho textu, ktorý prezentuje svet tradičných hodnôt. Predmetom jej záujmu je sémantický opozičný koncept čistý – nečistý, ktorý v ľudovej kultúre zaujíma dôležité miesto.

Staroveké písomníctvo Veľkej Moravy a jeho pokračovanie v priemyslovských Čechách tvorí dôležitú etapu počiatkov českej kultúry. Cieľom štúdie Františka Čajku je podať základnú textologickú charakteristiku rukopisu *Modlitby za čistotu*. Táto pamiatka vznikla pravdepodobne už na Veľkej Morave a predstavuje obranný typ modlitby zameraný proti zvodom tela a pohlavnej žiadostivosti. Najstaršie doposiaľ známe rusko-cirkevne-slovenské znenie je zapísané v Pogodinskom rukopise *Besěd na evangelije* z 13. storočia. Autor sa v štúdiu zameriava predovšetkým na najmladší doložený rukopisný záznam modlitby, ktorý je zapísaný v rukopise bohoslužobného slovníka z 19. storočia (uložený v Čeljabinsku). Autorovým cieľom je jeho zaradenie do textovej, resp. rukopisnej tradície. Sleduje tiež zmeny, inovácie a zásahy, ktoré viedli k odklonu od pôvodnej verzie textu. Tieto boli často motivované snahou prispôbiť text dobovému úzu. Zvláštnu pozornosť venuje predovšetkým objasneniu miesta uvedeného rukopis v rukopisnej tradícii modlitby, pričom chce upozorniť na fascinujúcu dĺžku trvania tejto rukopisnej tradície.

Anabela Katreničová sa vo svojej práci bližšie pozrela na názory na duchovnú i telesnú čistotu tak, ako ich nachádzame zaznamenané v historických zdrojoch. S týmito názormi sa na území Horného Uhorska v období stredoveku stretávame v troch traktátoch zo 14. a 15. storočia – *Tractatulus pulcherrimus de custodia quinque sensuum*, ktorého autorstvo sa pripisuje Jánovi Jamborovi z Rožňavy; *Tractatus de quinque sensibus*, autorstvo ktorého sa pripisuje Tomášovi Enbendorferovi z Haselbachu a traktát nazvaný *Tractatus octo de quinque sensibus*, pod ktorým je ako autor uvedený Mikuláš z Dinkelsbühlu. Tieto pojednania sú si svojím obsahom veľmi blízke. Predstavujú pohľad stredovekej morálnej teológie na hriech a jeho rozličné podoby a poukazujú tiež na vzťah medzi dušou a telom, z ktorého vychádza hriech. Téma piatich zmyslov a hriechov z nich plynúcich bola medzi autorami obdobia stredoveku veľmi rozšírená. Autori troch traktátov sa ju snažili sprostredkovať učencom Uhorska s poukázaním na chápanie piatich zmyslov človeka v súlade s dobovými náukami a predstavami o svete. Autorka sa podrobnejšie venuje dielu Jána Jambora a všima si, akým spôsobom uchopil túto tému. Telesná čistota je v istom zmysle synonymom k čistote duševnej či morálnej. Morálna náuka je preto zložená na odmietnutí telesnosti so

všetkými jej prejavmi, ktoré považuje za prítomnosť hriechu v živote človeka. S morálnou čistotou podľa neho veľmi úzko súvisí aj čistota telesná a spôsob starostlivosti o telo. Takže hoci sa primárne traktáty Jána Jambora nezaoberajú témou hygieny, predsa obsahujú rôzne poznámky a narážky týkajúce sa spôsobu telesnej očisty a záujmu o telo. Možno z nich vybadať istú dobovú tendenciu. Zaujímavou skutočnosťou je ale fakt, že mnohé tvrdenia a odporúčania vychádzajú z presných medicínskych a zdravotníckych poznatkov svojej doby, využívaná je terminológia, medicínske postupy či odporúčania, ktoré nachádzame v Vicennovom *Canon Medicinae*.

Tematický blok uzatvára Erika Brtáňová, ktorá sa vo svojom príspevku venovala zbierke pôstnych kázní Jakuba Vojtecha (Adalberta) Gazdu, OFM (1741-1817) – *Tres Cursus Concionum Quadragesimalium*. Táto zbierka mala nielen náboženský a teologický rozmer. Vyšla najskôr v slovenskom jazyku (v Trnave v tlačiarni Václava Jelínka v roku 1799), takže mala veľký podiel aj na upevňovaní vtedajšej spisovnej normy. Na strane druhej bernolákovská slovenčina bola vhodným komunikačným prostriedkom a pomáhala kazateľom pri ich pôsobení medzi ľuďmi. Medzi výrazné kazateľské osobnosti popularizujúce spisovnú slovenčinu patril aj Jakub Vojtech (Adalbert) Gazda. V čase vydania zbierky pôsobil na západnom Slovensku v Beckove. Autorským zámerom, o ktorom sa Gazda v latinskom predhovore (zakrátko bola zverejnená aj jej latinská mutácia) hovorí o tom, že siahol po všeobecne platnej a spoločensky aktuálnej téme preto, aby jej pojednaním prispel k vykoreneniu rozšírených nerestí a k premýšľaniu o cnostiach. V predhovore sa Gazda vyjadruje aj k literárnej stránke kázní, s čím sa v kazateľskej literatúre nestretávame často. Autorka príspevku prechádza jednotlivými kázňami a bližšie si všíma autorove odkazy, rady a postrehy. Zároveň je jej cieľom poukázať na umeleckú stránku zbierky a dostať ju tak znovu do nášho literárno-historického vedomia.

II.

Napriek tomu, že expresívna lexika tvorí jednu z najstarších vrstiev slovnej zásoby a je prítomná v každom jazyku, oficiálne lexikografické diela sa o nej zmieňujú veľmi málo. Jaromír Krško svojím príspevkom otvára druhý tematický blok textov. V príspevku venuje pozornosť expresivite v jazyku a jej funkčnému uplatneniu v komunikácii, pričom sa zamerá na využitie expresivity v propriálno pomenúvacom akte v toponýmii. Autor konštatuje, že expresívna lexika patrí k východiskovým motivantom slovenských toponým rovnako ako neutrálna lexika. Prevažnú väčšinu toponým s expresívnou motiváciou tvoria názvy tvorené metaforicky a týkajú sa všetkých druhov toponým. Najčastejšie sa s expresivitou stretávame pri názvoch

geomorfologických objektov, pričom týmto spôsobom je vyjadrená vzdialenosť objektu, jeho veľkosť, kvalita (resp. nekvalita), nevhodná poloha a pod. Pri hydronymách ide predovšetkým o vyjadrenia v súvislosti s charakterom a vlastnosťami toku, zdravotne nevyhovujúcou vodou, kvalitou prameňa; pri speleonymách názvy reflektujú časti ľudského tela (Brada, Hrdlo, Koleno), prípadne boli motivované podobnosťou vecí bežnej spotreby. Expresivita v toponýmii môže vzniknúť postupnými vývojovými zmenami v jazyku, najčastejšie desémantizáciou pôvodnej motivácie toponyma. Takéto názvy často podliehajú tzv. ľudovej etymológii.

V stredoveku bola česť popri vernosti azda najdôležitejšou duchovnou hodnotou človeka, na ktorej si najviac zakladal. Takže strata dobrej povesti znamenala pre ľudí vtedajšej doby možno viac ako strata majetku. Miloš Marek sa vo svojej rozsiahlej štúdií venuje prejavom dehonestácie a zhanobenia človeka v stredovekom uhorskom kráľovstve. Opiera sa pri tom o dobový materiál stredovekého Uhorska. Prípadov takéhoto nactiutrhania je v stredoveko listinnom materiáli bohaté množstvo. Tvorili nezanedbateľnú časť súdnej agendy kráľovského súdu. Autor prechádza bohaté spektrum zachovaných písomných svedectiev, ktoré prinášajú najčastejšie príklady dehonestácie medzi príslušníkmi uhorskej nobility, meštiactva, ale aj prípady dehonestácie poddaných, v ktorých boli zapletení šľachtici. V štúdií nájdeme opísané najčastejšie príklady dehonestácie, nactiutrhania, ale aj príklady mnohých ďalších zločinov či previnení, ktoré boli zaznamenané. Veľmi časté sú prípady slovnej dehonestácie, ktorá sa realizovala nielen nadávkami, ale aj ohováraním a udávaním nepravd, ktorými útočníci mohli dostať človeka do zlej povesti. Vážnym druhom slovného napadnutia bolo aj obvinenie a nepodložené verejné označenie za delikventov rôzneho druhu. Pomerne frekventované boli obvinenia z lotrovstva a lúpežníctva (ktoré bolo v stredoveku rozšíreným zločinom) či falšovanie listín, pečatí a mincí. Okrem týchto najčastejších obvinení sa v dokladoch stretávame aj s obvineniami z nevery, cudzoložstva, urážok voči Bohu, blasfémie, kacírstva či hanobenia a poškodzovania katolíckej viery. Štúdia uvádza ukážky slovnej dehonestácie, najčastejšie používaných verbálnych vyjadrení a útokov s uvedením dobového kontextu. Autor nás sprevádza dobovým listinným materiálom a vďaka početným príkladom zaznamenaných súdnych sporov, pomáha vytvoriť celkový obraz o vtedajších pomeroch na Slovensku.

K hlavným a základným znakom mestských slobôd počas celého feudalizmu patrila samospráva. Darina Fridrichová sa vo svojom príspevku zamerala na používanie expresívnych výrazov v súdnych konaniach skalického magistrátu v 17. storočí. Vychádzala pri tom zo zachovaných dobových

materiálov, súdnych spisov a výpovedí svedkov (najmä z tzv. Čiernej knihy), ktoré sa vzťahujú na situáciu v Skalici v 17. storočí. Ako autorka sama uvádza, jej snahou nebolo prezentovať úplnú heuristiku prameňov, ale formou sondy nájsť a poukázať na také, ktoré budú reprezentovať tento typ spisov. Každý záznam reprezentuje iný typ konania, na základe čoho ich autorka rozdeľuje do niekoľkých skupín, a to – typy konaní, ktorých sa osoby dopustili trestného činu urážky na cti; konania, ktoré usvedčujú obvineného z cudzoložstva alebo zo smilstva; a taktiež najzávažnejší skutok vraždy. Autorka približuje priebeh súdnych konaní a na základe dobových protokolov ponúka obraz o autentickej podobe dobovej slovenčiny a jej (mnohokrát) expresívnej forme. Ako uvádza na záver, používanie expresívnych výrazov v minulosti, ale aj dnes nepochybne patrí k intenzívnej komunikačnej interakcii v akomkoľvek sociálnom zoskupení. Predstavené príklady z dobových záznamov sú zaujímavou ukážkou uplatnenia expresív vo verejnej sfére, ktorú reprezentuje jej najvyššia úroveň – súdna prax.

Peter Zubko vo svojom príspevku predstavil sondu do problematiky konfesijného častovania. Keď sa kresťanstvo konfesijné štiepilo, vznikli subkultúry i so svojou slovnou zásobou a jazykovou kultúrou. Nešlo len o pozitívne termíny, ale aj o slovnú zásobu vlastnú konfliktom, náboženskému fundamentalizmu, ortodoxii či nenávisti voči „iným“. Viaceré termíny a pomenovania, ktoré vznikli v rámci týchto konfliktov, mali špecifický obsah, za ktorým stálo dištancovanie sa od toho druhého, expresivita, nenávisť, výsmech a pod. Všetky vyjadrenia sa vyskytujú v súvislosti s ortodoxiou – čistotou viery a identifikovaním sa s pravoverným spoločenstvom. Autor príspevku ilustruje predstavovanú tému práve na príkladoch dobovej terminológie. Výber textových zdrojov predstavuje diela z rozličných období a kultúr (prierez 16. až 19. storočia), ktoré autor uvádza ako učebnicové príklady prezentovanej témy. Väčšina prameňov sa viaže priamo na Slovensko a Slovákov, pokrýva nosné kresťanské konfesie, pričom sa neobmedzuje len na jednu cirkev. Týmto spôsobom sa autorovi podarilo podať o problematike komplexnejší obraz. Z tejto sondy je zrejmé, že konfesijný jazyk prešiel istým zanesením i očisťovaním, no nikdy nevyzli isté termíny, ktoré sú výsledkom konkrétnej doby a okolností. Niektoré výrazy zostali prítomné v živom jazyku dokonca aj dnes. S odstupom času je už ale ich radikálny obsah otupený. Ako autor konštatuje na záver, aj napriek odstupu času je potrebné s mnohými termínmi konfesijného častovania narábať opatrne. Návraty k nim nepovažuje vždy za šťastné, najmä ak sú stále ideologicky podfarbené.

Rozkol ruskej cirkvi v polovici 17. storočia zanechal v spoločnosti hlboké stopy. Cirkev sa od tej doby delila (a doteraz delí) na „oficiálnu“

a „nikoniánsku“ časť. Zatiaľ čo väčšinová oficiálnej cirkvi sa dostala postupne pod kuratelú štátu, novo vzniknuté občiny staroobradníkov/starovercov sa rozpadli na dve skupiny – tzv. popovcov, ktorí trvali na sviatostnom kňazstve a dôležitosti kompletných hierarchických štruktúr; a bezpopovcov, ktorí sa vydali na cestu alternatívnych foriem cirkevného a komunitného života. Michal Řoutil a Jana A. Nováková si vo svojom príspevku všimli fenomén zákazu spoločenského stolovania a ďalšieho špecifické obmedzenia, ktoré platili pre staroobradníkov v styku s heretikmi – teda každým, kto nepatril k zástupcom ich náboženských občín. Staroobradníci – bezpopovci, zaviedli časom celú škálu rituálne-hygienicko-teologických pravidiel, prostredníctvom ktorých sa vymedzovali voči svojmu okoliu. Hľadali tak spôsob ako si uchovať čistotu viery, nepoškvrniť sa a uniknúť vláde antikrista. Tieto zvláštnosti sa prejavovali predovšetkým na úrovni každodenného života a pravdepodobne z toho dôvodu sa výrazne odrazili vo folklóre. V staroobradníckej ľudovej tradícii sa zaužívaným normám správania často hovorilo „zakon“ – teda nariadenia a pravidlá, ktorých autoritatívnosť sa odvodzovala od dávnejších „pokolení otcov“, ktorí sa tešili najväčšej úcte. Autori pri spracovaní témy vychádzali z materiálov, ktoré získali pri etnografických expedíciách medzi litovskými staroobradníkmi. Tieto autentické materiály veľmi názorne odrážajú svojrázne chápané prvky kresťanskej nábožnosti a náboženskej etiky.

III.

Taliansky jezuitský kňaz a historik Vincenzo Ruggieri vo svojej publikovanej prednáške načrtáva kontext vody, v rámci ktorého sleduje všeobecné využívanie vody a kúpeľnú kultúru v rozmedzí obdobia neskorého staroveku až do obdobia stredoveku. Na tomto časovom horizonte prezentuje spôsob, akým sa nakladalo s vodou vo svete antiky, sleduje a interpretuje postupný úpadok a rozklad kultúry antického a neskoroantického sveta až po jeho úplný zánik. Spôsob, akým sa nakladalo s vodou vo svete antiky a stredoveku bol diametrálne odlišný. Hygiena, toaleta a čistota tela boli v antickom svete nevyhnutnými predpokladmi ušľachtilosti a civilizovanosti (mesto sa nemohlo nazývať mestom, ak nemalo kúpele s príslušnými hygienickými službami). Kúpanie predstavovalo akt, ktorý bol v staroveku a v neskorom staroveku vnímaný nielen ako akt hygieny, ale aj ako čas uvoľnenia sa od povinností, formou stretávania sa. V rámci celého komplexu kúpeľných priestorov bolo možné vykonávať aj mnohé iné činnosti spojené s časom venovaným kúpaniu tela (masáže, gymnastika, tanec, hudba, čítanie). Tento systém života trval počas celých storočí staroveku až do vrcholu 6. storočia. Kríza ríše, miestnej vlády, nedostatok peňazí držiteľov politickej a ekonomickej moci, nedostatok

špecializovaných technikov a pracovníkov, ale tiež nájazdy a invázie prispeli k úpadku kultúry kúpania a umývania. S príchodom temných storočí (7. – 8. storočie) a s vplyvom kresťanského náboženstva sa utvárala nová mestská kultúra, ale aj nové pravidlá spoločenských mravov. Chodenie do kúpeľov znamenalo veľkú príležitosť na hriechne konanie a ako také ho bolo potrebné vylúčiť zo spoločenských vzťahov, prípadne ho podľa potrieb kontrolovať. Zmizol rozmer zábavy, kúpeľ bol oddelený od svojho antického sociálneho horizontu a stal sa momentom liečenia či nástrojom osobnej hygieny. Autorova zaujímavá prednáška je doplnená o bohatý obrazový materiál, ktorý poskytuje autentické zábery zo známych archeologických nálezísk (Kibyra, Sardis, Hierapolis, Salamis a i.). Vďaka nim si čitateľ môže vytvoriť plastickejší obraz o monumentálnosti, noblesnosti a veľkej technickej a architektonickej umnosti dávneho antického sveta.

Cirkev už od počiatkov svojho vzniku prejavovala veľkorysú starostlivosť o chudobných a chorých. Jedinečným dôkazom toho bolo zakladanie nemocníc – prvých verejných inštitúcií, kde sa spájalo kresťanstvo s tradičnou medicínou. Ako vyzerala situácia v Byzancii nám približuje príspevok Tomáša Mrňávka. Autor sleduje smer vývoja nemocníc v stredoveku, ktorý slúžil ako vzor lekárskeým zariadeniam na západe (latinský), ale aj tým, ktoré vznikali na východnej (moslimskej) strane. Ako poznamenáva sám autor, študovať vznik a vývoj stredísk pre chorých Byzantskej ríše v podstate znamená sledovať prvé kapitoly v histórii nemocníc ako takých. V tomto kontexte spomína celý rad historických osobností, ktoré sa svojou aktivitou radia medzi žiarivé príklady kresťanskej filantropie (Basil Veliký, Ján Zlatoústý, Teofilakt Tarasios a i.). V historickom slede podáva informácie o najvýznamnejších nemocniciach, charitatívnych inštitúciách, sirotincoch či katechumenických zariadeniach, ktoré v tomto období v Byzancii vznikali. V druhej časti príspevku sa podrobnejšie venuje liečivým prameňom, ktoré mali v dejinách cirkvi významnejšie postavenie. Za všetky spomína starobylý a populárny tzv. životodarný prameň v Konštantínopole, na ktorom nechal cisár Justinián (565) postaviť chrám zasvätený Panne Márii. Okrem stručnej histórie tohto miesta sa dozvedáme množstvo zaujímavých informácií o zaznamenaných zázrakoch a uzdraveniach, ktoré sú s ním spojené. Záver príspevku patrí zachovanej starobylej gréckej modlitbe z 8. storočia, ktorá sa zachovala v kódexe *Barberinianus graecus* 336, najstaršej liturgickej knihe byzantskej tradície.

Založenie Lekárskej fakulty na Trnavskej univerzite v roku 1770 bolo výsledkom tereziánskych zdravotníckych reforiem v Uhorsku, ale aj výsledkom rozsiahlej reformy celého školského systému. Význam fakulty sa mal prejavovať najmä vo výchove a výškolení nových lekárov a ďalších zdravotníckych

pracovníkov, akými boli predovšetkým chirurgovia (ránhojiči, felčiari, pôrodné asistentky a lekárnici). Autorky Zuzana Lopatková a Katarína Karabová sa vo svojej štúdií zaoberali štyrmi latinsky písanými dizertačnými prácami, ktoré súvisia s významom a hojivými účinkami minerálnych prameňov. Konkrétne ide o dizertácie: Štefana Vavrinca Pillmanna, Štefana Gömöriho, Františka Staehlinga a Jozefa Österreicherera. Novozaložená Lekárska fakulta bola prvou vysokou lekárskou školou na území dnešného Slovenska v rámci Uhorska, pričom vymenovaní profesori, pôsobiaci na Lekárskej fakulte Trnavskej univerzity, boli absolventmi viedenskej Lekárskej fakulty. Pillmannova dizertácia vychádza zo zistení, že železo je podstatnou časťou svalového tkaniva. Vymenúva choroby, ktoré sú podľa neho dôsledkom jeho nedostatku v tele a taktiež uvádza príklady liečenia takýchto chorôb pomocou liečivých minerálnych prameňov. Gömöriho dizertácia, popisuje historické pozadie vzniku liečivého prameňa sv. Ladislava a ponúka súpis podrobného chemického zloženia liečivých vôd. V jeho práci tiež nájdeme odkazy na skúsenosti iných chemikov a fyzikov, skúmajúcich chemické zloženie liečivých minerálnych vôd. Staehling je autorom inaugúrálnej dizertácie, v ktorej by boli explicitne vyjadrené vedecké metódy skúmania liečivých účinkov vôd. Staehling charakterizuje liečivé pramene z pohľadu chemického zloženia, geografického umiestnenia a fyzikálnych vlastností. Svoje tvrdenia, rovnako ako Gömöri, podčiarkuje výsledkami vedeckého bádania mnohých európskych profesorov chémie a fyziky. Österreicher sa, podobne ako jeho kolegovia, venuje metódam analýzy liečivých vôd, pričom podrobnejšie sa zameriava na analýzu minerálnych prameňov severného Maďarska a vypracováva ich klasifikáciu. Vybrané diela tvoria dôležitý pilier v oblasti vedeckých bádanií a poznávania liečivých vlastností vody a termálnej a minerálnej vody osobitne. Predstavené práce spolu s ostatnými odbornými dizertáciami prispeli k zakladaniu verejných kúpeľov, vzniku kúpeľnej liečby a záujmu o využitie termálne a minerálnych prameňov v lekárstve.

Otázkam hygieny na hradoch na území bývalého Uhorska sa publikované zistenia objavujú len sporadicky. O to väčší prínos preto má štúdia Martin Bóna, ktorá sa venuje problematike hygieny na hradoch z pohľadu novších výskumov vybraných lokalít západného a stredného Slovenska. Rozsah zabezpečenia hygieny na hradoch závisel od viacerých okolností, najmä od sociálneho postavenia i solventnosti majiteľa a od jeho individuálnych potrieb, ovplyvnených životným štýlom a skúsenosťami získanými cestovaním. Priblížiť sa skutočnému obrazu o úrovni hygieny na stredovekých hradoch je možné len postupným skladaním kusých poznatkov, získaných z rozličných historických prameňov či z výsledkov archeologických

a architektonicko-historických výskumov. Predložená štúdia načrtla celú šírku sledovanej problematiky, pričom sa obsahovo zamerala na oblasť osobnej hygieny (toalety, kúpeľ) a tiež na hygienu životného prostredia (čistenie, kanalizácie, odpadové hospodárstvo). Autor v štúdiu publikuje doplňujúce poznatky z novších výskumov vybraných lokalít západného a stredného Slovenska (napr. z hradu Gýmeš, Topoľčianskeho hradu, Šášovského hradu, Trenčianskeho hradu a i.) a textovú časť dopĺňa bohatý obrazový materiál. Štúdia poukázala na rozmanitosť a rozsah zachovanosti hradných prevétov a ďalších hygienických zariadení hradných areálov. Zároveň ponúkla impulz na ďalšie rozvíjanie a prehlbovanie tejto problematiky na Slovensku.

Posledný príspevok zborníka patrí lekárskej dvojici - Martinovi a Viere Rusnákovým. vo svojom príspevku zaujímavým spôsobom skĺbili poznatky svojej lekárskej profesie so známymi historickými faktami. Ich cieľom bolo priblížiť históriu poznania, prevencie a liečby chorôb, ktoré zasiahli do života ľudstva rovnakou silnou mierou, ako koronavírus v týchto časoch. Pri sprostredkovaní informácií si autori zvolili kombináciu popisu historických udalostí s medicínskym poznaním choroby, pričom chceli preukázať nielen na dopad choroby na život jednotlivca, ale naznačiť aj dopad na ľudstvo a jeho historický vývoj. Pre tieto zábery si vybrali tri choroby. Mor, ktorý je zodpovedný za tri hlavné pandémie, ktoré zabíjali v opakovaných vlnách (Justiniánov mor – 541-566; Čierna smrť – 1346-1352; Moderný mor – 60-te roky 19. storočia) mal významný vplyv nie len na život samotný, ale aj na politické dianie, umenie, ekonomiku a celkový vývoj ľudstva. Skorbut, ktorý sa v súčasnosti vyskytuje už len veľmi ojedinele, v minulosti významne obmedzoval nové objavy a skúmania nášho sveta. No a v neposlednom rade vysoký krvný tlak, ktorý ako chronické neinfekčné ochorenie modernej civilizácie potichu zabíja milióny ľudí ročne. Ako uvádzajú sami autori, ich cieľom bolo predostrieť spomínané tri ochorenia nielen z pohľadu medicíny, ale aj pre ich historické konotácie. Preto si nekládli za cieľ pripraviť úplný súpis faktov, ale skôr ukázať čitateľovi, čo možno považovať v jednotlivých témach za zaujímavé a vhodné prípadného hlbšieho štúdia.

Zborník príspevkov, reflektujúci tému čistoty (duchovnej i telesnej), zdravia a s tým spojenej starostlivosti o telo a dušu, prináša množstvo zaujímavých pohľadov a zistení, ktoré poodhaľujú mnohé o zaužívanom správaní, zvyklostiach či normách minulého sveta. Každá doba mala a má inak zadané očakávané a postulované štandardy, no to, čo zostáva nezmenené je, že v kultúrnom ponímaní predstavuje pojem „čistý“ absolútne kladnú hodnotu. Je preto zaujímavé sledovať ho v kontexte rôznych pohľadov, prístupov a vedných disciplín. Len postupným skladaním poznatkov, získaných

z rozličných prameňov, si je možné vytvoriť lepšiu a komplexnejšiu obraz o dobách minulých, našej ceste, ale aj našej potenciálnej budúcnosti.

Andrea Rysová

* * *

DEMMEĽ, József. „Ludožrút“ v Hornom Uhorsku. Príbeh Bélu Grünwalda. Bratislava : Historický ústav SAV, VEDA, vydavateľstvo SAV, 2020, 288 s. ISBN 978-80-224-1860-7.

Do značnej miery kontroverzná osobnosť Bélu (Vojtecha) Grünwalda (1839 – 1891) je neoddeliteľne spojená s maďarizáciou, zatvorením troch slovenských gymnázií, ako aj Matice slovenskej. Predovšetkým v pamäti Slovákov a v slovenskej historiografii je tak najmä z dôvodu snáh o pomadžarčenie slovenského národa považovaný za jednu z najnegatívnejších postáv. O jeho živote sa však z odborných publikácií, venujúcich sa 19. storočiu v kontexte s maďarizáciou, príliš veľa nedozvedáme. Autor József Demmel sa preto vo svojej najnovšej monografii s názvom „Ludožrút“ v Hornom Uhorsku. Príbeh Bélu Grünwalda pokúša zaplniť toto biele miesto v slovenských a maďarských dejinách. Kladie pritom dôraz na odlišný uhol pohľadu, snaží sa na Bélu Grünwalda nazeráť viac z ľudskej, osobnostnej stránky. Zameriava sa tak na otázky typu, čo Grünwalda v živote ovplyvnilo a motivovalo v jeho činnosti, aké bolo jeho rodinné zázemie a vzťahy, a či tieto skutočnosti mali vplyv na jeho angažovanosť v politike a protislovenské cítenie. Už tento prístup a zámer autora treba ohodnotiť vysoko pozitívne, hoci treba podotknúť, že ide o mimoriadne náročnú úlohu. Monografiu z maďarčiny preložila Galina Sándorová.

Autor pri výskume narazil na niekoľko „podôb“ Bélu Grünwalda, ktoré ho vykresľovali úplne protirečivo, raz ako nelútostného maďarizátora, inokedy ako vzdelaného politika s razantnými ale spravodlivými názormi, historika, a napokon aj ako citlivého muža, ktorý nedokázal zvládnuť svoje neúspechy a zastrelil sa na brehu Seiny. Demmel sa preto pokúša tieto torzovité útržky o Grünwaldovi z rôznych období jeho života spojiť do jedného komplexného obrazu.

Monografia je tematicky rozdelená do niekoľkých okruhov. V prvom sa autor venuje Zvolenskej stolici, v ktorej Grünwald pôsobil ako podžupan. Sústreďuje sa na tamojšiu miestnu elitu, jazykové, politické, náboženské a národnostné pozadie. Dokumentuje, akým spôsobom sa maďarský jazyk

udomáčňoval vo Zvolenskej stolici, ktorá ešte prvej tretine 19. storočia bola prevažne slovenská a do roku 1843 sa radila k najdôležitejším centrom slovenského literárneho a duchovného života. Niet pochyb, že stolica musela postupne aspoň navonok demonštrovať svoje promaďarské postavenie, resp. vystupovať ako pomaďarčujúca sa stolica, aby neprišla o svoje politické práva. Demmel sa zamerail aj na slovenských rodákov zo Zvolena, Banskej Bystrice a okolia, ktorí boli aktívni v národných otázkach aj pred rokom 1848, avšak nevenovala sa im dostatočná pozornosť (napr. Samuelovi Hoičovi, Jánovi Chalupkovi, Karolovi Kuzmánymu, Jozefovi Kozáčkovi a ďalším). Autor nevynechal ani prínos Ludovíta Štúra na oživenie národného povedomia aj vo Zvolenskej stolici, kde bol v roku 1847 zvolený za poslanca snemu. Samotný Demmel na strane 45 konštatuje, že „...stoličný verejný život sa v maďarskom jazyku rozbiehal veľmi ťažkopádne...“ zatiaľ čo „Slovenské národné noviny spôsobili v kultúrnom, duchovnom a verejnom živote stolice explóziu.“ Prostredníctvom dejinných mílnikov, akými bolo prijatie volebného zákona v roku 1848, boje počas revolúcie rokov 1848 – 1849, októbrového diplomu z roku 1860, ako aj vtedajších kľúčových osobností stolice (najmä Antala / Antona Radvánszkeho) autor zrozumiteľne a výstižne vyjadril pomery a zmeny nálad vo Zvolenskej stolici. Práve túto oblasť ešte v roku 1849 mnohí videli ako budúce centrum slovenskej korunnej krajiny, a teda aj politického života. V období revolúcie vidí Demmel akýsi medzník, v ktorom sa vo Zvolenskej stolici navzájom vymedzili dva protipóly v podobe „maďarskej“ a „slovenskej“ elity. Veľký prínos tejto kapitoly vidíme najmä v podrobnom zhrnutí pomerov, do ktorých sa v roku 1865 dostal Béla Grünwald.

Druhý tematický okruh sa sústreďuje na Grünwaldov pôvod, detstvo a mladosť. Tak, ako Demmel konštatuje na strane 72, pravdou je, že „slovenská i maďarská odborná literatúra zobrazujú Grünwalda tak, akoby pred svojim vystúpením proti slovenským gymnáziám v roku 1874 ani nežil.“ Nie je príliš prekvapivé, že sa v historiografii na niektoré osobnosti nazeralo / nazerá bez dostatočného kontextu, iba na základe ich niekoľkých činov. Preto treba vyzdvihnúť zámer autora o podrobnejší výskum Grünwaldovho života. V kapitole sa zamerail nielen na pôvod rodiny z otcovej i matkinej strany, ale aj ich šľachtický, resp. meštiansky pôvod, rodinné zázemie a jazykové prostredie. Mimoriadne zaujímavé je z tohto pohľadu najmä príbuzenstvo z matkinej strany. Zároveň sa sústredil na skutočnosť, ako sa Béla Grünwald dokázal presadiť v župnej správe takmer bez skúseností, kontaktov a v takom mladom veku, čo autor dáva do súvisu najmä s jeho nadpriemerným vzdelaním v zahraničí (v Belgicku, Francúzsku) a jeho prenikavým intelektom. Okrem toho si Demmel kládol otázku, či malo Grünwaldovo protislovenské vystupovanie

korene už v jeho školských časoch. V Grünwaldovej autorskej písomnej stope zaujme najmä časť z jeho najznámejšieho spisu *Félvidek* (Horný vidiek) z roku 1878, v ktorom v rozpore so zvyškom textu obhajuje aktivity národne uvedomelých Slovákov spreď roku 1848 a priamo s nimi sympatizuje. Do popredia sa tak tisnú otázky o skutočných dôvodoch Grünwaldovho konania v súvislosti s jeho averziou voči Slovákom.

V nasledujúcej kapitole sa autor zamerá na úradnícku kariéru Bélu Grünwalda vo Zvolenskej stolici v rokoch 1867 – 1874. Šlo o obdobie, keď pôsobil vo funkcii hlavného notára a prvýkrát aj ako podžupan. V celouhorskom meradle sa prejavovali dôsledky prusko-rakúskej vojny, rakúsko-uhorského vyrovnania, ale aj epidémie cholery. Demmel si v prvom rade kladie dôležitú otázku, aký mal Grünwald podiel na transformácii banskobystrického gymnázia a vyhodení slovenských učiteľov z neho. Zamerá sa tiež na kľúčové prípisy, ktoré Grünwald v tomto období formuloval, napr. aj v súvislosti s národnostným zákonom z roku 1868. Okrem toho sa venoval aj okolnostiam, za ktorých bol vymenovaný za podžupana a budovaniu politických kontaktov. Kľúčovým okamihom, kedy sa Béla Grünwald stal nepriateľom slovenského národného hnutia je rok 1873, keď z jeho popudu začal vychádzať slovensky písaný časopis s maďarskou ideou s názvom *Svornosť*. V tomto období už badať Grünwaldov boj za maďarskú rasu, „ktorá založila Uhorský štát a dala mu inštitúcie.“ (s. 120).

V ďalšej kapitole autor rozoberá súkromný život Bélu Grünwalda a polemizuje, či za jeho zvýšeným úsilím o zatvorenie troch slovenských gymnázií a Matice slovenskej v roku 1874 nestálo Grünwaldovo pranierovanie na stránkach slovenských politických novín *Národné noviny*. Šlo pritom o divadelnú hru na pokračovanie s názvom *Španielska komédia*, ktorú pod pseudonymom vydával Viliam Paulíny-Tóth. Najmä zainteresovaní čitatelia si mali domyslieť, že ulice Barcelony predstavujú Banskú Bystricu a spoločenské dianie v nej. Pod anagramom v nej ako jedna z hlavných postáv vystupuje aj Béla Grünwald, ktorý nie je vykreslený práve lichotivo. Demmel na stránkach kapitoly porovnáva Grünwaldov skutočný život s tým, ktorý Paulíny-Tóth zvečnil na stránkach novín a neskôr aj knižne. Humoristická divadelná hra tak v skutočnosti bola politickým odkazom, verejným hanobením, umne skrytým medzi riadkami. Zároveň sa sústreďuje aj na Grünwaldovu rodinu, ktorú sám tajil pred svetom. Pri tejto časti monografie musel Demmel preskúmať veľké množstvo osobnej korešpondencie a „čítať medzi riadkami,“ pričom musel dokázať širokú znalosť dobových súvislostí, čo sa mu podarilo na vysokej úrovni.

Nasledujúca časť práce sa zaoberá zatvorením slovenských gymnázií. Práve Béla Grünwald ako autor zvolenského prípisu rozpútal hon na panslávistické inštitúcie v podobe troch slovenských gymnázií v Revúcej, Kláštore pod Znievom a Turčianskom Svätom Martine. Prirodzene, najväčšou hrozbou pre jednotu maďarského národa a Uhorska predstavovala výchova mládeže v slovenskom národnom duchu a šírenie národnobuditeľských myšlienok. V prípise Grünwald gymnáziá priamo formuloval ako inštitúcie „... v ktorých sa plánovane vychovávajú nepriatelia uhorskej domoviny.“ (s. 160). Skutočne zaujímavé ale je, ako zanovito a cieľavedomo Grünwald postupoval vo svojom cieľi, napriek nie úplne súhlasnému stanovisku vrchnosti a najmä vtedajšieho ministra školstva Ágostona (Augustína) Treforta. Tento vzájomný súboj vôle autor prehľadne uvádza. Grünwald na tento svoj zámer využíval verejnú mienku a sústredil sa na silu tlače. Mimoriadne zaujímavé sú vyslovene sarkastické poznámky Treforta v rozhovore s Grünwaldom v súvislosti so zatváraním slovenských gymnázií, na ktorý Demmel poukázal na s. 167. Následne relatívne podrobne rozoberá osud všetkých troch gymnázií, najprv v Revúcej, potom v Kláštore pod Znievom a napokon v Turčianskom Svätom Martine. Za najkontroverznejšie zrejme považuje zatvorenie katolíckeho gymnázia v Kláštore pod Znievom, ktoré „*darmo dvakrát obstálo vo vyšetrovaní a darmo patronát splnil žiadosť vlády, „prevzatie“ sa rovnalo zatvoreniu*“ a škola bola rozpustená. (s. 186). Táto pre Slovákov mimoriadne citlivá téma bola autorom spracovaná neustranne, s dôstojnosťou a historicky verne.

Ďalšia kratšia kapitola monografie sa zaoberá turčianskou šľachtickou elitou v kontexte slovenského národného hnutia. Autor v nej rozoberá pomery v Turčianskej stolici, hlavne v memorandovom a matičnom období, turčiansku politickú elitu a voľby. Kapitola zároveň slúži k lepšiemu pochopeniu nasledujúcich udalostí, súvisiacich so zatvorením Matice slovenskej, na čo sa Demmel zameriava v ďalšej časti práce. Práve v nej sa venuje vzájomnej rivalite medzi Zvolenskou stolicou reprezentovanou najmä Bélom Grünwaldom a Turčianskou stolicou na čele s Justhovcami. Autor veľmi komplexne informuje o udalostiach, ktoré predchádzali zrušeniu Matice slovenskej a zhabaniu jej majetku, ako aj angažovanie sa Grünwalda v tejto záležitosti. Dokladá tiež, že pred rokom 1874 neexistovali nijaké náznaky či tendencie, ktoré by smerovali k zatvoreniu Matice a zmena nastala až na jeseň tohto roku. Demmel zároveň všetko vníma v logickom kontexte vzájomných vzťahov medzi Zvolenom a Turcom.

V poslednej kapitole monografie autor venoval pozornosť najmä zhrnutiu kľúčových udalostí v maďarskej a slovenskej politike v kontexte s vplyvom, aký mal na ňu práve Béla Grünwald. Stručne sa zameral aj na zmeny

Grünwaldovej osobnosti na sklonku jeho života. Grünwald paradoxne svoj život ukončil sám, rovnako ako jeho veľký rival z Turčianskej stolice, Jozef Justh starší. Práve tu by sme privítali podrobnejšie rozpracovanie Grünwaldových posledných rokov a skutočností, ktoré ho dohnali až k samovražde.

Publikácia autora Józsefa Demmela s názvom „Ludožrút“ v Hornom Uhorsku. Príbeh Bélu Grünwalda splnila, ba až prevýšila počiatočné očakávania. Nie je totiž iba strohým príbehom jedného človeka, ale komplexným náhľadom do náročnej etapy uhorských dejín, ktorú ovplyvnili národnostné slovensko-maďarské spory a nepochopenie. Autor túto z oboch strán veľmi citlivú tému dokázal uchopiť nestranne, s citom a vo svojej monografii priblížil nielen osobnosť Bélu Grünwalda, ale aj miesto Zvolenskej a Turčianskej stolice na pozadí celouhorskej politiky. Vyzdvihnúť treba aj prácu autora s veľkým množstvom archívnych dokumentov rôzneho typu a schopnosť „čítania medzi riadkami,“ ktorá je pri skúmaní politických dejín nevyhnutnosťou. Z hľadiska prekladu by sme možno odporučili používanie jednotnej terminológie, teda napr. iba „župa,“ alebo iba „stolica“ a nie ich variabilné striedanie. Ide však len o drobnosť v otázke prekladu. Autor tiež zozbieral množstvo dobových karikatúr, ktoré podnecujú obrazotvornosť čitateľa a zároveň dotvárajú charakter doby. Text bol napísaný pútavo, zrozumiteľne a je tak vhodný pre odbornú, ale aj laickú verejnosť so záujmom o udalosti 19. storočia. Monografia podľa nášho názoru splnila cieľ zaplniť jedno z bielych miest slovenskej i maďarskej historiografie a autorovi týmto prajeme veľa úspechov pri ďalšom výskume.

Alena Macková

ANOTÁCIE / ANNOTATIONS

Časopis *Slovenská archivistika* vychádzal od roku 1966 ako jediné vedecké periodikum venujúce sa oblasti archívnictva a pomocných vied historických na Slovensku. Jeho vydávanie bolo prerušené v roku 2013. Po sedemročnej prestávke sa ho v roku 2020 podarilo obnoviť s tým, že popri odbore archívov a registratúr MV SR sa jeho spoluvydavateľom stal i Slovenský národný archív, na pôdu ktorého sa presunula aj výkonná redakcia časopisu. Kreovaná bola tiež nová redakčná rada a bol vypracovaný štatút časopisu jasne definujúci jeho úlohy, zameranie a obsah, redakčný aparát, práva autorov i priebeh recenzného konania. Obsah časopisu tvoria rubriky: *Štúdie a články*, *Diskusia*, *Predpisy*, *Literatúra* (s podrubrikami *Recenzie a referáty* a *Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík*), *Správy a Kronika*. Časopis je vydávaný dvakrát ročne v elektronickej a tlačenej podobe. Dostupný je na: <https://www.minv.sk/?slovenska-archivistika-1>.

Prvá rubrika *Štúdie a články* obsahuje šesť príspevkov slovenských i českých autorov. V prvom z nich Rastislav Luz zo Slovenského národného archívu skúmal proces transformácie hradných španstiev na šľachtické stolice na príklade Bratislavského hradného španstva. Analyzoval správu tohto kráľovského majetku a spoločenské zmeny, ktoré systém tejto správy postupne narušili a prispeli k presunu majetku z rúk kráľa do rúk šľachty. Autor si všimol rozdiely medzi fungovaním hradných španstiev a šľachtických stolíc, medzi ktoré patrila napr. účasť miestnej šľachty na správe, hlavne v oblasti súdnictva. Konštatoval, že k premene Bratislavského hradného španstva na šľachtickú stolicu prišlo pravdepodobne v roku 1323.

Miroslav Martinický zo Štátneho archívu v Žiline so sídlom v Bytči sa venoval osudom archívov podriadených súdov (*Iudicium subalternum*) v rokoch 1790 – 2020. Tieto súdne inštitúcie pôsobili v Uhorsku v rokoch 1787 – 1790 a v súčasnosti sa v štátnych archívoch zachovalo 12 archívnych fondov z ich činnosti. Autor poukázal na nejednotnosť pomenovania pôvodcu, ktorá vládne v týchto archívnych súboroch a ponúkol aj riešenie daného stavu. Následne priblížil manipuláciu s registratúrami podriadených súdov v jednotlivých obdobiach, usporiadanie písomností z ich činnosti, a to od ich zaradenia do archívov stolíc až po vznik samostatných archívnych fondov podriadených súdov v polovici 20. storočia. Bližšie sa zameral na istú špecifickosť v prípade usporiadania fondov podriadených súdov Bratislavskej a Nitrianskej župy a ako spracovateľ aj na osobitosť usporiadania fondov podriadeného súdu Zvolensko-turčianskej župy.

Mária Feješová zo Štátneho archívu v Bratislave, pracovisko Archív Modra v obsiahlej štúdii rekonštruovala počiatky budovania organizovaného archívnictva v Bratislavskom kraji v rokoch 1950 – 1955. V prvej časti štúdie venovala pozornosť archívnym riadiacim orgánom na krajskej úrovni, ku ktorým na skúmanom území patrili Krajský archív v Bratislave (neskôr transformovaný na Štátny archív v Bratislave) a archívne oddelenie Krajskej správy ministerstva vnútra v Bratislave. Podrobne sledovala ich činnosť i personálnu situáciu. V druhej časti skúmala vývoj mestských a okresných archívov Bratislavského kraja, konkrétne mestských archívov v Bratislave, Modre, Pezinku, Skalici, Svätom Jure, Šamoríne, Trenčíne a Trnave a okresných archívov ONV Bratislava-okolie, v Dunajskej Strede, Galante, Malackách, Modre, na Myjave, v Novom Meste nad Váhom, Piešťanoch, Pezinku, Senci, Senici, Sereďi, Skalici, Šamoríne, Trenčíne, Trnave a Veľkom Mederi. Autorka podala komplexný pohľad na skúmanú problematiku a detailne priblížila organizáciu archívnej starostlivosti v Bratislavskom kraji v prvej polovici 50. rokov 20. storočia, ktorá sa vyznačovala chýbajúcou legislatívou, nedostatkom kvalifikovaných pracovných síl i priestorov na úschovu dokumentov, ako aj nevyhovujúcimi pracovnými podmienkami.

Problematikou sprístupňovania osobného fondu zahraničného Slováka Jozefa Mariána Kirschbauma sa zaoberala Michaela Weinštuková zo Slovenského národného archívu, kde je fond uložený a ktorá je jeho spracovateľkou. Po načrtnutí životných osudov J. M. Kirschbauma prešla k rozboru fondu. Spomenula okolnosti jeho získania do Slovenského národného archívu a následne sa zamerala na vytvorenú štruktúru archívneho fondu, ktorého dokumenty sú rozdelené do desiatich fondových oddelení, členiacich sa ďalej na pododdelenia. Každú vytvorenú skupinu dokumentov charakterizovala po obsahovej stránke. Nezabudla ani na archívno-teoretické problémy, ktoré riešila pri spracúvaní a v závere spomenula i možnosti využitia archívneho fondu z pohľadu bádateľa. Štúdia ponúka prehľad spracovania archívneho fondu jednej z exilových osobností slovenských dejín a môže dobre slúžiť prípadným záujemcom na zorientovanie sa v zachovaných písomnostiach.

Zbyněk Sviták z Ústavu PVH a archívnictva Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne riešil otázku, či potrebujeme tzv. kategórie diplomatického materiálu? Upozornil na nejednotnosť a rôzne spôsoby rozdeľovania písomností do kategórií, pričom dôvod tohto stavu vidí v skutočnosti, že v jednom pojme sa miešajú dve základné roviny, ktoré obsahuje každý archívny dokument – vzhľad písomnosti a jej právny obsah.

Mikuláš Čtvrtník zo Štátneho oblastného archívu v Prahe analyzoval ochranu osobnosti a osobných údajov vo verejnej správe a v oblasti

archívnickva na území Spojeného kráľovstva. Priblížil britský systém testovania verejného záujmu, ktorý je viacvrstvový a rozvetvený do viacerých úrovní, ktoré definoval a opísal.

Rubrika *Diskusia* je venovaná Evidencii pečatí a pečatidiel - webovej aplikácii na evidenciu a vyhľadávanie sfragistických jednotiek, ktorej legislatívny rámec bol vytvorený novelou zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach. Norbert Praženka z odboru archívov a registratúr MV SR a Ladislav Vrtel zo Štátneho archívu v Bratislave - vedúci pracovnej skupiny na tvorbu aplikácie, ozrejmili spôsob jej fungovania, pričom ich príspevok mal byť akýmsi úvodom do diskusie. Nadviazal na neho Igor Graus zo Štátneho archívu v Banskej Bystrici, ktorý poukázal na niektoré aktuálne problémy v aplikácii, ktoré by mali byť odstránené pred jej odovzdaním do štandardného používania.

V rubrike *Predpisy* nájdeme informáciu od Jozefa Pociska z odboru archívov a registratúr MV SR o podmienkach predkladania archívnych dokumentov obsahujúcich osobné údaje na vedecký výskum, čo je v súčasnosti téma viac ako aktuálna.

Rubrika *Literatúra* je rozdelená na dve časti. Prvá – *Recenzie a referáty* – obsahuje 15 recenzií a anotácií publikácií, reflektujúcich predovšetkým problematiku archívnickva a pomocných vied historických. Konkrétne ide o nasledujúce tituly: ŠEDIVÝ, Juraj. *Historické nápisy a ich nosiče*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018 (Mária Kaletová); LUZ, Rastislav (ed.). *Účtovné registre Bratislavskej kapituly 1417 - 1526 (= Documenta Posoniensia I)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018 (Miriam Hlavačková); NĚMETHOVÁ, Silvia (zost.). *Mária Terézia a jej doba vo svetle pomocných vied historických*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 2017 (Gabriela Oľšavská); ŠEDIVÝ, Juraj. *Beiträge zur mittelalterlichen deutschsprachigen Schriftkultur in der Slowakei I*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave, 2019 (Peter M. Zigman); HRIVŇÁK, Štefan. *Jozef Watzka: srdcom archivár*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2019 (Richard Pavlovič); BANDĎOLOVÁ, Margita et al. (eds.). *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918 - 1919*. Bratislava : Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave; Košice : Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Košiciach, 2018 (Miroslav Kunt); BURAN, Dušan (ed.). *Klenot flámskej gotickej miniatúry. Kniha hodínok Ilony Andrassyovej*. Betliar : Andoras, občianske združenie, 2019 (Eva Veselovská); RAGAČOVÁ, Júlia – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Trnava 1238 - 2018... Úspešný európsky príbeh...* Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018 (Marcela Domenová);

WANER, Michal – RAGAČOVÁ, Júlia (zost.). *Soupis vedut vzniklých do roku 1850. Svazek IV/1. Slovenský národní archiv*. Praha : Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, 2018 (Ivana Červenková); BÁRTA, Stanislav (red.) et al. *Digitální archivnictví*. Brno : Masarykova univerzita, 2019 (Ivana Červenková); *Genealogicko-heraldický hlas 2019* (Silvia Marinová); *Turul 2019* (Balázs Csiba); KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. *Historické štúdie 52*. Bratislava : Veda, 2018 (Lukáš Repjak); LACKO, Miroslav a kol. *Montánno-historický výskum na Slovensku a v strednej Európe. Montánna história 10, 2017 – 2018*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre sociálne a hospodárske dejiny, 2019 (Katarína Olajcová); *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 2019 (Jozef Meliš).

Druhá časť – *Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík* – prináša prehľad periodík vydávaných vo viacerých európskych krajinách a v USA spoločnosťami archivárov. Cieľom tejto časti časopisu je informovať slovenských archivárov a kolegov z príbuzných odborov o témach, ktoré riešia archivári v iných krajinách, a tak priniesť inšpiráciu pre nové výskumy alebo iný pohľad na riešenie rovnakých problémov. Medzi anotovanými titulmi nájdeme americký *The American Archivist* (2017, č. 1, Milan Belej), nemecký *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen* (2019, č. 1-2, Peter Konečný), britský *Archives and Records: The Journal of the Archives and Records Association* (2019, č. 3, Jana Kafúnová), taliansky *Archivi* (2017, č. 1, Marek Púčik), český *Archivní časopis* (2019, č. 1-2, Michal Bartal), poľský *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* (2019, Drahomír Velička), francúzsky *La Gazette des Archives* (2017, č. 1, Katarína Kučerová Bodnárová), maďarské *Levéltári közlemények* (2017, Anikó Bajuszová) a *Levéltári szemle* (2019, č. 1-2, Klaudia Bugyinszká), ruský *Otečestvennyje archivy* (2019, č. 1-3, Mária Novosádová), český *Sborník archivních prací* (2019, č. 1, Daniela Tvrdoňová).

V rubrike *Správy* podávajú Juraj Šedivý z Katedry archívnictva a PVH Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a Marcela Domenová z Katedry archívnictva a PVH Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prehľad činnosti týchto pracovísk. Dozvieme sa z neho o personálnom zložení katedier, priebehu a obsahu výučby, počte študentov a obhájených absolventských prácach i vedeckých aktivitách členov katedier zahŕňajúcich účasť na vedeckých podujatiach, na projektoch a publikačnú činnosť. Rubriku uzatvára správa Rastislava Luza o činnosti Vedeckej rady Slovenského národného archívu v roku 2017, ktorá pôsobí ako poradný orgán riaditeľa archívu od roku 1990.

Posledná pravidelná rubrika časopisu *Kronika* prináša krátku informáciu o výstave venovanej Novembru '89 od autorov Kataríny Olajcovej a Petra

Konečného zo Slovenského banského archívu v Banskej Štiavnici a obsahuje tiež medailóny jubilarov z radov archivárov, ako aj nekrológ Štefana Eliáša, dlhoročného pracovníka Štátneho archívu v Košiciach.

Toto číslo časopisu obsahuje i dve prílohy – prehľad archívnych pomôcok štátnych a špecializovaných verejných archívov vydaných v rokoch 2002 – 2007 a bibliografiu Slovenskej archivistiky za roky 2006 – 2013. V závere sa nachádza publikovaný už spomenutý štatút časopisu. Nasleduje zoznam autorov štúdií a článkov, obsah a pokyny pre autorov.

Slovenská archivistika pri obnovení svojho vydávania dostala aj novú obálku a veríme, že výkonnej redakcii zo Slovenského národného archívu sa bude aj naďalej dariť zapĺňať jej stránky aktuálnymi a podnetnými informáciami z oblasti archívnictva a reflektovať dianie v slovenskom a minimálne i stredoeurópskom priestore.

Ivana Červenková

* * *

Slovenská archivistika, 2020, roč. 50, č. 2, 330 s. ISSN 0231-6722.

Druhé minuloročné číslo obnovenej Slovenskej archivistiky prináša na svojich stránkach v rubrike *Štúdie a články* šesť príspevkov. V prvom z nich sa Ladislav Vrtel zaoberá československými štátnymi symbolmi z roku 1920. Minulý rok uplynulo sto rokov od prijatia zákona o štátnych symboloch Československej republiky. Autor pri tejto príležitosti ozrejmil postup práce heraldickej komisie, ktorá bola ustanovená práve za účelom vytvorenia štátnych symbolov novej republiky. Predstavil jednotlivé koncepcie odzrkadľujúce vzťah Čechov a Slovákov a ich vzájomného spolužitia. Obrazová príloha, ktorá je súčasťou príspevku, veľmi zreteľne ilustruje rozdiely medzi jednotlivými návrhmi štátnych symbolov – konkrétne veľkého, stredného a malého štátneho znaku a štátnej vlajky.

Činnosť Archívu Povereníctva vnútra (1945 – 1952) predstavila Alžbeta Gabríková. Priblížila jednotlivé archívne fondy v správe archívu, medzi ktoré patrili písomnosti bývalej župy Bratislavskej (do roku 1918), dokumenty z činnosti úradu Ministra ČSR pre správu Slovenska, Bratislavskej veľžupy (1923 – 1928), Krajinského úradu (1928 – 1938) a ministerstva vnútra (1940 – 1945). Fungovanie archívu ovplyvňovali personálna poddimenzovanosť i priestorové problémy, čo malo dopad na plnenie vytýčených úloh.

Úlohy Osídľovacieho úradu v Bratislave a Fondu národnej obnovy v Bratislave pri budovaní povojnového Slovenska skúmal Karel Řeháček.

Osídľovací úrad organizoval výmenu obyvateľstva nemeckej a maďarskej národnosti, keďže podľa dohody predstaviteľov československej exilovej vlády a domáceho odboja mali byť príslušníci týchto národností vysídlení z územia obnoveného Československa a zbavení občianskych práv a majetku. Fond národnej obnovy mal v kompetencii správu skonfiškovaného a dohodového majetku, ktorý prideloval podľa dispozícií Osídľovacieho úradu oprávneným uchádzačom alebo ho začleňoval do vyšších foriem národného hospodárstva. Autor prináša informácie nielen o činnosti oboch úradov a ich kompetenciách, ale aj o organizačnej štruktúre a personálnom zabezpečení a v závere príspevku porovnáva osídľovaciu politiku v českých krajinách a na Slovensku.

Príspevok Milana Mišoviča sa zameriava na tvorbu archívneho dedičstva Slovenskej republiky, pričom sleduje legislatívne úpravy inštitútu archívne dedičstvo, jeho evidenciu a spôsob dopĺňovania od polovice 50. rokov do druhej polovice 90. rokov 20. storočia.

Z oblasti ochrany archívnych dokumentov je príspevok Aleny Makovej venujúci sa možnostiam fixácie atramentov pre vodné konzervačné procesy. Autorka opisuje experiment, ktorý sa uskutočnil v Slovenskom národnom archíve. Počas neho boli skúmané vlastnosti 43 záznamových prostriedkov nanesených na drevitom papieri, tie boli následne opatrené nánosom desiatich vybraných fixačných prostriedkov a sledovalo sa ich správanie po nanosení fixačnej látky, po ponorení do vody a po ponorení v dvoch vybraných deacidifikačných sústavách. Autorka v príspevku vyhodnocuje tento experiment.

Sociálne siete sú v dnešnej dobe jedným z najsilnejších informačných a komunikačných prostriedkov, a to obzvlášť v čase pandémie, keď sa spoločenské kontakty obmedzili na minimum. O pôsobení slovenských archívov na sociálnych sieťach, ich prezentácii a komunikácii s verejnosťou, informuje Daniela Tvrdoňová. Sústredila sa na stránky slovenských archívov na sociálnej sieti Facebook a ich aktivity. Zároveň tiež priniesla porovnanie s facebookovými profilmi národných archívov z okolitých krajín. Dospela k záveru, že slovenské archívy v tomto smere nevyužívajú naplno potenciál sociálnych sietí.

V rubrike *Diskusia* nadviazal Karel Müller na tému z predchádzajúceho čísla, ktorá sa týkala evidencie pečatí a pečatidiel na Slovensku a ponúkol pohľad na túto problematiku v prostredí štátnych archívov Českej republiky. V rubrike *Predpisy* priniesla Monika Péková základné informácie o aktuálnej novele zákona č. 395/2002 z. z. o archívoch a registratúrach, ktorá napríklad sprísňuje pravidlá pri umožňovaní prístupu k archívnym dokumentom obsahujúcim osobné údaje, čo je dôležitá informácia pre všetkých bádateľov venujúcich sa výskumu dejín 20. storočia.

Prvá časť rubriky *Literatúra – Recenzie a referáty* obsahuje 12 recenzií a anotácií na publikácie z oblasti archívnictva, pomocných vied historických, dejín správy, edícií archívnych dokumentov a pod. Ide o nasledujúce tituly: MALINIÁK, Pavol. *Čabradske panstvo v stredoveku*. Banská Bystrica : Belianum, 2019 (Monika Tihányiová); PONGRÁCZ, Denis. *Atlas osobných pečatí I. Series Nobilium. Heraldicko-genealogický lexikón*. Bratislava : JUDr. Mikuláš Trstenský vl. nákladom, 2019 (Peter Brindza); LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). *Visitationes canonicae archidiaconatus Posoniensis 1694/1695*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce; Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2019 (Alena Macková); FRANKO, Michal. *Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra (Druhá polovica 16. storočia a 17. storočia)*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018 (Eva Benková); FEDERMAYER, Frederik. *Zbierka erbových pečatí. Pečať – prameň rodovej heraldiky a genealógie I. diel (menný index k zbierke A – L)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2019 (Peter Brindza); RYCHLÍK, Jan – VAŠEK, Richard – LACKO, Miroslav (eds.). *Korespondence T. G. Masaryk – Slovenští veřejní činitelé (1918 – 1937)*. Praha : Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2019 (Erik Dulovič); VADKERTY, Madeline. *Slovný pán prezident (Listy Jozefovi Tisovi)*. Žilina : Absynt, 2020 (Martin Garek); *Archívny almanach*. Bytča : Spolok Pro arrchivis, o. z., 2019 (Ivana Červenková); *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 2019, č. 2 (Jozef Meliš); *Paginae historiae*. Sborník Národného archivu, 2019, č. 1-2 (Alena Gazdíková); KOHÚTOVÁ, Mária – MAREK, Miloš (eds.). *Studia historica Tyrnaviensia XX*. Poľsko : Spolok Slovákov v Poľsku v spolupráci s Filozofickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave, 2019 (Kristína Danková); CHUDJÁK, František (eds.). *Zborník Spoločnosti slovenských archívárov 2018*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archívárov, 2020 (Tina Hrivňáková).

Druhá časť – *Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík* – nadväzuje na predchádzajúce číslo a prináša informácie o obsahu ďalších čísel či ročníkov zahraničných periodík vydávaných spoločnosťami archívárov. Medzi anotovanými titulmi nájdeme americký *The American Archivist* (2017, č. 2, Milan Belej), nemecký *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen* (2019, č. 3-4, Peter Konečný), britský *Archives and Records: The Journal of the Archives and Records Association* (2020, č. 1-2, Jana Kafúnová), taliansky *Archivi* (2017, č. 2, Marek Púčík), český *Archivní časopis* (2019, č. 3-4, Michal Bartal), francúzsky *La Gazette des Archives* (2017, č. 2-4, Katarína Kučerová Bodnárová), maďarské *Levéltári szemle* (2019, č. 3-4, Klaudia Bugyinszká), ruský *Otečestvennyje*

archivy (2019, č. 4-6, Mária Novosádová) a český *Sborník archivních prací* (2019, č. 2, Daniela Tvrdoňová).

Rubrika *Správy* nadväzuje niekoľkými príspevkami na predchádzajúce číslo. Juraj Šedivý z Katedry archívництва a PVH Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a Marcela Domenová z Katedry archívництва a PVH Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove predstavili činnosti ich pracovísk v ďalšom akademickom roku a Rastislav Luz podrobne priblížil činnosť Vedeckej rady Slovenského národného archívu v rokoch 2018 - 2019. Okrem toho v krátkej správe informoval Richard Pavlovič o presťahovaní sa spišskonovoveského archívu, ktorý je pracoviskom Štátneho archívu v Košiciach, do nových priestorov a Kristína Majerová podala správu o zmene názvu Archívu Slovenskej akadémie vied (ďalej len SAV) z Ústredný archív SAV na Archív SAV.

Rubrika *Kronika* obsahuje správu z pera Lukáša Repjaka o výstave venovanej stému výročiu podpísania Trianonskej mierovej zmluvy formujúcej hranice Maďarska a južné hranice Československej republiky. V rubrike tiež nájdeme medailóny venované jubilujúcim archivárom a bohužiaľ aj tri nekrológy významných osobností slovenskej historickej vedy, ktoré nás v roku 2020 opustili – doc. Ivana Chalupeckého, prof. Jozefa Šimončiča a dr. Júliusa Sopka. Prílohu tohto čísla Slovenskej archivistiky tvorí prehľad archívnych pomôcok štátnych a špecializovaných verejných archívov v SR za roky 2008 - 2013. Číslo uzatvára zoznam autorov štúdií a článkov a pokyny pre autorov.

Ivana Červenková

SPRÁVY, REFERÁTY / BRIEF NOTICES

Medzinárodná vedecká konferencia *Udalosti a osobnosti regiónu okolia Kapušian*

(15. máj 2021)

Národné dejiny nie je možné poznať a chápať bez poznania regionálnych dejín. Na Slovensku je tento fakt dôležitý o to viac, že sa jeho územie až do roku 1918 nevyvíjalo ako jeden ucelený štátoprávny a administratívny celok, ale každý jeho región mal svoj špecifický charakter a do istej miery aj špecifický vývin, premietajúci sa do územnej identity jednotlivca i kolektívu ľudí, v regióne žijúcich i z neho pochádzajúcich. Regionálne dejiny chápeme ako organickú súčasť národných, štátnych dejín. Ich historické bádanie má na Slovensku bohatú tradíciu a v posledných rokoch aj široké, kvalitné odborné a vedecké autorské zázemie. To dokazuje aj zloženie účastníkov medzinárodnej konferencie s názvom *Udalosti a osobnosti regiónu okolia Kapušian*, ktorá sa uskutočnila dňa 15. mája 2021 v prednáškovej miestnosti Rímskokatolíckeho farského úradu v Kapušanoch. Konferencia sa realizovala pod záštitou honorárneho konzula a vedúceho Konzulátu Poľskej ľudovej republiky v Prešove Ing. Jána Hudackého. Jej organizátormi boli Rímskokatolícka farnosť sv. Martina v Kapušanoch, Rímskokatolícka farnosť Narodenia Panny Márie v Pušovciach, Zakon Rycerski Świątego Grobu Bożego w Jerozolimie zwierzchnictwo w Polsce (Miechow), Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied v Bratislave, Centrum spirituality východ-západ Michala Lacka v Košiciach a Centrum pre štúdium biblického a blízkvýchodného sveta v Košiciach.

Samotnej konferencii predchádzala omša, ktorá sa konala v Rímskokatolíckom kostole sv. Martina v Kapušanoch, jej hlavným celebrantom bol ThLic. Tomáš Čap, dekan Prešov – východ. Medzinárodnú vedeckú konferenciu už v prednáškovej miestnosti Rímskokatolíckeho farského úradu v Kapušanoch svojimi úvodnými slovami a príhovormi otvorili doc. JCDr. PaedDr. Jozef Marčín, PhD., farár farnosti sv. Martina v Kapušanoch, prof. RNDr. Pavol Šajgalík, DrSc., predseda Slovenskej akadémie vied v Bratislave, Ing. Ján Hudacký, honorárny konzul a vedúci Konzulátu PLR v Prešove a Komandor Stanisław Franciszek Osmenda ESSH, Kustosz siedziby Polskiego Zwierzchnictwa Zakonu Rycerskiego Świątego Grobu Bożego w Jerozolimie.

Počas konferencie odznelo celkovo deväť odborných príspevkov. Už v úvode konferencie oznámil Doc. JCDr. PaedDr. Jozef Marčín, PhD., farár farnosti sv. Martina v Kapušanoch, že z neúčasti sa ospravedlnil Mons. HELic. Jozef Krištof zo Štátneho sekretariátu - Sekcie pre všeobecné záležitosti vo

Vatikáne z dôvodu pandemickej situácie v roku 2021, ale príspevok spolu s obrazovou prílohou bol prednesený.

Prvý blok prednášok moderoval prof. ThDr. PhDr. Peter Zubko, PhD. Prednášky zahájil Mecenas Maurycy Fojcik ESSH, Kawaler Zakonu Rycerskiego Świątego Grobu Bożego w Jerozolimie, ktorý vo svojom príspevku predstavil božohrobcov - regulovaných (rehoľných) kanonikov strážcov Jeruzalemského *Svätého* Hrobu Pána na Slovensku. Ďalej ThDr. Angelus Štefan Kuruc, PhD., O.Praem., farár vo farnosti Poproč (Rožňavská diecéza), sa podrobne venoval pôsobeniu Rádu strážcov Božieho hrobu v Chmeľove. Veľmi zaujímavým a podnetným bol príspevok Mgr. Michaely Haviarovej, PhD., historičky umenia s názvom Kostol božohrobcov v Hanušovciach nad Topľou, najnovšie poznatky o stavebnom vývoji a dejinách kostola, ktorý autorka doplnila aj bohatými fotografickými ukážkami.

Po obedovej prestávke pokračoval druhý blok prednášok, ktorý moderoval prof. ThLic. Róbert Lapko, ThD., PhD. V prvom príspevku prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD. z Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV predstavil prítomným pôvod a vývoj osídlenia kapušianskeho sídliska a ich sídelného zázemia. Ďalej prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD. zo Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV predniesol príspevok o rekatolizácii kapušianskeho regiónu vo svetle kanonickej vizitácie z roku 1749. Doc. PaedDr. ThDr. Šimon Marinčák, PhD. zo Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a Centra spirituality východ-západ Michala Lacka v Košiciach Trnavskej univerzity v Trnave sa vo svojom príspevku venoval vybraným aspektom kultúrnych premien na strednom Šariši na príklade obce Fulianka.

A napokon, po krátkej prestávke nasledoval tretí blok prednášok, ktorý moderoval doc. PaedDr. ThDr. Šimon Marinčák, PhD. Ako prvý bol prednesený príspevok Mons. HELic. Jozefa Krištofa, témou bola osobnosť Mons. ICDr. Štefana Fogáša, prvého Slováka v diplomatických službách Svätej Stolice. Ďalšiu štúdiu predniesli jej obaja autori, prof. ThLic. Róbert Lapko, ThD., PhD. zo Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a Centra pre štúdium biblického a blízkovýchodného sveta, a Mgr. Lukáš Durkaj (doktorand) zo Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV, témou príspevku bol prínos Jána Šveca Slavkoviana na poli slovenskej bibliistiky. Poslednou vystupujúcou bola Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD. z Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, ktorá vo svojom príspevku predstavila životné osudy a dielo jezuitu a univerzitného profesora Gabriela Kapiho, SJ (1658-1728), významného kapušianskeho rodáka.

Prednes viacerých príspevkov bol obohatený o premietanú obrazovú prílohu. Po každom bloku príspevkov prebehla diskusia, ktorej sa zúčastnili aktívni účastníci konferencie, ako aj ďalší účastníci a pozvaní hostia. Účast na konferencii bola možná aj prostredníctvom voľného internetového pripojenia na stránke kapusany.kukaj.se. Medzinárodnú vedeckú konferenciu ukončil doc. JCDr. PaedDr. Jozef Marčín, PhD., farár farnosti sv. Martina v Kapušanoch, ktorý prednášajúcim poďakoval za prednesené príspevky a všetkým účastníkom za bohatú diskusiu a účasť na vedeckom podujatí. V závere konferencie odznela tiež informácia, že všetky príspevky budú v rozšírenej podobe publikované v samostatnom vedeckom zborníku.

Zuzana Lopatková

Pálffyovci v Smoleniciach

Minulý rok, 21. januára sme si pripomínali sté výročie úmrtia grófa Jozefa Pálffyho staršieho, ktorý v tento deň, v roku 1920 ako 67 ročný zomrel vo švajčiarskom meste Davos na tuberkulózu. V tejto súvislosti bola v roku 2020 plánovaná vedecká konferencia, ktorej tematikou mali byť najmä smolenickí príslušníci šľachtického rodu Pálffy žijúci na prelome 19. a 20. storočia, a predovšetkým osobnosť Jozefa Pálffyho staršieho. Do realizácie tejto konferencie, tak ako aj mnohých ďalších, však zasiahla nepriaznivá epidemiologická situácia na Slovensku v súvislosti s šírením vírusu Covid-19. Organizátori ale svoj zámer nevzdali a konferencia tak mohla úspešne prebehnúť o rok neskôr, dňa 29. júna 2021, hoci v online priestore. Iniciátormi tejto vedeckej konferencie konanej pri príležitosti 100. výročia úmrtia grófa Jozefa Pálffyho staršieho (1853 – 1920) bol Pamiatkový úrad Slovenskej republiky a občianske združenie Červenokamenské panstvo, menovite predovšetkým PhDr. Radoslav Ragač, PhD. a PhDr. Daniel Hupko, PhD. Moderovania konferencie v náročnejšom a technicky nie vždy stabilnom online priestore sa ujala Mgr. Martina Orosová, PhD.

Po úvodnom príhovore doktora Radoslava Ragača bolo naplánovaných celkovo desať odborných príspevkov, ktoré sa týkali najrôznejších aspektov bádania viažucich sa k smolenickým Pálffyovcom. Zároveň sa tu stretli poprední odborníci na šľachtický rod Pálffyovcov z mnohých vedeckých inštitúcií.

PhDr. Martin Chmelík z Oravského múzea P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne mal vystúpiť s príspevkom *Gróf Jozef Pálffy, direktor Oravského*

kompositorátu, avšak nemohol sa zúčastniť. Prvý blok príspevkov preto otvoril Mgr. Jozef Hudec, PhD. z Ústavu orientalistiky Slovenskej akadémie vied. Témou prednášky bol *Gróf Jozef Pálffy v severovýchodnej Afrike*, v ktorej auditorium informoval nielen o grófových cestách do africkej exotiky, ale najmä o jeho poľovníckych aktivitách a úspechoch. Súčasťou príspevku bola graficky bohatá prezentácia. S príspevkom s názvom *Príbeh manželstva. Jozef Pálffy st. a Lucia, rodená Wilczeková vo svetle vzájomnej korešpondencie* vystúpil PhDr. Daniel Hupko, PhD. z Múzea mesta Bratislavy. Táto prednáška bola náhľadom do grófovho súkromia a manželského spolužitia.

Po krátkej prestávke nasledoval príspevok Mgr. Mareka Gillányiho z Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky s názvom *Smolenickí Pálffyovci vo svetle matrik*. Autor zaujímavo a podrobne predstavil prácu s matrikami, ktorá stále nie je v historickom výskume dostatočne využívaná. Hospodárskemu aspektu a presnejšie chemickému priemyslu sa vo svojom príspevku *Chemická továreň Jozefa Pálffyho v Smoleniciach* venovala doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD. z katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Príspevok bol prednesený v zastúpení. Téma priniesla náhľad do grófových podnikateľských aktivít. Následne sa Mgr. Jozef Tihányi zo SNM – Múzea Červený Kameň v Častej sústredil na *Obrazy zo Smoleníc v Múzeu Červený Kameň*. Venoval sa problematike značenia jednotlivých umeleckých predmetov (v tomto prípade obrazov) a niekedy náročnému zisťovaniu pôvodcov zbierok. Okrem toho sa nastolila problematika zvozov predmetov kultúrnej hodnoty z opustených objektov, resp. konfiškácií v čase 2. svetovej vojny a krátko po nej, čo vyvolalo podnetnú diskusiu.

Posledný blok príspevkov bol zameraný na predmety hmotnej kultúry, ktoré súvisia so smolenickými Pálffyovcami z prelomu 19. a 20. storočia. Problematiky zvozov sa čiastočne dotkla aj Mgr. et Mgr. Zuzana Ludiková, PhD. zo Slovenskej národnej galérie vo svojom podnetnom a vizuálne bohatom príspevku *Obrazy z kaštiela v Smoleniciach v zbierke starého európskeho maliarstva Slovenskej národnej galérie*. Následne sa so svojou prednáškou s názvom *Smolenický oltár – neznáma súčasť pálfiovského hradu* predstavil Mgr. Tomáš Kowalski z Pamiatkového úradu Slovenskej republiky. Posledné dva príspevky boli venované Smolenickému zámku, ktorého výstavbu, resp. prestavbu pôvodného stredovekého hradu inicioval práve gróf Jozef Pálffy starší. Najprv vystúpil Mgr. Marek Buday, PhD. z Katedry dejín výtvarného umenia Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Prednáška niesla názov *Poznámky k rekonštrukcii Smolenického hradu na prelome 19. a 20. storočia* a objasňovala nielen priebeh stavby, ale aj pohnútky, ktoré

k nej viedli. Posledný príspevok Mgr. Branislava Geschwandtnera z Archívu Slovenskej akadémie vied sa zamerail na *Smolenický zámok v správe Slovenskej akadémie vied*. Nakoniec nasledovala všeobecná diskusia.

Celá konferencia sa niesla v mimoriadne priateľskom a príjemnom duchu, stretli sa na nej odborníci na rod Pálffy z rôznych oblastí výskumu a rôznych inštitúcií. Cieľ každej vedeckej konferencie, ktorým bezpochyby je, aby si jej účastníci vymenili poznatky a výsledky svojho výskumu, prispeli k novým objavom a otvorili nové obzory pre výskum, bol v tomto prípade určite naplnený. Z konferencie Pálffyovci v Smoleniciach je plánovaný aj tlačový výstup v podobe zborníka, čo určite poteší odbornú, ale aj laickú verejnosť. Všetkým prednášajúcim týmto prajeme veľa úspechov v ďalšom výskume, aby sa mohla uskutočniť ďalšia, podobne úspešná konferencia.

Alena Macková

Odborná konferencia

„700. výročie Matúša Čáka Trenčianskeho (1321 – 2021)“

(správa z konferencie)

Vyvrcholením Roka Matúša Čáka bola jesenná odborná konferencia „700. výročie Matúša Čáka Trenčianskeho (1321 – 2021)“, ktorú organizovalo Trenčianske múzeum v Trenčíne v spolupráci s Katedrou histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Konferencia sa konala v historických priestoroch Trenčianskeho hradu v objekte kasárne, a to v dňoch 23. a 24. septembra 2021. Toto podujatie bolo dostupné nielen pre odbornú ale aj pre laickú verejnosť. Konferenciu by sme mohli charakterizovať ako zhromaždenie vedeckých pracovníkov pri príležitosti 700. rokov od úmrtia samozvaného „Pána Váhu a Tatier“, Matúša Čáka Trenčianskeho. Prednášajúcimi boli významní slovenskí historici a osobnosti, ktorí sa radia medzi expertov na obdobie stredoveku. Priestor dostali aj mladší kolegovia, ktorí do výskumu vniesli nové podnety a pohľady na prezentovanú problematiku. Na konferencii odzneli predovšetkým prednášky na témy týkajúce sa politickej a sídelnej situácie či hospodárskych pomerov v čase vládnutia Matúša Čáka a tiež pohľad na danú problematiku z pohľadu archeológie.

Konferenciu otvoril a moderoval JUDr. Mgr. Tomáš Michalík, PhD., zástupca riaditeľa Trenčianskeho múzea. Po otvorení a privítaní hostí aj prednášajúcich nasledovali príhovory riaditeľa múzea Mgr. Petra Martiniska

a dekana Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave doc. Dr. phil. Erika Hrnčiarika. V úvodnom príhovore riaditeľ poukázal na význam osobnosti Matúša Čáka, ktorá presahuje hranice Trenčína, Trenčianska i samotného Považia a tiež prezentoval a zhodnotil aktivity múzea, ktoré sa realizovali počas celého roka 2021. Dekan Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave doc. Dr. phil. Erik Hrnčiarik sa vo svojom príhovore vyslovil, že je hrdý, že sa Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave podujala spoluorganizovať konferenciu venovanú 700. výročiu úmrtia Matúša Čáka Trenčianskeho. Vyzdvihol a skonštatoval, že pod vedením prof. Marsinu vychovala Katedra histórie silnú generáciu historikov venujúcich sa výskumu stredoveku. Zástupca riaditeľa múzea v úvode ohlásil viaceré zmeny v programe, a zároveň požiadal prítomných o minútu ticha za zosnulého profesora Richarda Marsinu, významného slovenského medievaluistu, ktorý sa mal pôvodne aktívne zúčastniť konferencie.

Po úvodných častiach vystúpil s príspevkom Mgr. Jakub Palko (doktorand na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave). V príspevku s názvom *Matúš II. a Peter I. Čákovci v službách kráľa Štefana V.* načrtnol vzostup rodu Čákovcov pred samotným Matúšom III. Čákom – Trenčianskym. Primárne sa venoval predkom Matúša Čáka, jeho otcovi a strýkovi, v genealógii rodu Čák, pričom sa zamerával aj na ich funkcie a pôsobenie nielen v rámci Uhorska, ale aj ich aktivít v zahraničí. Pre lepšie pochopenie prednášky pripojil stručnú genealógiu trenčianskej vetvy rodu Čák. Udalosti rokov 1264 – 1283 vykreslil na základe rakúskych dobových letopisov.

Mgr. Alena Macková, interná doktorandka (Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave), predniesla v mene prof. Vladimíra Rábika, PhD. príspevok s názvom *Spoločensko-politická situácia v prvej štvrtine 14. storočia – Matúš Čák Trenčiansky*, v úvode ktorého stručne načrtla príčiny krízy, v ktorej sa nachádzalo Uhorsko v sledovanom období a tiež poukázala na upadajúcu moc kráľa, dynastické vyčerpanie v zmysle genealogikom aj mocenskom, a na snahy europeizovať Uhorsko po vymretí domácej dynastie Arpádovcov v roku 1301. Priblížila tiež boje o uhorský trón, jednotlivých kandidátov naň a vyzdvihla úlohu Svätej stolice a jej ďalekosiahle intervencie v prospech mladistvého neapolského princa Karola Róberta z Anjou. Ďalej sa v príspevku sústredila aj na bitku pri Rozhanovciach (1312), ako na konfrontáciu medzi súperiacimi stranami, čiže Matúšom Čákom a Karolom Róbertom I.

Zápoleniu uhorskej oligarchie v kráľovstve sv. Štefana na príklade pánov z Köszege a rodu Čák venoval vo svojom príspevku pozornosť PhDr. Vladimír

Vlasko, PhD. (Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave). Historik sa v príspevku preniesol do obdobia druhej polovice 13. storočia, čiže do obdobia počiatku tzv. feudálnej anarchie. Poukázal na roztrieštenie krajiny v danom období na sféry vplyvu jednotlivých oligarchov a na skutočnosť, že oligarchia predstavovala kolektívne úsilie členov toho-ktorého šľachtického rodu obohatiť sa čo najviac na kráľovských majetkoch a hrať prím v mocenských bojoch. Tiež sa zaoberal zoskupeniami, jednotlivými príslušníkmi a činnosťou najvplyvnejších magnátskych rodov v Uhorskom kráľovstve.

Komparáciou dvoch oligarchických skupín v uhorskom kráľovstve na začiatku 14. storočia sa zaoberal Mgr. Dominik Blanár, PhD. (Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave). Vo svojom príspevku *Omodejovci a Matúš Čák Trenčiansky, vzájomný vzťah dvoch mocenských „hornouhorských“ dobových predstaviteľov oligarchie / podobnosti, špecifiká a rozdiely pôsobenia významnej vetvy Abovcov, Omodejovcov a Matúša Čáka Trenčianskeho* špecifikoval pôsobenie a komparoval vybrané osobnosti z uvedených magnátskych vetiev. V úvodných častiach príspevku uviedol aj spoločenské pozadie a postavenie, či kariérny postup najvýznamnejších predstaviteľov oboch prezentovaných magnátskych rodov.

Po diskusii a prestávke prišiel na rad druhý blok prednášok otvorený spoločným príspevkom doc. PhDr. Zuzany Lopatkovej, PhD. a Mgr. Radoslavy Ristovskej, PhD. (Katedra histórie Trnavskej univerzity v Trnave) nazvaným *Matúš Čák Trenčiansky v Noticiách Mateja Bela*. Stručne sa venovali jeho osobe a vyzdvihli význam a dôležitosť jeho činnosti a jeho najvýznamnejšieho diela („Notície“).

K pojmu *Matúšova zem* sa obšírne vyjadrila PhDr. Veronika Nováková, PhD. (MV SR, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa) v príspevku *Matúšova zem – vymedzenie a vývoj pojmu. Ústrednou témou tejto prednášky bola „Matúšova zem“* a geografické vymedzenie a vývoj tohto pojmu. Zamerala sa tiež na základnú literatúru a archívne pramene súvisiace s touto témou.

Nasledovala diskusia a po nej pozval moderátor konferencie prednášajúcich na prehliadku Trenčianskeho hradu, ktorým hostí sprevádzal historik Mgr. Vladimír Pindák. Po ukončení prehliadky nasledoval raut pre pozvaných hostí.

Počas nasledujúceho dňa, 24. septembra, pokračovala konferencia príspevkom *Vybrané aspekty z hospodárstva Trenčianskej župy začiatkom 14. storočia*. Mgr. Michal Franko, PhD. (Katedra histórie Trnavskej univerzity v Trnave) stručne referoval o reformách Karola Róberta I. a o situácii

v Uhorsku na začiatku vlády Karola Róberta. Pre veľký rozsah danej témy sa sústredil na najstaršie výsady mesta Trenčín a ich hospodársky význam, na trenčianskych obchodníkov a remeselníkov, pričom plynule prešiel aj do mladších období, z ktorých sa nám zachovalo viacero písomných prameňov.

Archeológ Trenčianskeho múzea Mgr. Juraj Malec, PhD. vystúpil s príspevkom *Sídlisková situácia na Považí v období Matúša Čáka Trenčianskeho*. Z časových dôvodov sa nesústredil na oblasť celého Považia, ale iba na oblasť v bezprostrednej blízkosti mesta Trenčín (19 sídel). J. Malec prezentoval i nedávny archeologický výskum v Klúčovom, pri ktorom boli odkryté vzácne nálezy (ostrohy, keramika) a objekty (napr. Nemšová) z obdobia stredoveku. Na základe výsledkov archeologických výskumov prezentoval aj najstaršie osídlenie v skúmaných lokalitách.

Zaujímavým bol referát od PhDr. Martina Štefánika, PhD. (Historický ústav Slovenskej akadémie vied) *Reformy Karola Róberta v Uhorsku v dvadsiatych rokoch 14. storočia*. V úvode prednášajúci poznamenal, že vlastne bude prezentovať to, čo umožnila realizovať smrť Matúša Čáka. Po jeho smrti nasledovalo obdobie reforiem, ktorých realizáciu umožnilo až potlačenie oligarchického odboja. Karol Róbert z Anjou v snahe pozdvihnúť hospodárstvo kráľovstva nechal raziť zlaté uhorské florény a založil kremnickú mincovňu. Húževnatosť tohto panovníka-cudzinca viedla ku hospodárskemu pozdvihnutiu predtým vojnami oligarchov rozvráteného Uhorska.

Tretí blok príspevkov mal uzatvoriť doc. Mgr. Miloš Marek, PhD. (Katedra histórie Trnavskej univerzity v Trnave). Z dôvodu jeho neprítomnosti referovala o *Konsolidácii pomerov na Slovensku po smrti Matúša Čáka Trenčianskeho* Mgr. Alena Macková (Katedra histórie Trnavskej univerzity v Trnave). V úvode sa venovala sporom o uhorský trón a pokračovala vývojom situácie a zápolením jednotlivých kandidátov na trón. Po tomto príspevku nasledovala otvorená diskusia.

Posledný blok prednášok mal pokračovať referátom o *Benediktínskom opátstve na Skalke a Matúšovi Čákovi Trenčianskom*. Viliam Zemančík, SLL. (Pápežské slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme) nebol prítomný, preto jeho príspevok prečítala Mgr. Mária Letzová (Katedra histórie Trnavskej univerzity v Trnave). V príspevku boli prezentované základné informácie o založení a fungovaní kláštora a naznačené príkororia, ktoré kláštoru spôsobil svojou činnosťou Matúš Čák. Tiež sa v príspevku autor zmienil o príčinách a exkomunikácii Matúša Čáka z cirkvi.

Veľmi podrobne podal *Najnovšie poznatky o stavebných aktivitách Čákovcov na slovenských hradoch* Ing. arch. Martin Bóna, PhD. Predstavil jedennásť hradných lokalít v moci alebo pod vplyvom Matúša Čáka Trenčianskeho.

V prípade Uhrovca, ktorý mladý Matúš získal domnelou výmenou, je dokázateľná prístavba objektu s cisternou a prístavba traktov. Malý hrad Hrušov neďaleko Topoľčian získal Matúšov strýko, Štefan Čák. Príslušný objekt pravdepodobne strážil cestu spájajúcu Ponitrie s Požitavím. Stavebné aktivity Čákovcov sú spájané aj so Živánskou vežou v katastri Jedlových Kostolian. V prípade Trenčína (Matúš Čák tu sídlil od roku 1296) je dokázanou aktivitou opevnenie podhradí, uskutočnené v rokoch 1298 – 1312. Ako ďalšie príklady M. Bóna uviedol Tematín, Beckov, Oponice, Gýmeš, Topoľčany, Revište a Šášov. Po tomto poslednom príspevku nasledovala diskusia a ukončenie konferencie.

Celé podujatie príhovorom a poďakovaním ukončil riaditeľ Trenčianskeho múzea. Konferenciu zhodnotili usporiadatelia aj hostia ako veľmi prínosnú a úspešnú, čoho svedectvom sú nielen prednesené kvalitné vedecké príspevky, ale aj jednotlivé pozitívne vyjadrenia z radov obecnstva a samotných prednášajúcich. Príspevky z konferencie budú zverejnené v plánovanom zborníku Trenčianskeho múzea, ktorého vydanie je naplánované v nasledujúcom roku (2022).

Michal Franko

ZOZNAM AUTOROV / AUTHOR LIST

PhDr. Richard Drška, Záhorské múzeum Skalica, Slovensko

prof. PhDr. Mária Kohútová, CSc., Slovensko

Mgr. Katarína Ihringová, PhD., Katedra dejín a teórie umenia,
Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

Mgr. Michal Franko, PhD., Katedra histórie, Filozofická fakulta,
Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

prof. Dr. Ergün Laflı, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Turkey

Dr. Maurizio Buora, Società friulana di archeologia, Udine, Italy

VYDAVATEL / PUBLISHER

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, Slovenská republika
+421 33 5939303
historia@truni.sk, ff.truni.sk
Department of History, Faculty of Philosophy, Trnava University,
Street: Hornopotočná ulica č. 3, 918 43 Trnava,
Slovak republic
+421 33 5939303
historia@truni.sk, ff.truni.sk

SADZBA A TLAČ / PRINT

Spolok Slovákov v Poľsku / Towarzystwo Słowaków w Polsce
Slovak Association in Poland / Towarzystwo Słowaków w Polsce

ŠÉFREDAKTOR / GENERAL EDITOR

doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.

VÝKONNÝ REDAKTOR / MANAGING EDITOR

Mgr. Michal Franko, PhD.

ADRESA REDAKCIE / ADDRESS

Katedra histórie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, Slovenská republika
sht.dejinyvpohybe@gmail.com

Department of History, Faculty of Philosophy, Trnava University,
Street: Hornopotočná ulica č. 3, 918 43 Trnava,
Slovak republic,
sht.dejinyvpohybe@gmail.com

PERIODICITA / PERIODICITY

Vychádza dvakrát ročne (1. júna a 1. decembra)
Publication Frequency: Semiannual (1. June and 1. December)

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2021

© Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2021

Tlač Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2021

ISSN 2729-8760